

A NAGYAPÁK ÉS NAGYANYÁK

Ifjú Lázár László, mikor a harctereken már nem kereste őt a hősi halál, meg akarja tanulni az elmúlás helyett az alkotást. Elesik a munka harcterén és idegen földből, nem is földről, mert a nagy hegyek belsejéből üzeni haza: a munka csataterén is lehet az ember hős... Higyjen ebben az unokájál

A kufsteini rab fiát, Lázár Juliánt, nem fogják boldog vagy boldogtalan unokák emlegetni. Ő beéri azzal, hogy jeltelen köfalra írja: itt volt Lázár Julián. Igazán itt volt, mert hitt és tanított. A XIX. század Magyar Julián barátja volt, aki elindult a magyar szívekbe — az őshazát keresni. Megtalálta, biztosabban, mint a tatárjárás-korabeli képemása. Iskolás nemzedékek fogják emlegetni, mert tőle tanulták meg, hogyan kell hinni.

Új-Buda száműzöttje hazaküldte apró népét. Ketten voltak, fiú és leány, — de egy a lelkük. Mind a kettő szenved az elmetszett gyökér törvénye alatt. Új gyökeret kellett eresztetniök a szerelmetes magyar földbe is. Ki is hajt a szívük és terem sok gondot és bánatot, mert az új lombzatban valami susogja: „...hosszú hervadás emészti azt a fát, melyet nagy korában tesznek más földbe át...” De hiszen ők még aprók voltak! — Itt a gallyak érezték meg a törzs gyökerének kiszakítását...

Egyikük sem vitte annyira, hogy akadjon életrajzírójuk, vagy belekerüljenek a — lexikonba. De becsületesek voltak; emberek és magyarok. Ez a két mivoltuk írta meg sorsukat. Mindig érdemes erről a sorsról olvasni és — tanulni belőle.

I. IFJ. LÁZÁR LASZLÓ VÉGZETE

A BÉKE KATONÁI

Ünnep van. Csak azért, mert elhallgatott az ágyú; ünnep van, mert a halál kifáradt és pihenőt tart.

A romok még füstölögnek és porzanak. A derék férfiakat temetik. A Porta Pia résén betörték az örökvárosba azok, akik az Unita Italia ígéretföldjéről álmodtak és temették azokat, kiknek álma, az Unita Italia megvalósult.

„Roma o morte.“ Róma vagy a halál! E hajló szeptember hajnalán a 35-ös bersaglieri ezred legelsőnek kiálthatta e jelszó első felét: Róma! Sok vitéznek csak a második fele vált valóvá... Szerencsétlen teremtés az ember, hogy legdicsőbb vágyait csak gyilkolással és rombolással tudja kivívni! — hogy legédesebb ábrándját csak akkor válthatja való életté, hogyha testvér szívébe mártja törét... Az ünnep ára kemény munka; a legszebb ünnepnek, a nemzet nagy napjának ára mindig vér...

Lázár László, a 35-ös bersaglierek ezredese, sápadtan támoltygott a sebtében tákolt fabarak betört ablakához. Remegő kézzel kapaszkodott a szálkás lécekbe. Rettentően rázta a hideg. Érthetetlen, mikor szeptember 20-án hajnalban a Porta Pia oldalán ütött résen az örült tűzben a Cairolói testvérek mellett legelsőnek rohant és biztatta századát: Savoia! Savoia! kiáltással, nem érezte ezt a fagyos vihart, mely most feszült erein végigsöpört. Nem érezte ezt a trópusi perzselő hőséget, mely megint forralja vérét.

Kibámult a töredezett, pókhálós üvegen. Nézte aombok lábánál az aranyzöld csipkelevelest, melyet morzsolni kezd az ősz. Nézte a magányos ciprusfákat. Öröközölden sötétlenek, élnek, de sötétlenek, mint a multakból itt maradt ember, aki mellett elillan az élet nyara, a jövő ősze.

Nézte felettük a messze derengő kupolát, mely beleboltozódik a magas égbe, szilárdan és hatalmasan, hogy örül neki az a magas ég. Erős vagyok — csillogja a kupola —, mert Szent Péter szikla volt és reá épített az Úr. Nem rendít meg a harcok dörgése és nem szállhat fel hozzám az üszkők füstje és pora; nem freccsen föl reám a kiontott vér, mert erős a népek igazsága. Mert igazságukat a népek az Úrra építék...

Az aranyoszöld lomb, a magas ég, a derengő kupola nagy csöndben bongják: ünnep van, igazi piros ünnep, amilyen csak a testvérharc után virradhat...

Lázár ezredes végigsimított izzó homlokán és arra gondolt: de jó volna hazamenni... Haza. Ott nem fáznék olyan rettenetesen. Visszaroskadott a véres szénából összehányt tábori ágyra.

— Átkozott malária... Alattomos ellenség ez a római mocsár. Bárcsak inkább lövés lett volna, vagy tördöfés. A katonának legnagyobb ellensége a betegség. Ez nem lovagias ellenfél, — nem katoná! A betegség orgyilkos, — a betegség gyávává teszi a legnagyobb hőst!

— Jó volna hazamenni!

Ezt motyogta magában, pedig sohasem szokott önmagával beszélni. Aki önmagával beszélget, veszett ember. A monológ az öregség, a reménytelenség hírmondója.

— Haza! — igen ám, de mit is keresnék otthon?! A rinascimento ott is, odahaza is, a vége azoknak, akik kivívták. Akiknek kivívják, azok meg szoktak egyezni egy tál lencséért. Felöltik a köznapi köntöst, melynek ünnepi rojtja lerongyolódik. Futkosnak kenyér és rang után. Futkosnak az élet után. Az ünnepeknek átka, hogy nyomorult hétfő virrad utánuk.

— Hazamenni! Kiért? Minek? Otthon a magyarok ujjonganak és felejtik Kossuth Lajost. A föltámadás későn jó a földönfutókra. Kinek kell itt olasz földön a nagy Garibaldi? Aspromontenál saját királya rálövetett... Fél-isten lett, de mehetett haza Caprerára parasztnak. Harcok emberei nem kellenek a béke embereinek.

— Szóval vége a nyárnak. Vége. Neki is csak tarló marad. Átkozott malária! Az ember belebolondul ebbe a hideg forróságba, ebbe a forró fagyba...

Vissza akart támo­lyog­ni szénából vetett kuckójába. Kénytelen volt kapasz­kod­ni, annyira gyötörte a láz. Zubbonya zsebében kis csomót tapogatott. Ah, hiszen ez az a kis zacskó föld, amit mindenüvé magával hordoz, hogy valamikor majd — azon a legnagyobb napon — a feje alá tegyék. Ezen a rögön édes lesz minden álom. 1847-ben még otthon vette magához, mikor először indult Olasz földre, oda, hol Majlandban harminckét torony lát­szik. Kikotorta zsebéből, föloldotta a kis zacskót. Meg kell néznie azt a magyar földet. Milyen a fogása? Zsíros-e még, teremne-e még? Szabad-e már egészen? Föloldotta, óvato­san göngyöltette ki a papirost, melybe valamikor a por­szemeket takarta. Ne vesszen el belőle egyetlen szem se! Egyetlen homokszemét ki nem pótolhatja ezer uradalom, de egész Európa minden földje sem. Ni, hisz ez a papiros a Pesti Divatlap 19-es száma 1847-ből... Mi is áll benne? Égő szemekkel betűzgette a sárguló, rongyos papirost.

Vásárhelyi Pál sírkövére.

Mértem az országot, vizeinek kísérvé futását,

És utat a csüggő sziklafalakba törék.

*Elfeledém, hogy utam bizonyos, s hogy amennyi nekem kell,
Amint megszületém, mérve lőn a kicsi föld.*

Vörösmarty Mihály.

— Hah, megvan. Vásárhelyi Pál... Ki is az a Vásárhelyi? Igaz, a legnagyobb magyar mérnök... Most a hazai rög megmondta, mit és kit neveljek fiamból! Mérnök lesz. Nagy magyar mérnök. A mi földünknek most nem katonák, hanem mérnökök kellene. Igen, Mazzini Giuseppe írásainak kiadásán láttam a jelvényt, a páholyok jelvényét, a létrát. Fölötte állott: Costruire! Építeni, igen, építeni...

Hej, az a betegség a leghitványabb ellenség, — gyáván támad, mindig orvul. Valami megbolondul a vérben és vége minden hőskölte­ménynek. Az akarat egyszerre csak vánszorog, — a reménység ostoba, bosszantó lidérc. Lázár László, a 35-ös bersagliere ezred vitéze, a nagy befejezés után csak egyet érzett: vége a nyár­nak. Akkor, mikor nem

volt ideje megállani, sohasem gondolt arra, mi van a fiával, aki ezredében, de valami más résznél, szép fiatalságában tört előre, szintén a legelső sorban, a szörnyű sorban, golyóhullás, füstfojtogatás, szuronyvillogás között. Hát akkor nem volt ideje a fiúra gondolni, hiszen a fiú egy volt vele. Az előre-idők előre-embereiben éppen az előrehit vérséget elnémit, szeretetet lecsittít. Most — vége a nyárnak. A béke katonája fiára gondol. Köznapi gondolattal: kenyeret, jövőt a gyerekeknek. Ha már a Porta Pia nem tette özvegyé a bájos kis Gaál Lolát, a magyar légionárius leányát, kit Teleki László gróf tartott a keresztvízre, aki sorsát bolondos-szerelmes fejjel oda kötötte a másik bolondos, szerelmes gyerekekhez, bekopog az élet, nagy jogaival. Most kettőnek kell kenyeret teremteni, talán már annak a hatalmas harmadiknak is, a piciny gyöngének, ki jönni fog, a többi bimbóhajtásnak, kik fakadni fognak a béke szabad tavaszán. Ejnye, hogyan is lehetett a kis Lolát odaadni ennek a fiatal gyerekeknek?! Hogy is lehetett a fiúnak megengedni, hogy Lolát magához kösse?! Én Istenem, mihez nincs joga a fiatalságnak, ha a legénybúcsú a csaták óriás vérpadja előtt megy végbe? Morituri te salutant — köszönték a légiók Cézárukat. Morituri te amant! — súghatták a fiatalok asszonyaiknak. Kenyeret! A fiúból mérnök lesz, a béke katonája!

Egyre ezt a szót ismételte lázában és lassan hanyatt dőlt a szénán. A láz letakarta szemét, csak az egymást hajszólo képeket hagyta meg a veresedő szemhéjak mögött... Váratlanul valami borogatást érzett forró homlokán. Nem volt az hideg, nem volt az langyos, csak jó volt és gyógyító volt és áldott volt, mint a kézfelvevés csodái.

— Én édes jó uram... Itt vagyok melletted. Osztózni akarok dicsőségedben és fájdalomadban. A dicsőségedet csak csodálni akarom, a fájdalomadat átveszem ..

A beteg elrélvülten riadt föl.

— Mi az? Hol vagyok? Ki vagy? Az őrangyal? Hát már meghaltam?

A szelíd, édes hang nyugodtan, szótagolva beszélt:

— Itt vagy Róma alatt. Az örökvárosunk, a mi régi és most új fővárosunk előtt, melynek falán te is rést ütöttél,

hogy ezen a résen át bevonulhasson nemzetünk lelke... Minden jó lesz! Én vagyok, Anita... A te Anitád!

— Mi az? Uram, segíts! Nem értem, hát én vagyok maga Garibaldi? És itt van velem Anita, Senora Anita, a pampák bajtársa...

A csodatevő borogatás melegebben és mégis hűvösebben símult homlokára és édesen hangzott a saját neve — magyarul:

— László... Én vagyok, a te Anitád!

A maláriás beteg egészen fölébredett.

— Ah, angyalom... Hát mégis igazán őrangyal van itt... Eljöttél hozzám, ebbe a maláriás, vésszel, vadsággal és szeretettel, gyűlölettel és vérrel párázott Agro Romano-ra, mely évezredek óta a hatalom és a hit stadiona, mesebeli zsarnok királyok vagy puritán paraszt tribunok, önimádó Cézárok, barbárok és apostolok, Cézárrá vált pápák örökké kivirágzó birodalma. Tartsd kis kezedet homlokomon, édes, mert az jó. Akkor megint józanul tudok gondolkodni.

— Elmúlik, Lászlóm, elmúlik. Első orvosságnak jó hírt hoztam. Ma láttam fiúkat. Boldog. Kitüntették. Aranyérmet kapott. Pár nap múlva leszerel. Aztán mehet vissza ahhoz a másik édes gyerekhez, Lolához, az ő kis párjához. Az már Rómában várja...

— Hála az Úrnak. Máris jobban vagyok. Akkor én is pár nap múlva bemegyek Rómába, a gyerekekért. És viszem őket haza magammal Turinba.

— Hála az Úrnak, a fiú most már Rómában maradhat. Festő lesz.

— Anitám, hogyan képzeled ezt? Mikor ilyen fiatalon már mérnöki diplomája van! Most festő! Éppen most, a forrongás korszakában. Most virradnak ránk a nehéz idők... Istenemre, harcolni könnyű dolog. A cél: legyűrni a másikat. A béke már ezerszer súlyosabb. A cél nehezebb: együtt dolgozni a másikkal. Ez a mai kor még csak pitymaltat. Világánál az ember még nem lát jól. A fehéret szürkének látja. A vöröset kéknek, mint a vért az erekben...

— Vitéz katonám, természetesen te nem értesz máshoz, mint összeesküvéshez és katonai áttöréshez...

— Angyalom, éppen azért, mert mindig egy kockára tettem föl egész életemet, megbecsülöm a békebeli élet biztosságát. A mi fiúknak útja csak reális pálya lehet...

— Én meg tudom, hogy a mi fiúkból festő lesz. Legalább is új Vasari...

— Hát az ki a csuda?

— Festő...

— Mérnök, angyalom. Ma számokkal kell dolgozni, mert a számokban van az újkor igazi fantáziája... A cinquecento elmúlt. Nekünk, magyaroknak nem volt cinquecentónk, sem szerencsecsillagunk. Nekünk, magyaroknak mérnökökre van szükségünk.

Az asszony diadalmasan bontotta ki a kis tekercset, melyet addig ruhájában rejtegetett.

— Nézd ezeket a rajzokat. Fiúnk fiókjában találtam, mikor veled ment Róma alá... Egyik pompásabb, mint a másik. Nézd, hát nem pompás ez a bozontos Garibaldi-fej? A megtestesült ősember, ki a tengerek és a szabadság örök szerelmese... A seregek ura és ugyanakkor a caprerai szántóvető paraszt. Nézd ezt a másikat: az előkelő Cavour. Az arc maga a finom, óvatos, higgadt alkotmány. Alája lehetne írni: az alkotmány embere... És most még egyet neked. Hát ez ki? A ti édesapátok. Generale Kossuth... Nézd a homlokát; olyan, mint a lélek kupolája, mely alatt szárnyal a nemzet áhitatos hite és fölfelé törő akarata. És nézd bánatos szemét... Ebben a szemben búslakodik az egész nemzet ezeréves romantikája... Ezeket fiúnk titokban rajzolgatja. Én édes uram, ezredesem, ars una, species mille. Nekünk, olaszoknak újra művészet és művészek kellenek. Ezzel fogunk fölemelkedni...

— Anita! a fiú magyar. Fiam. Ha leány volna, lehetne olasz. Az anyja leánya. Miattad, angyalom.

— A fiú olasz. — Kacagott az asszony. — Mert te hozánk jöttél. Bátor szíved szerint. — Kedvesen kacérkodott. — No, meg egy kicsit én miattam, én édes emberem...

A katona engedett valamit.

— Jó. Mondjuk, a fiú jóféle magyar-olasz...

— Mondjuk, a fiú jóféle olasz-magyar... — Engedett az asszony is.

A deresedő férfi dobbantott a padlón és a nyoszolyára vetett kardjával csörrentett.

— Ejnye, Anita, eddig mindig egyetértettünk, a börtön ajtaja előtt és a vérpad árnyékában is. Kitartottál mellettem, akár Garibaldi mellett az ő Anitája. Az én Anitám voltál. És most a béke első szürkületében összekapnánk?

Az asszony elkomolyodott.

— Igazad van, édes jó uram. Kitartottam minden poklokön át és kitartok mindenkön. De akkor szerető meg feleség voltam. Most anya vagyok. A mi fiúnk anyja. — Ráfonódott az urára, mint a folyondár a platánra. — Mikor nem voltál mellettem, rettenetes álmom volt. Az én fiam nekiment a nagy hegynek. Ment és ment, bele a nagy hegybe. A másik oldalon hiába vártam. Nem jött ki. Elhagyott...

Finom kis kezeivel betakarta mindkét szemét.

A férfi megsímogatta asszonyát.

— Édes fiam, babona, az az örökös babona! Nos, hát ebben ti, a két és félezeréves kultúrájú rómaiak mögötte maradtok az ezeresztendős szegény barbár magyaroknak. Nálunk künt a pusztán csak a ráncos anyó hisz a péntekben, az utat keresztező nyulak baljóslatú futásában, megálmodott ternókban. Anita, hozzád nem illik ez a babona.

— Én jó uram, ez nem is babona. Nem az! Ehhez te nem értesz, mert csak az édesanyának van ez az érzéke. Ez valami megfeyjthetetlen. Mi, anyák, látunk valamit a jövőbe. Hallunk valamit a jövőből! Mi megérezzük álmunkban a jövő forró vagy jéghideg lehelletét. Ez azért van így, mert annyit virrasztottunk a gyerek mellett... Ez a sok virrasztás válik később álommá, mely mindent elmond nekünk előre... Az én fiam bement a nagy hegybe és hiába vártam a másik oldalon...

A bersagliere ezredes holtfáradtan temetkezett a szénakupacra.

— Anitám, adj egy korty vizet! Így ni. Most ne szólj hozzám az anyák babonájáról. Gyöngé vagyok, beteg, nem a kemény katona, hanem gyáva roncs. Még meg találnék ijedni az anya babonájától, mert az szörnyűbb ellenfél minden császári hadseregnél. Majd ha újra talpraálltam. Akarom! Akarom! Róma — Piemont — a gyerekek...

Elhallgatott, ónos lázálomban. Anita szeretettel nézte és halkan susogta maga elé:

— Alszol, én jó uram. Túl vagy a krízisen. Mindíg te győztél, csatákon, szerelemben, életben. Uram Isten, mentsd meg őt és azután engedd, hogy ez egyszer én győzhessek!

Anita nem győzött. Babona mégis csak babona, hogyha az anya szíve szötte is. A pelyhesarcú fiú, a legfiatalabb férj mégis mérnök lett.

AMI MÉG CSAK TRÉFA VOLT

A postakocsi otromba kerekei végigkopogták a macskafejú kövezetet, mintha a sarkon túl bágyadtan dobolnának. A szűk utcában, a „Stambecco“ előtt egyetlen utas ugrott ki a nehézkes alkotmányból. Helyes, behívó vendéglő volt ez az „albergo“ a kőszáli kecskéhez. A régi piemonti palazzo valahogyan kisodródott úri mivoltából; abbahagyta a semmittevést és beállott „szolgálni“. Úri otthonból vendéglő lett. A kapun kívül küntrekedt az utca életillata a keskeny házsorosban, hol a szomszédos macelleria boltívén hatalmas szögeken lógtak a marhacombok és a generi misti boltjának ajtaján valóságos sajt-cocktail áradt ki az óriás, lyukacsos korongok titkaiból. A „Stambecco“ hűvös udvarán az árkád alatt kopottszőrű kitömött kőszáli kecske legelészett. A padrone büszkén mutogatta hatalmas kardszarvait és azt állította, hogy e pompás állatot maga a „re galantuomo“ Viktor Emanuel lötte, — egyik nap Ceresole fölött, másik nap Val de Cogne mellett. Maga a népszerű király adta az Albergo-nak emlékül, mikor egyszer itt megszállott. Nagyon biztos ugyan nem volt a szép állat elestének története, mert talán maga a padrone is, ki valamelyik istentől elhagyott völgyből szakadt ide, valamikor szeretett tilosba járni s annak a királyi megszállásnak és királyi ajándéknak meséje mégis csak kedves takaró volt régi vadászemlékeknek. Tisztelettel, áhítattal hallgatta mindenki. Meg is tapintották a királyi vad derekát; azért kopott ki ott legjobban.

A kis négyszögön, melyre bearanylott a keskeny árka-
dos udvarba a déli nap, természetes kandur szundított. Félig
behúnyt szemeivel átsandított a kosárba halmozott „gris-
sini“-kévékre, a szakajtóba nedvesített vörös szegfű-kö-
tegre. Látszott, hogy ő vigyáz mindenre, vigyáz büszke ön-
tudattal, mert rábízták halálos ellensége és versenytársa,
a házőrző kuvasz szerepét. Ahogy doromboló pisze orrát
megcsiklandozta a gádor felől áradó avas olajszag, egyet
tüszentett, finnyásan hátravetve behúzott fülein a szőr-
pamacst és kackiás bajuszát. A postakocsiból befordult
fiatal ember tüstént megértette, hogy ez a kandur itt most
a házigazda maga, vagy legalább is a portás, akinél jelent-
kezhetik. Hozzálépett és végigsimított a berzenkedő bun-
dán. Az állat jókedvűen kipúpozta hátát és éles nyávogást
hallatott, mintha hívna valakit. Úgy is volt. Bemondta a
gazdának, hogy érkezett valaki. A gádorból torzonborz,
oroszlánfejű, Garibaldi-képű ember bukkant elő, félkezé-
ben boros csöbörrel, félkezében óriás kulcsokkal. Rászisz-
szent macskájára:

- Zitto, Tigre! Csönd, te tigris!
- Sgr. Ingegnere Francesco Kossuth?
- Első emelet. 5-ös szám.

A portáskandur kis tálába néhány csöpp tejet töltött.
Azután nemtörődve többet az idegennel, dolga után látott.
A jövevény lassan kocogott föl a széles kőlépcsőn, melyet
valamikor talán vörös szőnyegek takartak. Megállt az ötös
ajtó előtt. Megállt, mintahogy már az életben szokás meg-
állni, mikor vízbe ugrunk, mikor a mondókát memorizál-
juk. Az ajtón csak az tud megállás nélkül befordulni, aki
otthon van. Halkan kopogott. Odabentről csak egy köhin-
tés felelt. Értette: aki ott bent van, dolgozik, számol vagy
rajzol. Számadásban és rajzban nem férnek el szavak. Be-
nyitott. Széparcú, finom, göndörszakállas férfi ült a teker-
csek, mérnöki keresztmetszetek, trigonometriai táblázatok
között. Igen, ez ő. Megismerte, bárha sohasem látta. Emlé-
kezett arra a litografiára, amelyet a Kossuth-családról édes-
apjánál látott. Igen, ez ingegnere Francesco Kossuth.

Kossuth Ferenc föl sem nézett. Újra csak köhintett.
A munka között ez volt az Isten hozott vagy fogadj Isten,
vagy a mit akarsz? A látogató zavartan mutatkozott be:

— Lázár mérnök vagyok...

Kossuth Ferenc a magyar szóra vagy talán a névre fölnézett.

— Lázár mérnök? A vitéz magyar légionárius fia?

— Igen...

Kossuth mosolygott.

— Isten hozott. Ülj le. Értem, miért nem kezded a bemutatást édesapád nevével. Szóval magad akarsz már valaki lenni. Jó, így még jobb. Ez akarat! De ajtónyitásnál mindig tisztelettel előre bocsáthatod édesapádat, mert az már valaki. Én is így kerültem ide, a Monte Cenisio munkálataihoz... Ha majd kimégy az ajtón, a nagy életbe, akkor mehetsz egyedül.

Odább tolta az idomtalan kődarabot, mellyel leszorította a kigöngyöltetett vázlattekerceket.

— Látod, öcsém, ez is onnan való kő. Míg ebben fúrunk, kemény a munka. De tartja ez a gránit a boltozatot, mint az Atlasz a hegyeket. Hanem minél tovább jutunk Modane felé, annál jobban morzsolódik az a kutya hegy...

A fiatal ember halkán kezdeni akarta mondókáját:

— Ha...

— Semmi „ha“, fiam. Egyszerűen: igen. Igen, minden feltételes mód nélkül. Már meg is van. Türr István már írt nekem rólatok. Én már meg is kértem a vállalatot. Alkalmaztak.

— Hálás vagyok...

— Semmi hála. A Kossuth név összeillik a ti nevetekkel. A hazátlanok álljanak egymás mellett...

A fiatal ember kedves dacossággal vetette hátra fejét:

— Én nem érzem magamat hazátlannak...

— Pedig az vagy. Ha nem vagy hazátlan, miért nem mégy haza?

— Itt van az apám... Az anyám... És itt van apánk... Míg ő itt marad, nem szabad hazamenni senkinek!

Kossuth Ferenc kedvetlenül föl és alá járt.

— Mondd, fiam, köt még ide valami?

— Engem nem! Feleségem velem jönne haza...

— Mi a kő! Hiszen még gyerek vagy, alig húsz felé. Máris van feleséged?!

A fiatal ember lehajtotta fejét és szinte belepirult a gondolatba, hogy neki már felesége van... Majd kiegyenesedett:

— Én csak a születésem esztendeje szerint élek a huszadik esztendőmben. A lepergett évek szerint már negyven vagyok... Versenyt kellett futni az idővel magával. Van feleségem. A számkivetettek egymásra találtak. A boldogságot is kézen kellett ragadnom, hogy odább ne menjen. Útját álltam, hogy szóba álljon velem...

Kossuth Ferenc megállt a fiú előtt és megfogta kezét.

— Hm, hát én, meg Tivadar öcsém legényemberek maradtunk. Bujdosóknak nem való a családi élet... Neked, fiam, kívánom, hogy elérd az ígéret földjét. Kár, hogy a Col de Fréjus átfúrásának vége felé jöttél... Sommeiler borzasztóan siettette a munkát. Volt is izgalom, mikor egyszer-kétszer a bedőléstől kellett félni. Nos, jer este ide, itt vacsorázunk. Itt lesz a két olasz vezetőmérnökünk, Grattoni és Grandis. Bemutatlak nekik... Most megyünk a te felettesedhez. Nagy dolog ám, hogy a munka végén fölvettek! Sokan nem bírták a rohamot a múlt télen. Még egy telünk van... — Kitárta az ajtót és tapsolt. Szikár, öles, borostás ember jelent meg, szíjjal szegett bő bársonybugyogóban.

— Vezesd a mérnök urat a főnökhöz.

Az olasz pallér végigmérte a fiatal Lázárt. Rámosolygott, hogy fölfénylettek bagós szájában ritkuló fogai. Oda nyujtotta kezét, a szurtos, de becsületben tiszta tenyeret:

— Az új magyar mérnök? Isten hozta! Holnap reggel utazunk föl Bardonecchiába... Én is megyek. Megmutatom azoknak a franciáknak Modane felé, hogy mit tudunk!...

A lépcsőn csörrentek bakancsai fogas szögei, mintha páncélos vitézek csörögnének lefelé... A fiatal mérnök ismételte magában: tehát holnap reggel Bardonecchiába!...

— — — — —
A Stambecco kis termében mindenki zsibongott. A patkós asztal körül vagy 20—25 különböző korú férfi kezelt, beszélgetett, zajongott. Az asztalokon meg-megnyúltak a gyertyalángok, mintha kíváncsian meg akarnák nézni, kik gyülekeztek itt össze, de megrezdültek a hosszúnyakú

karcsú palackok is a vörös piemontival, meg a zömök, befonttestű Chianti-üvegek is, mintha szeretnének ők is részt venni a társalgásban. Ahogy a fiatal Lázár belépett, Kossuth Ferenc tüstén karonfogta és a legjobban körülzibongott, deresedő úrhoz vezette, Grandis mérnökhöz.

— Honfitársam. Magyar földön is. Itt is. Ma ott hazátlan. Itt — itthon van.

A viharvert ábrázatú férfi magához szorította a fiatal Lázárt és megrázta fejét.

— Bravo, maggiaro! Milyen fiatal...

Csakhamar odatódultak a többiek. Volt közöttük svájci, irlandi, egy-két francia, a többi csupa olasz, Piemontból, Toscanából. Valamennyi koccintani akart vele. Az egyik Magyarországra köszöntötte poharát, a másik fiatal feleségére, a többi arra, hogy ő fejezze be a nagy alagutat. Az irlandi whiskyt akart bele beszélni... Hiába védekezett, hogy nem iszik soha egy cseppet sem, kellett koccintania. Még az alagút-vállalat egyik orvosa is beleszólt:

— Signor, Lazzeris — már így ejtette az idegen Lázár nevet —, a bor a legideálisabb orvosság. Az csak naponta árt, mint minden méreg, amit naponta szedünk. De úgy néha, néha — mondjuk havonta egyszer — meg kell bolondulni és a kancsó fenekére nézni... Ez kell a munkához, az élethez, a gondhoz, a reményhez... Bele kell nézni egy pillanatra vagy a pokolba, vagy a mennyországba. Egyetlen teleszkóp, melyen át odáig látni, le vagy föl — a pohár feneké... Evviva il nostro maggiaro! Éljen a mi magyarrunk!

Körülállták, újra koccintottak. A fiatal Lázár tiltakozott, de végre is úgy érezte, hogy jól esik ülnie. Azután kacaghatnékja támadt, hogy a többiek nekiestek a tálakon körülhordott tagliatelli-hegynek. Nem tehetett róla, valahogyan a lovak jutottak eszébe, ahogy a hosszú szénszálak kilógnak szájukból. Egyre nógatták, egyre bíztatták. Egyre visszatért a refrain: Alla patria! Alla Signora! Evviva Signor Grattoni! Evviva Signor Grandis! Evviva Signor Kossuth! Próbálta a sok refraint megtanulni; utána mondogatta: Alla patria! Evviva Signor Kossuth!

Önmagát hallotta kacagni, pedig ő nem nevetett. Igen komoly maradt. Biztosan csak a többiek bohóskodtak.

Milyen kedves banda; 25—30 érett ember együtt. Csupa rettenetesen komoly, küzdő ember és valamennyi pajkos, csínytevő fiú. Na, itt pompásan fogom magamat érezni. Itt fiatal maradok. Többre nem emlékezett. Utolsónak csak Rossi doktor hangját hallotta: havonta egyszer meg kell bolondulni. Másképp az ember ki nem bírja...

Másnap reggel a fiatal mérnök nagyot akart nyújtózkodni, mert a nyújtózkodás reggel legalább is akkora gyönyörűség, mint a szomjas embernek a hideg korty, akkora helyreigazodás, mint a fáradt embernek a bizsergő fürdő. Próbálgatta, valahogy nem bírt mezdulni, mintha lefegták volna, vagy legalább is követ akasztottak volna bal lábára. Lassan kinyitotta szemét. Rábámult arra az aranylásra, mely a szemközti pókhálós falon ringatózott. Csupa aranylevél özönlik ott a falon, végefogyhatatlan bőségben. Jönnek, mennek. Ej, a reggeli nap vetíti oda az ablak előtti fa sárguló levelesét. Nem bírta ezt a ringó aranylást követni. Pilláiban furcsa fáradságot érzett, ugyanolyat, mint bokáiban a hosszú gyaloglás után, mikor Róma alá masérozott édesapja ezredében. Jobbra bámult; a kandalló fölött porosodó nagy velencei tükörben meglátta társait, mint valami régi festmény alakjait. Ágya mellett egymással szemben ült és aludt Dott. Rossi, aki belemarkolt bozontos Lamarmora-szakállába, mintha így fogná fejét, hogy le ne guruljon vállairól, meg a termetes irlandi mérnök, a csupaszképű O'Brien, aki két öklére támaszkodott, mint a pironkodó, síró nagy gyerek. De minek keresi őket a tükörben, mikor a másik oldalon ülnek? Csak oda kell fordulnia. Aztán meg mit alusznak, mit virrasztanak ezek itt, éppen az ő ágya mellett? Nem bírt átfordulni. Átsuttogott:

— Rossi! Hé! Dottore Rossi! Mi az ördög lelt?! Mintha béna volnék...

A doktor saját szakállánál fogva föligazította bóbiskoló fejét és halkán felelt:

— Hm, carissimo, katonadolog. Semmi baj. Nem tudom, üvegből vagy-e, hogy eltörtél, vagy sienitből vagy-e, hogy nem érzed. Semmi baj. — Egyet fütyörészett és újra neki-készült a szundikálásnak.

— De Doktor! Mr. O'Brien! Micsoda bolondságokat beszél ez a Rossi doktor!

Az irlandi félmámorban felelt vissza:

— Mr. Lázár, én nem tudom... Nem lakom régen ezen a vidéken...

Lázár most értette meg, hogy hiszen mindkettő még kicsit mámoros tegnapról. Megpróbált fölkelni, de most már feljajdult:

— Szent Isten! Hiszen bal lábam végesvéig gipszkötésben van...

A doktor magához tért.

— Hogyne! Én raktam rá. Ma hajnalban. Furcsa mágnes az a lépcső... Ha az ember már fönt van, minek akar mindenáron lemenni vagy legalább is leesni? Na, Carissimo, az ajtajáig kísértük, és mégis leesett a lépcsőn... Ostobá gravitációs törvény! Mondhatom, kitűnően működött ez a törvény...

— Az ég szerelmére! Csak nem törött el a lábam?

— Náthát meg fejfájást nem gyógyítok gipszkötéssel!

— Dottore Rossi, ne kínozzon! Lehetetlen. Semmi fájdalmat sem érzek...

— Sebaj, fiam! Gondolj csak szívósan a lábtörésre, majd mindjárt fáj.

Az ifjú fölszisszent fájdalmában. Csak nem tudta, törött csontja fáj-e avagy az eltört reménységek. Meg kellene kezdenie a munkát, az élet első igaz munkáját és az ostoba pohár bor mindent megölt. Átkozott alkohol, átkozott bukás! Ostoba pohár, keserű pohár! Amikorra majd mankóival kikászolódik ebből a szobából, a Fréjus alatt már át is robogott az első két vonat, az egyik díszítve a Provence prunus-gallyaival, Párizs felől, a másik díszítve Piemont alpesi rózsáival, Turin felől... Ökleit halántékához szorította és újra fölszisszent fájdalmában. De furcsa, nem a lába fájt, hanem valami a halántékában, a bukás a törés, a szárnyaszegettség a lélekben. Most már ordított:

— Rossi doktor, vegye le ezt a kötést! Megőrülök! Bardonecchiába akarok menni! Dolgozni! Dolgozni!

Ahogy az orvos szomorúan rázta a fejét, egyszerre csoda történt. Kinyílt az ajtó és belépett Kossuth Ferenc. Szigorú arccal fordult Rossihoz:

— Doktor, térj magadhoz! Azonnal leveszed a gipszkötést Lázár mérnökről. De azonnal! — Hátraszólt a nyomában felbukkanó pallérhoz: — Maquignaz, hozz meleg vizet, a kötés feláztatására...

Dr. Rossi ábrázata megnyúlt és beesett szeme alatt kipirosodott, mintha láthatatlan kezek kifestének. Egy perc alatt kijózanodott. Vállat vont és hozzálátott a lassan fölzó gipszkötés legombolyításához.

— Hm — már fájt is szegény fiúnak... — Kitűnően bevált a kísérlet. Hahaha!

Maquignaz, a hegyi parasztból csiszolt mindenest, nem nevetett a vaskos tréfán. Komoly, kemény arccal tartotta a gőzölgő tálat. Neki az egészség, az épség valami szent, amivel nem szabad tréfálni. Az egészség nevét hiába ne vegyed, mert ez káromkodás. Ezzel az imént idecseppent magyar fiúval elhittették, hogy becsípett, leesett, lábát törte. Kossuth Ferenc megrázta a fejét:

— Hogy diplomás emberek nem tudnak okosabb tréfát...

Az irlandi mérnök csodálkozott:

— Oh, nagyon szép volt...

A Lázár fiú boldogan, de még némi kétkedéssel hajtogatta magyarul:

— Ferenc bátyám, igazán nincsen bajom?

— Kutyabajod, fiam. Hallottad tegnap a doktor hitvallását: havonta egyszer meg kell bolondulni egy kicsit... Vedd úgy, ahogy ők értették. Magyar földön az emberek boros fejjel vagy összeölelkeznek, vagy összeszólalkoznak. Itt, nyugatabbra, minden kirobban egy-egy vaskos tréfában. Most egy-kettő. Öltözni. Indul a munkásvonat Bardonecchiába!

Rossi doktor nagyot kacagott.

— Ne fújj rám, fiú! Szeretlek. Akire haragszom, annak kitérek, vagy leütöm. De kit szeretek, azzal tréfálok... Hahaha! Hogy elhitted még a fájdalmat is... — Meglóbálta a leáztatott gaze-kötést. — Azt kívánom, hogy sohase szorulj igazán Dottore Rossi-ra!

Az ökörnyálás hegyi levegőben erőlködve sietett a kis munkásvonat. Fehér füstje ide-oda gurult, hemperedett a

harmatos hegyi réteken, melyek egymás fölött puhán hullámzóttak, mint az óriási zöld, duzzadt párnák. A nyitott teherkocsi egyik padkáján boldogan ült a fiatal Lázár és úgy vetette át egyik lábát a másikon, hogy szinte gyönyörködve láthassa: igazán ép-e? A munkáscsapatok összekuporodtak a kocsisoron és karban, tercben egyik dalt a másik után harsogták bele a nagy kékségbe. A dalok is összekapaszkodtak és szinte táncolva illantak tovább a legelőkön, az erikás dombok között, a hömpölyödő ezüstös füst után. A fiú boldogan nézett jobbra, balra. Megakadt szeme egy-egy kései gentiana kelyhén, mely elszaladt mellette, közel, hogy lekaphatta volna, innen a guruló kocsiról.

*Sei bella, sei cara,
n'ol mi abandonar...*

Szép vagy, édes vagy, — csak el ne hagyj... Duruzsolta a munkások dala a fűszeres tisztásnak, a hirtelen sűrűsödő fenyvesnek. Ő meg hazagondolt, az ő párhetes szépséges asszonyára...

A kis vonat éles, reszelő sivitással fordult be új völgybe. Az októberi köd rózsaszínű bokrétaiból nagy havas hegyek néztek be a messzeségből. A fiú úgy érezte, valami nagy igazság takarja ki ünnepi arcát... Örült, hallotta a legnagyobb, a legkedvesebb biztatást: dolgozni, alkotni!

Egyszerre kettészakadt az ezüstös füst. Valami szétszelte. A meleg férfihangok tercét is elvágta valami kegyetlen-ség. A kis munkásvonat befordult az alagútba.

MONT CENIS

A Gráji Alpokban napok óta csöndesen havazik. A hóhegyek leszálltak a magasságokból a völgyekig, a völgyek meg fölemelkedtek a fehérségbe vesző ormokig. A szirtpillérek és a szomszédos lankás dombok megnöttek, csak azért, mert a völgynyílásokba máskor, az égő nyáron is messziről bedidergő hókupok eltörpültek a hóköntösben ma jobban derengő, előretolakodó hegybordák mellett. A téli hóprém éppen úgy megváltoztatja a tájakat is, mint

a téli bunda és a prémes kucsma az ember alakját és képét.

Bardonecchia apró kőházai lebújtak a duzzadó hópárnák közé. A keskenyre taposott csapáson az alagútfúró-munkások baktatnak ütemes hegyi lépésükkel a nagy barakok felé. Lassacskán másznak a fakó lepel alá rejtőzött hegyi rétek lejtőin, mint a bágyadt legyek a csúszos tejüvegen. A pelyhek forgó táncában lehetetlen megszámolni, hány ember szállingózik egy-egy squadrában. Ketten, négyen, hatan? A vörhenyes, kockás sálokból csak vörösre csípett orruk, pislogó szemük kíváncsiskodik ki a jégdarává változott, a lejtők sivatagain végigsercenő levegőben. A fiatalok is beleöszülnek a zuzmarába, mert a fekete szakállakat átszővi a tél bőséges igazgyönggyel. Szótlanul gyülekeznek a baraktábor egyik deszkapódéja előtt, hogy az éjjeli váltásra fölszedjék a hosszúnyelű, lapos mécsket; csákányokat, a kicsorbult kalapácsokat, a kötömbök feszítésére a vaskos strangulinokat. Letopogják szöges csizmáikról a hógumókat és sorakoznak a kikiáltó pallér előtt, ki jegyzőkönyvből rekedten harsogja a dallamos neveket:

— Rey Michele! Prerolan Franco! Menabreaz Pietro! Castegneri Ermengildo!

Minden névre a munkáscsapatból felröppent egy-egy kormos, olajpecsétes tenyér. Egyikük sem jelentkezett szóval, csak csizmáik alatt dobbant-roppant a befagyott deszkapadló. A pallér csak egy nevet nem tudott kibetűzni; csak azt kiáltotta:

— Nostro ungherese! A mi magyarunk...

Őszülő halántékú, sovány ember tolakodott előre és kényesen siklott át a többiek között:

— Vigyázzatok, mert én robbanok! — végigsímított duzzadt, súlyos hátizsákján.

— Vigyázzatok! Csupa dinamitpatron!

A többiek visszakiabáltak:

— Bravo, Ungherese! Vigyázzatok, robban a magyar! Evviva l'Ungherese!

Látszott, hogy külön megbecsülik az egyetlen magyar mineurt, ki a magyar légió feloszlása után itt maradt közöttük. A magyar nevetve biztatta bajtársait:

— Inkább a fejemet, csak ne a zsákomat!

— Hé, ne pipálj itt Pietro, mert ha ez a zsák itt tüzet fog, a pipádban elfér, ami belőled megmarad...

Pár perc múlva az éjjeli sor berobog a hegyóriások pokoltornácára, hogy bebizonyítsa: az ember keze mégis csak keményebb, mint a gránit, az ember gondolata élesebben hasít, mint maga az erózió, az ember akarata győztesebben robbant, mint a dinamitpatron...

Az összemustrált munkások betolngtak a melegedő kantinba. A fiatal Castagneri pajkos kedvvel ugrott az asztalon remetéskedő Chianti-palackhoz, töltött pléhpoharába. Fölhajtott és élvezettel nyújtózkodott végig a keskeny fapadon. Meleg, magas hangján kivágta:

— Az élet java az álom...

A torzonborz Menabreaz vaskos tenyerével rácsapott a fiú mellére:

— Lusta kölyök vagy, Gildo. Éppen most dícséred az álmot, mikor éjjeli sorra kell beszaladnunk az alagútba?! Ez egyetér az állatkínzással!

A másik hórihorgas piemonti megkaparintotta a palackot és a magasból célozva csurgatta ajkai közé a vörös bor sugarát. Nevetett hozzá:

— Bár csak örökös kút volnál, én kicsi palackom. Bár csak egyre bugyognál, mint Szent Jeromos kútja a piacon!

— Ez a ravasz Gildo azért akar aludni, mert akkor Carmelával álmodik...

A bikanyakú Prerolan, ki Friaulból vetődött ide kenyérért, lesodorta nyakáról csuklyásodó sálját, pányvát hurkolt belőle és elkötötte a padon nyújtózó legény bokáját. Egyetlen rántással a földre teremtette.

— Majd alhatsz eleget, hogyha behurcolnak a föld alá. Most csak látogatóba jársz oda...

A legény a sáros, havas padlón tovább nyújtózkodott és újra kihúzta a dalt:

— Il più bel'della vita è dormir...

Prerolan odatartotta az egyetlen magyarnak a palackot:

— Bevi! Igyál, Ungheresel! Megérdemled. Öntözd magad jól, hogy beléd ne gyűjtsen az az átkozott battéria a hátadon...

Valamennyi karban kiabálta:

— Vin al'ungherese! Bort a magyarnak. Evviva l'ungherese!

Ebben a pillanatban lépett a kantinba a padrone. Szomorú, komoly szemekkel, merev kézintéssel csendet parancsolt.

— Zitto, camarati, fiúk, zitto! Csöndesen... A szomszéd barakba most hoztuk be az áldott De Lazzeris mérnököt. Nem ő jött, értitek, hoztuk! Leszaladt csillaga!

Ez a pár szó minden hangot elvágott. A nyers férfiak összecsuklottak, hogy szinte kisebbek lettek. Összebújtak, mint a hegyi legelőn a bárányok, mikor csattog a villám és jó megbújni az ismeretlen örök erő elől. Valamennyi lábújjhegyen akart lépni, de annál jobban dobbantak a szöges bakancsok a havas, nedves padlón. Csak az a munkás tört előre, akit a többiek „L'ungherese“ néven szólítottak.

— Padrone, búcsúzni akarok tőle... — Eltakarta homlokát kérges tenyerével, hogy félvállára zöttyent a dinamitpatronokkal megrakott, terpedt zsák. Az ő érthetetlen nyelvén, mintha önmagával beszélne, halkán hozzátette:

— És újra egy magyarral kevesebb. Mindíg a magyarral...

A pallér nem értette. Tovább beszélt a fiatal mérnökről:

— Bajtársak! De Lazzeris mérnök bement. Megtudta, hogy abból az átkozott sziklából rejtett forrás löködött elő. A fagyos, szutykos víz elöntötte az alagutat. Ő fölverte azokat, akik éppen a barakokban idefent voltak. De csak olyast vett magához, akinek odahaza nincs asszonya, gyereke. Azok közül is csak a legderekabbakat, akik önként mentek vele... Ilyen derék ember volt! Beszaladt az alagútba. A vagonettek-ből hajócskák lettek. Még azokon is térdig állt a vízben. Majd meglátjátok, mekkora jégcsapok lógnak már az alagút száján! Hát igen, ő csak egyet tudott, hogy odabent bajtársak vannak, akik dolgoznak és mert dolgoznak, életükkel játszanak. Ott, hol ez a földalatti víz kitört, föl kellett szakítani a csatorna-vezetéket, hogy abba vezesse az áradást. Estek a sziklakövek, mint a záporosó. A víz feszít, mint a dinamit...

— Az öreg Dallacrodát már leütötte a pokol patakja és hengergette, mint a tehetetlen kavicsot, előre fejest, előre lábbal, újra előre fejest... A fiatal Re-Fiorentint már homlokon lőtte a leomló kőzet. Csuromvér. Mindenki megtorpant. A magyar kikapta a csákányt valamelyik düllöngő árnyék kezéből. — Fiúk, magasra a Davy-mécses! Avanti, voi altri! — Csak annyit láttak, hogy ledobja köpönyegét a bugyborékoló, szökellő vízbe, az ingét, hogy küzdelem közben le ne fogja semmi, senki. Látták a mécs világánál meztelen felsőtestét hajladozni. Santa Madonna! Mintha a bulgiában dolgoznék. Dante pokla elevenedett meg. Csákánya járt, mintha nem emberi kar forgatná, hanem a nagy mótör... Térdig vízben. Övig vízben. Mellig vízben... És egyszerre csak apadt az a pokolvíz. Az a magyar megnyitotta a levezető csatornát... De Lazzeris, a magyar! És aztán...

A pallér elhallgatott. A lábak türelmetlenül dobogtak.

— Megállott egy pillanatra, hogy nagy lélekzetet vegyen. Pergett róla a víz és a verejték. Hátraszólt:

— Biztonságban vagytok? Az alagútát már megmentettük!

Ebben a percben a falazatlan boltozatról vagy egy tonna törmelék omlott le rá. Eltemette. A kő beléfojtotta a szép életét. Mellkasa behorpadt. Hogy kihoztuk, még pihegett. Szólt is hozzánk, de nem értettük a szavát. Talán magyarul beszélt. Bement a nagy hegybe, nem úgy jött ki — hoztuk. Értünk tette, értünk adott mindent. Derék ember volt. Riposi in pace! Nyugodjék békében...

A havas padlódeszkák nyikorogtak. A szöges csizmák dobbantak, lassan, ütemesen, mintha igen messze dübörögne valami sortűz, a végtisztesség dörrenései, melyek csak a nagyokat kísérik. Ez a munka tisztelgése volt, a dolgozó, a fáradhatatlan lábak tisztelgése.

A névtelen „Ungherese“ már nem volt ott. Nem hallgatta végig a padrone szavait. Kioldalgott és máris ott állt a nagy barak parádés szobájában. Összetákol, deres fenyőgallyakon aludt a fiatal magyar, a másik magyar... Összehirapott ajakkal. Kemény, jóságos arccal. Merev, hideg kezében kis megtépett cédula, rajta egypár kúsza szó:

„Isten veletek. Kis fiam, a munka a legnagyobb szabadságharc. Talán ebben a szabadságharcban mi magyarok is győzni tudunk... Isten ve...”

Az utolsó betűk már hiányoztak. A „L'ungherese” volt itt az egyetlen, aki el tudta olvasni ezt a pár szót. Elrejtette a rongyos kis papirost köntösébe és zsebeiben motozott. Kihalászott egypár darab száraz gyopárszálat, amit egyik nyári vasárnapon talált a hegyoldalon. Kihalászta régi rendjelét, a gyűrött, foltos kis trikólóron és az átázott kabáttal takart, behorpadt mellre, a megáldott szív fölé illesztette. Összeharapta ő is fogait. Megigazította hátán a dinamitpatronos zsákot. Kiballagott a nagy télbe. Fölkapaszkodott az utolsó vagonette-ra és begördült a nagy hegybe a többivel. Bement a nagy éjszakába, ahova az ember megpróbált világosságot vinni és nagy testvériséget.

Bardonecchia kis temploma felé az öles hóba keskeny utat tiportak. A kis kertben, ahova maga a jó Isten ültet, jobbra-balra dűledeztek az otrombán faragott kőkeresztek, mint a törődött, kiszolgált aggastyánok. Azt a kis lakást, melyikbe egyszer mindenki beköltözik, ma nem a sírásó ásta. Az alagút legjobb mineurei vájták, mert az ő tudományuk kellett a föld megdermedt szívének megnyitásához. Végefogyhatatlanul havazott. A fiatal Castagneri, a bikanyakú Prerolan, az alagút vizéből kimenekült Re-Fiorentin, meg a névtelen „L'ungherese” húzták föl a kis szánt nagy terhével. A „L'ungherese” gyalult fakereszten cipelt hóna alatt; sárga szöggel kiverte rá:

LAZAR LASZLÓ, ÉLT 20 ESZTENDŐT.

Asszony csak egy volt a sorban, mindjárt a szán után, a száz és száz munkás élén. Nehezen bukácsolt a fiatal asszony előre, a süppedő, síkos hófúvásokon. Karján valami nyöszörgő apróságot cipelt. A bikanyakú Prerolan le is oldotta nagy vörhenyes sálját és rávetette a csecsemőre. Az Istenért, meg ne fázzék! A gyerek az élet, a holnap!

A másik asszony nem ment a szán után. Ott ült a hideg barakszobában az alagút előtt. Mellette ült az öszülő

bersagliere-ezredes és melengette az asszony hidegülő kezeit és becézte édes szóval, mintha kis unokájához szólna. Az asszony halkán mosolygott maga elé:

— Már nem várunk soká, mindjárt kijön az alagútból az én fiam... Bement a nagy hegybe, de kijön. Csak el ne tévessze az utat és ne Modane-ban, a francia oldalon jöjjön ki. Nem tudja, hogy én várom itt... Megdörzsölte homlokát. Egyszer milyen bolondokat álmodtam. De te mondtad: az álom bolondság. Nem igaz. Hallga! Hallga! Valakinek lépése alatt reccsen a padló. Ez az én fiam... Oh én ismerem lépését. Az anyja vagyok. Fiatal felesége sohasem fogja úgy ismerni a fiú lépését...

Az Úr segített ezen az asszonyon, mert anya volt. Adott neki erős eszmét és nagy hitet. Mindegy, hogy az eszme képzelet volt, mindegy, hogy a hit nem volt igaz. Eszme volt és hit és ez nagy erő, mert ezekkel mindent ki lehet bírni.

Azalatt Berdonecchia kis temetőjében pelyhedzett a hó. Csak akkor csillant meg a kavargó hófelhők közül egy félnék napsugár, mikor a derék Abbé Gorret a fiatal özvegy felé fordult. A csontosarcú, szikár hegyi pap úgy állt ottan, mintha fejfának faragták volna fekete márványkőből. Hiába süvített végig rajta a tél, ez a pap még sohasem didergett, sohasem remegett. Igazi „Valtornein“ volt; a hegyek kövein termett, aki szembe nézett Istenével az elérhetetlen Matterhorn szikláiról. Ma didergett és remegett. Nem tudott mást mondani:

— Aki meghal céljaiért, nem halt meg. È presente. Jelen van.

Először mondta ki a nagy szót, mely évtizedek mulva egész fájának jelszava lett, mikor menni kellett. A fiatal asszony nem sírt, nem didergett, nem remegett. Nagyon, nagyon melegítette az, akit a karján tartott — az icipici fiú.

II. LÁZÁR ÁDÁM ÉS ÉVA VÉGZETE

AZ ÖZVEGY

Özvegy Lázárné hazavergődött magyar földre. A kis biztosítási összeg, amit a Philadelphia-Gresham kifizetett neki, jócskán leapadt. Fogyott a ponyvás kordékon, melyeken heteken keresztül döcögött a prairie-ken, meg az őserdőkben vágott utakon; fogyott a száguldó vasúti kocsikon, a recsegő bordájú hajón. Az aranyásó kalandorok, erdőt-irtó daróc-emberek, az újvilági kikötő hajótörött férfinépe tüzes szemmel simogatták a szemrevaló asszonyt, de a legnyersebb amerikai is kezére járt, amint megtudta, hogy bujdosó honvéd özvegye vándorol hazafelé. Egyszerű és nyers emberek között, kik a jószerencsét hajszolják, vagy akiket balszerencse hajszol, a legelismertebb passe-par-tout a „bujdosó“ cím és a gyerek. Védtelent csak a nagy civilizációk központjaiban szokás bántani, őserdőben, emberek őserdeje között — nem.

Megérkeztek Budára. Szegény asszonynak fogalma sem volt a mi Budánkról. Azt hitte, a Dunamentén fényes magyar várost fog találni, ahol mindjárt otthon is van. Nemcsak afféle „New-Budát“ Európa közepén. Hát bizony a Várhegy alatt, hol tíz és egynéhány év előtt Görgey honvédjei rohamozták meg a magyarok várszívét, rozoga földszintes viskók bújtak össze, az álmos kisváros döcögő kövezetén szorgalmas, közönyös svábok baktattak. Ha néhanapján a viskók között végigcsörtetett egy-egy dunántúli vagy alföldi üveghintó, csótáros lovakkal, a hintóban vitézkötéses urakkal, utána báméskodott az egész utca. Az emberek vállat vontak és tovább gyalogoltak, a sashegyi szőlőbe kapálni a tőküket. Nem hangzott el más szó, mint „De Ungarn wärns machn!“

Mikor az asszony otthon kirakosgatta első vásárlásait, tenyerével végigsimított a göngyölés gyűrött lapján. Valami újság volt, magyar szépirók lapja. Végigfutotta a verset, valami Arany János nevű poéta írta. Ej, de jól ír, hiszen ugyanazt látta ő maga is, alig félóra előtt:

*... Lenn a Tabánban egy toronytető
Gombjának fénye majdnem égető...
Alant a zöldben tiszta nagy folyam,
Mint egy smaragd-tó bércek közt, olyan...
Abrándos lelkem a hullámba mélyed,
Vágyban elúszva búvárlom a mélyet:
Itt, itt a nymphák! itt a cháriszok!...
Az utcán por, bűz, német szó, piszok...*

Eltette a polcra. Hát ez Magyarország? Ez a föld, melyről az ő ura álmodott? Ez a viszontlátás ünnepi perce, melyért az ő ura megállította a mutatót élete óráján? No, de hát se jobbra, se balra; lejárta lábait, míg künt a Pasarét csalitosában talált olcsó házacskát. Ezt a kis házat azon a vérrel váltott pénzaljon, ami megmaradt a keserűséggel töltött kupa fenekén, megvásárolta két kis gyermeke nevére.

Igy akarta az a derék magyar, ki a messze Iowában álmodik róluk az őserdő százados jegenyéi alatt, míg ezeket is le nem döntik sírjáról, hogy átrobogjon fölötte az új idő. Meg kell kezdeni az új honfoglalást. A tető a gyerekek feje fölött az első „haza“. Azt hitte, itt a budai bozót-őserdőben ismeretlenül nevelheti az új magyarokat, a két kis gyermeket. A csalitos domboldalt elnevezte Iowának, a Gellért-hegyet „rocky mountain“-nek. A szűk főutca Budán volt a „canyon“, a túlsó Pest volt „Frisco“. A magyar Budán tovább élt az őserdőben. A ház körüli kis telken kertet gyomlált, kinyeste a bozótot, a csipkebokor meg vadóc helyébe kiültette az első rózsatöket. Boldogan simogatta meg az első kifakadt rózsabimbókat. Ismételtette: „ezek az én két szépséges gyermekem!“ Azután beszaladt a tornácra és sebtében kikereste az első könyvet. A minap vette. Attól az Arany Jánostól való, kit első csöndes tanácsadónak keresett nagy magányában. Halkan olvasta magának:

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra:
Fehér rózsza, piros rózsza...
Szőke leány, barna...

Milyen jó is az, hogyha magános órákban van otthon valaki, aki szól az emberhez, vagy akihez szólani lehet.

A ház előtt valaki ballagott. Ni, hiszen ez a derék vendéglős, kinél néhanapján vásárolt valamit a konyhára. A testes, kopasz Franz Habgrund.

— Guten Morgen, schene Amerikanerin!

— Kedves jó szomszéd, én nem értek svábul. Itt csak magyarul. Túl a nagy vizen meg angolul. Mi jót hoz?

A szuszogó ember ravaszul mosolygott. Megtörölte homloka verejtékes barázdáit, melyekbe jócskán vethetett az élet a gondgabonából.

— Asszonyosság nem értene a Habgrundot? Hm, én nem hozok semmi jót, én vinni akarok. Nagy baja van nekemnek. A financ ráírta az adót az én házra. Adjon pár száz dollárt kölcsön. Hozok írás. Hozok zsíránsok. Az asszonyt. A sógort. Itt úgyis ellopják a sok amerikai pénz a sifonérből. Aber ja! — nagy rövid ujjaival meg is akarta csípni az asszony állát, de az kacagva elkapta a vaskos kezét.

— Szívesen segítenék, csakhogy magam is szegény vagyok, mint a templom egere. A honvéd özvegye és a honvéd gyerekei nem hoztak haza mást, mint reményeket. Azokat pedig nem adom kölcsön senkinek...

A nehézkes férfi zsebeiből gyűrött írásokat halászott, hivatalos pecsétekkel telenyomott telekkönyveket és tovább erősködött:

— Na, ja, olvastam, hogy sokszor akad Onkel in Amerika. Most lesz nekem maga Tante aus Amerika...

Szabódott, magyarázott, mérgesen rázta fejét, mikor a tornácról gyerekgyagygás hallatszott.

— Isten vele, kedves szomszéd. Lássá, várnak a kicsinyek... Nem marasztom tovább...

Az ember eloldalgott, de egypárszor visszanezett. Az özvegy, aki már otthon érezte magát az elhagyott Pasa-réten, az emberek nélkül végezte számvetését. Pár nap mulva vége volt a békességnek. Szombaton már levelet

hozott a posta. Sohasem látta ezeket a kacskaringós betűket. Hát ezt miféle szerzet firkálta? „Özveggy Lázárné tettes Asszonynak... Maga a szentírás mondja, nem jó az embernek egyedül lenni. Tekintetes asszony egyedül maradt. Én is egyedül vagyok. Összerakhatnánk azt a jó amerikai dollárt, meg ezt a jó osztrák bankót. Kezdjünk új szép életet és duplázzuk meg az összecsapott búzát...” Boszszankodva, pironkodva tépte össze az első levelet.

Vasárnap délfelé már beköszöntött a vizivárosi plébános. Jóízű, bőbeszédű, nem éppen karcsú ember. Lassan előállt azzal, hogy jó volna abból a sok amerikai pénzből valami a templom tatarozására. Hétfőn betoppant a kálvinista tiszteletes, kenetesen elmondta, a Vizivárosban éppen még néhány kő hiányzik Isten házához. De könnyű annak, akinek Kaliforniából arany maradt a kezében... Két hét múlva egymást érték az ajtónyitogatók. Meglátogatta ismeretlen, feketeruhás delnő, akit szintén Lázárnak hívtak. Össze-vissza ölelgette találomra, édes hűgának szólította, míg aztán kiderült, hogy ő a háromszékmegyei Lázárok sarjadéka, míg az amerikai Lázár a dunántúli Lázárok ükunokája. Jelentkezett nagyszakállú 48-as honvéd is, aki igazi könnyekkel akarta meggyőzni az asszonyt, hogy az ő karjaiban esett el Lázár, a peredi csatában.

— De Urambátyám, hiszen 1848-ban én még gyereklány voltam és az uram egészen más csatában esett el... Őt ez élet sebezte meg.

Az első őszi permeteggel beköszöntött két kopott úr, fontos ábrázattal. Magukkal hoztak egész köteg papirost, még tollat is. Kihallgatták, hogy kicsoda? honnan jött? minek jött haza? mit akar? mi je van? Végül kitapogatták a fiúcska zekéjét, kifordították a leányka fehér ágyát és rendületlen türelemmel keresgéltek, hogy mit üzent Kossuth Lajos, dieser unruhige Rebell!

Ügylátszik, Habergrund bácsi bőbeszédűségével nagyon is visszafizette a meg nem kapott kölcsönt...

Egyszer bentjárt Budán, vásárolni egyetmást. Csupa mosolygó ember. Csupa háromszínű lobogó. Megkérdezte: minek örülnek az emberek? Talán hazajött Kossuth Lajos?

— Hát megbolondult, jó asszony?! A nemzet kiegyezett.

— Mi az, hogy kiegyezett? Hát 1848 óta még mindig folyt a szabadság-háború? És most kötötték meg a békét? A magyarok győztek?

Kinevették; nem értették. Magyaráztak; okoskodtak. Érezte, hogy sokat eltakart az a másfél évtized ott az amerikai őserdőben. Sebaj! Ha az ő ura annyira hazavágyott, hogy az élete árán váltotta meg gyermekeinek a hazajövetelt, mert a magyarnak haza kell jönnie valamikor: majd minden jó lesz. Csak meg kell találni azt a trezorkulcsot, melyet a föl- és lehajló utakon az ember egyszer-kétszer mindig elveszít, meg kell találni az élet kulcsát. A fiatal asszony megtalálta.

Mikor ott a budai hegyek között az ura életbiztosítási összegének utolsó maradékából apró telket-házat vásárolt két kis gyermekének, a budai svábok kinevették: „De Amerikanerin rapplt!“ — mondogatták a budai kapualjakban lecsapott csapószékeken, mikor az egyik vagy másik szomszéd a hosszú rúdon kitűzte a szőlőlevélből font koszorút, hogy azzal csalogassa az új „sashegyire“ a szomszokat. Nos, aki Amerikából jön, az mind bolond. Ez az asszony is odatelepszik a „Törökvész“ aljára, a csepőtés rét közepére. A jó Isten háta mögé. „Ott a törökök mondanak egymásnak jó éjszakát. Hahaha. Azt még nem is foglalták vissza a magyarok.“ Buda sohasem fog odáig kidagadni. Hogyan fog onnan bejárni a piacra, ha nincs négyesfogata? Az ifjasszony hallotta, nem bánta. Uramfia, még valami mokány lovat is kerített és úgy lovagolt be a városba, mint a duhaj pántlikás legények. Ez már mégsem járja; — ez egyenesen erkölcstelen. A jó svábok tovább rebesgették:

— Ez az asszony nem is igazi amerikai, hanem valami titkos kontesz. „...A bodenständige Bürgerin hat a Wagerl...“

Míg a gyerekek cseperedtek, könnyebben ment a dolog. Hogy és hogy nem, valami Cziráky grófnő, kinek esküvőjére nagyban készültek az „Üri-utcában“, megbízta, hogy hímezzon kelengyéjébe monogramokat. A cirádás betűk az özvegy ujjai között úgy ölelkeztek, mintha sohasem akarnának szétválni. Pompás, finom munka volt. A várbeli Üri-utca méltóságai, kik eladó sorba virultak, csodájára jártak a kacér kis Cziráky grófnő monogrammjainak.

Lassan mindegyik új mennyasszony az ő betűihez ragaszkodott azzal a hittel, hogy csak ezek az ujjak varrják és hímezik a boldogság szálait, melyek sohasem szakadhatnak ketté. Így azután a krajcárokból forintok fényesedtek, a forintok bankókká laposodtak. Az elhagyott fiatalasszony föltalálta az új csodát: habár ujjait le sem vette a selymes-habos kelengyékről, az illatos patyolatvásznakról, melyekből még áradott a szepesi dombok tavasza, egész kezét sohasem vette le a két gyerek jövőjéről. Egy hüvelyk, két hüvelyk... A két gyerek egykettőre beleütözik ebbe a jövőbe, mely nehéz mestergerendaként súlyosodik a fejük fölött. Egyszerre csak az özvegy önmaga ütötte bele homlokát ebbe az otromba mestergerendába: a jövőbe.

Hivatalos ember állított be a kis kertbe. Megbarackozta a kíváncsi gyerekek kócos fejét.

— Hé, hajhó! kis baromfiak... Itt lakik özvegy Lázárné? No, hogy is hívják keresztnevén?... Még a Pergő kutyának sem mondom el, merre van a háza tája! Kutya messze van... Ebben a hőségben! Hé, hajhó! legalább egy butykos vízzel kínáljatok meg, ha más lőre itt nem akad. Írást hoztam — az iparhatóságtól!

— Adj' Isten, jónapot! Hát ez mi? — nézegette Lázárné a kis kék cédulát.

— Hát itt az áll, hogy pünkösöd hava 13-án reggel 8 óra-kor ott kell lenni. Városház, első emelet, 27-ik ajtó... A Kerekes úrnál! Na, az éppen Szervác napja. Az már fagyos szent. Talán nem fog úgy perzselni a nap, mint éppen ma. Mert a Kerekes úr alighanem hideg vízzel kínálja meg. Ő maga is fagyos szent...

Az öreg hivataloszolga jót kacagott, mintha pompás tréfákat mondott volna.

— Hát jó. Ott leszek. Igyék egyet. Van egy kancsó borom. Az én kis ikreim születése napjára tartogattam... Mit is akarhatnak tőlem?

A fiatalasszony Szervác napján beporoszkált mokány kis pej lován a pesti iparhatósághoz.

Az aktaszagú szobában ült Kerekes „kapitány“ úr, az iparrendőrség kapitánya. Sovány, epésábrázatú, őszbarkójú, karikásszemű úr, akiről az egyszer átélt jobb napok úgy vedlettek, mintha éppen egyet-egyet levetne magáról és

helyébe egy-egy rosszul szabott, kopott napot öltene magára. Szárazon, kurtán szólt.

— Lázár Andrásné?

— Az vagyok.

— Foglalkozása?

— Anya vagyok...

— Ugyan kérem, az nem foglalkozás... Jó. Nincs ipar-engedélye. A Kohn és Kende-cég a Hatvani-utcáról följelentette, hogy iparengedély nélkül kelengyékert hímez és jogtalan konkurenciát csinál a rendesen adózó iparnak... Ne kerteljünk, jerünk, jerünk...

— Kérem, valamiből csak kell élnem és két árvám sorsát egyengetnem...

— Szép, szép. De most már rendes ország vagyunk. Nem élünk a prairie-ben. Lehet dolgozni, de csak engedéllyel. Hallja, tekintetes asszony?!

— Bocsásson meg! Én éppen a prairiekről jöttem. Amerikából. Ott halt meg az én uram, a honvéd...

A komor hivatalnokember föl pattant. Előretolta a karos-széket. Gavallérosan kezét is csókolt és bemutatkozott: Kerekes, volt vörössipkás főhadnagy, most rendőrségi fogalmazó vagy mi a szösz...

— Kezét csókolom...

Fölvetette a csomós madzaghurkot, ráhúzta a vékony iratcsomóra és hangosan, önmagának diktálva, ráírta a külső lapra:

„Följelentés téves és rosszhiszemű. Följelentett csak házimunkát végez, ami engedély nélkül gyakorolható.“

Hozzáfűzte: — Szedte-vette! Majd adok én nekik! Ennek a vámpír-cégnek, mely rabszolgájává akar tenni minden rendes delnőt, aki potom órabérrel vakul bele a hímezések kacskaringóiba és a kézimunka labirintusába... Ad acta!

Azután újból kezét csókolt. Kitárta az ajtót és kiáltott:

— A következő! Burger Ferenc, teherkocsi-vállalkozó!

Az özvegy először ismerkedett meg a konszolidált haza egyik félelmetes alkotásával, a hivattalal. Köszöntött. Föl szállt lovára és kiléptetett a Pasarétre...

Beköszöntött az ősz. A Hármashatárhegyre már kora délután köd telepedett. A november lemetszette a hegy kupoláját; talán fölvitte valahová a magas égbe, mert a hegytetők nem valók ebbe a nyomorúságos, kicsinyes világba. A két gyerek a mécs gyatra világánál számolt és számolt, mormolta a leckéket, mintha imádkoznának. A fiatalasszony meg éppen valami finom zsebkendő sarkába pompás „A“ betűt hímezett. Egyszerre észrevette, hogy saját feje furcsa árnyékot vet a hímzésre. Máskép ült, hogy a világosság jobban odavetődjék a zsebkendő ptyolatára. Furcsa, akárhogy változtatta helyét, akárhogy hajlogatott előre és hátra, feje árnyéka ottmaradt a derengő zsebkendőn és a megkezdett „A“ betűről nem a név, hanem a kemény szó jutott eszébe, mintha valaki halkan susogná mellette: „Akarat! Akarat!“ Tűje nem talált többé a betű gyöngéd ornamentumaira. Végigsimított homlokán. Szörnyűség, ez az árnyék nem is az ő szép barna feje, hanem ott van az ő szemében... Rettenetes csapás! A sok aprólékos munkától gyöngül a szeme. Komoran összehajtogatta a kézimunkát és besimította a ládafiába, pár órára, pár hétre, vagy talán örökre... Kedvetlenül lépett a mécs mellé és szórakozottan bontotta ki a Pesti Hírlapot. Megnézzük a hirdetések; hátha támad valami jó gondolatom. Hiába, másba kell fognom. Megakadt a szeme a vezércikken: Anglia. A cikk csupa lelkesedés. Mindenki Angliáról beszél. Csupa idézet. Deák Ferenc, a haza bölcse, azt írja: „Nincs nemzet, mely alkotmányát, polgári szabadságát forróbban szeretné s több állhatatossággal tudná védeni, mint az angol...“ Ni, ezt meg éppen Andrássy Gyula gróf mondotta: „...A képviselő úr azt mondta, hogy Angliában van egy parlament, amely teljhatalmú minden tekintetben, ki- és fölfelé, s amely mégis kénytelen meghajolni a legegyszerűbb egyes polgárjogai előtt...“ Mire is jó mindez? Fejét tenyerébe hajtotta. Gondolkozott. Eszébe jutott, hogy Kossuth Lajos, akiről most hallgatnak, érett férfi korában Kutahiában tanult meg angolul és úgy beszélt, mint maga Shakespeare. Hiszen a manchesteri munkások Shakespeare szülőházát adták neki miniatúrformában, — belerakva a költő műveit...

Nem hiába állott az asszony a maga lábán, a párizsi bujdosás, New-Buda nehéz közössége, a iowai őserdő magánya óta. Az ő bátorságát nem a budai utca nevelte, hanem Amerika levegője, mely élesebben fúj, mint a magyar levegő. Íme, az egész országban kiütött az angломánia. Igen, angol órákat fog adni! Ezen az estén már önkénytelenül odaszólt a két gyereknek angolul:

— Good night! Jó éjtszakát, drága fiam! Aludjál édesen, édes mindenem!

Másnap végigkopogtatott mindenütt, ahol eddig csak művészi betűket adott le. Akadtak is pártfogói, de csak egypár hétre. Mindaddig, míg az elvirágzott Berényi kontesz, aki már pár évtizede hiába várt a kelengyére és az ölelkező betűkre, haza nem tért Skóciából. A kontesz komolyan vette valami világjáró angol meghívását és ellátogatott Trossachsba, a skót tavakhoz. Igaz, hogy egyedül tért vissza, egyedül, ahogyan elment, mert az angol season lordjai fiatalabb ladyk körül forogtak, de hozott magával valamit. Rajongást, a zsúrokon egyre Stuart Máriáról beszélt, megsiratta a szép királyasszonyt, mintha tegnap vesztették volna el a vesztőhelyen, és meg nem állhatta, hogy ne szavalja Béranger verséből:

*L'amour, la gloire, le génie
Ont trop enivré mes beaux jours;
Dans l'inculte Calédonie
De mon sort va changer le cours...*

De nemcsak Stuart Mária bánatos szellemét hozta magával, hanem a derék Miss Carsont is, az első „paying guest“-et Magyarországon, az első fizető vendéget, kinek berendezte dísztéri kis palotája egyik sarokszobáját. A jó Miss Carson élő dokumentuma volt a lélekvándorlás tanának, mert bizony-bizony olyan arcot viselt, mintha már születése előtt vagy ötven esztendő telt volna ebben az árnyékvilágban. Jó lélek volt, ki mindent, Dunát és Gellért-hegyet, urat és parasztot, lovasrendőrt és magyar szót meg-megcsodált édeskés „Oh“ vagy „Ah“ szócskával. A baj éppen csak az volt, hogy pár hét múltán fogytán volt pénze — és Berényi kontesz félt, hogy elutazik a „paying guest“. Sorra járt minden úri házat.

— Derék kis asszony az az özvegy Lázárné. (És itt először alkalmazta angolul, amit Miss Carsontól tanult, szabadon Shakespeare után, Antonius beszédéből.) She is an honourable — woman! De hát Miss Carson angolságát kell hallani! A Miss úgy beszél, mint Tennyson vagy Dickens... Az a kedves kis amerikai dáma meg... Nos, angolsága külvárosi, afféle Manhattan-angol... Phidonc!

A leckék egymásután maradtak el; elköszönt majd az egyik, majd a másik előkelőség, csak a férfitanítványok maradtak hűségesek. A kis Lázárné törte is fejét, miként esett, hogy a férfiakban nincs semmi előítélet? Miért van, hogy a férfiak igazságosabbak. Hamar rájött e titokzatos férfierény magyarázatára, akkor, mikor Kézay osztálytanácsost oktatta, aki deresedő halántékát észre nem véve, valami előmenetel okából meg akarta tanulni az angolt. Megesett egyre többször, hogy a tanácsos úr kezét otfelede az özvegy selymes kezén.

Az özvegy hazament és hosszú idők után először nézte magát hosszasabban a tükörben. Megértette, hogy a férfitanítványok kitartásának mi volt az oka. Ő csinosabb, mint Miss Carson. Okos asszony volt. Fölfedezte, hogy a gond és munka nem koptat és nem vénít, hogyha a gondnak a bajtársa az önfeláldozó szeretet. Arra is kellett gondolnia, hátha ez a Kézay tanácsos egyszersmindenkorra ott felejtethné a kezét az ő kezén? Talán nem is kellene ehhez annyi angol grammatika, hanem csak egy kis magyar praktika...

Megrázkódott. Nem és nem! Arra az emberre gondolt, aki életét dobta oda, csakhogy gyerekei hazatérhessenek. Haza, haza, ahová valók. Hideg vízzel leöblítette az orcáját és tüstént hidegen tudott gondolkodni. Kézen fogta a két gyereket és mosolyogva szólt hozzájuk:

— Tartsunk családi tanácsot. Hiszen ti már nagyok vagytok...

Mikor a gyerekek már átlépték az első tíz esztendő határmesgyéjét, a iowai magyar asszony egyszerűen nagykorúsította őket az életnek. A kisleányt keménykötésű bátyja védelme alá helyezte, a kisiútot pedig szorgos kis húga gondozása alá. Mindíg együtt mentek, nem is mentek, hanem masíroztak a messze budai iskolába. Télen együtt

szegődtek neki a pilisi szélnek, mintha csak sportot játszanának. Tavasszal egy-egy ibolyaszál becsalta őket a pasaréti csepőtésbe. Orcájuk barna lett, mint a cigányoké. Ez indította rájuk életükben az első drámát. Az osztályból csintalan gyerekek rájuk fogták, hogy vagy rézbőrűek vagy négerék. Bizonyára nagyapjuk volt néger, hisz Amerikából vetődtek ide... A kisiú behúzott nyakkal rájuk rontott, össze-vissza boxolta őket és a gyerekek előtt érthetetlen nyelven ordítóva mutogatta a többiek kék foltjait:

— Ti vagytok most a színesek...

A mester jó szívvel dorgálta a dióbarna képű kisiút:

— Gyerek, nem szabad verekedni!

A fiú peckesen állt.

— Csak nem tűrhetem, hogy négert csináljanak a nagyapámból... Ez nálunk Amerikában nagy szégyen. Én magyar vagyok. Ez becsület. Ha magyar ember cserbe hagyja becsületét, a becsület is cserbe hagyja őt. És akkor mindennek vége...

A mester alig palástolta mosolyát:

— Jó. De máskor hozzám kell jönnöd panaszra.

— Ezt nem tehetem. Nálunk otthon Iowában a férfiak nem mennek panaszra a sherifhez. Mert először is a sherif párnapi járásra lakik. Meg aztán az ember mások segítségével nélkül jobban tehet igazságot. Meg aztán harmadszor — a becsületért nemcsak szabad, hanem kell is.

A tanító megborzolta a dacosnyakú, őszinteszemű fiú fejét. Nehezen őrizte meg komolyságát.

— Ezt ugyan megmondtad. Szépen volnánk. De hát mi most nem vagyunk abban a hogy is hívják azt az óperenciát, — nos igen, Iowában. Hanem nálunk, otthon Budán!

— Igenis.

Sarkon fordult és elrugaszkodott, mint a pányvátlan mustang. A tanító tudta, hogy ez a kurta igenis megbízható, mint a szentírás.

Éva meg mindenben másolta a fiút. Egyik reggel jelentkezik:

— Irma néni, bocsássa meg. Csak holnap tudom megírni feladatomat a „szegények karácsonyáról“.

— Éva fiam, eddig te voltál a legpontosabb kislány. Játékra loptad az időt?

— Édes néni... Nálunk a játék is munka és minden munka játék. A fiúk elszaggatták az Adám gúnyáját. Azt kellett megvarnom. Nálunk otthon Iowában az asszonynak kell mindent rendbe szedni... Nincs arra bolt vagy iparos...

A savanyúan vénülő Irma néni alig állta meg, hogy ne nevéssen az asszony szóra. Ő három évtizede várt ezzel az édes, nagy szóval járó címre és jellegre. Most meg ez az egypár hüvelyknyi kislány magának viszi el a gyönyörű rangot.

— Nono, csöppnyi asszony, hát hozd el a dolgozatot holnap. Csakhogy jegyezd meg, nem vagyunk nálunk otthon... hogy is hívják azt a kertek mögötti országot?... izé... Iowában, csak nálunk otthon Budán...

— Igenis, Budán.

A gyerekek otthon mindent meggyóntak édesanyjuknak.

— Legyetek jók, mindenkor, gyerekek. Ha igazatok van, lehettek kemények. Aki ok nélkül meghajlik, annak senki sem hiszi el többé, hogy igaza van. Hogy mikor van igazatok? Hogy is magyarázzam ezt... Hát valami meglátja bennetek, úgy ahogy szemetek látja, hogy kék az ég, fehér a hó, vörös az égálja. Valami meghallja bennetek, mint ahogy a fületek hallja, csönd-e a csönd, csattan-e az ég, sír-e vagy ujjong-e a muzsika... Bizony, az igaz ember még szagolja is az igazságot, mint ahogy érzitek, ibolya fakad-e a közelben, bürök-e vagy hagyma...

A gyerekek jókedvűen megpörgették édesanyjukat és üvöltöttek: Cheer, cheer, mothie... Kitörő örömben, letörő bánatban még mindig angolul beszéltek.

Éva mindent meg akart tanulni, mohó szorgalommal, acélakarattal. Adám szerette eltolni magától mások írását és sokat hivatkozott a „józan parasztész“-nek a tanulásnál értékesebb valútájára. Ha csak tehette, elsáncolta magát a leveles mögé, fúrt és faragott. Húsvétra remekbe készült kis levelesládát tett édesanyja asztalkájára. „Anyá, rakd ebbe össze, ami küzdelmes életedben a legkedvesebb emlék volt!“ Anyjuk hagyta őket. Építsék meg az utat ön-

maguk előtt, ahogy legjobbnak hiszik, mert ez a hit maga a siker. Így is indultak a nagy útra.

Éva egy ízben lassan bolyongott hazafelé. A fürge, pontos leány ma nem tudott sietni, mint máskor. Mintha minden lépésnél gondolkoznia kellett volna, hogyan lépjen, hová lépjen. Ez pedig borzasztó, mert aki azon gondolkodik, aminek magától kell jönnie, mennie, az megtántorodik és eltéved. Hm, mi ez az ostobaság? Beteg vagyok? — Megállott a Fő-utca egyik kirakata előtt, hol az ablaküveget éppen fényesre dörzsölte a füttyörésző sánta inas. Az üvegben visszacsillant a délelőtti napfény, mintha örülne, hogy megnézheti csodaszép ragyogását a tükörben, vagy talán csak éppen kíváncsi volt, mivel csalogatják be az embereket ebbe a boltba? Könyvesbolt volt. A napsugarak jókedvűen táncoltak egyik aranyozott névtől a másikig. Némelyik névnél szinte tovább megálltak: Jókai, Arany, Dumas, Verne Gyula: Utazás a föld körül 80 nap alatt. Hogy szeretnék ezek a napsugarak mindezt olvasni, akár csak ő, Lázár Éva... Pedig ő nem akart most olvasni, csak önmagát akarta ott a kirakat tükrében látni, sápadt-e, beteg-e? A csillogó tükörből, minden könyv táblájáról pirospozsgás orcája, élénk, nevető szeme, a makkegészséges leány nézett vissza. Örült önmagának. Nem vagyok halovány. Hát akkor ma miért olyan furcsa minden?...

Könnyen kitalálhatta volna, hogyha megkérdezi a napsugarakat. Azok megmondták volna neki, röviden: tavaszodik! A tavasz meg maga a szerelem. Szerelmes? Kibe? Seholy sem látja, akit szeret. Pedig itt van: szerelmes a fiatal életbe, csak ez az élet még nem öltött formát. Az, akit szeret, még csak az a fekete pont, aki valahol közeledik. Még nincs arca, hangja, ölése; csak jön, jön már szembe a messze, végtelen úton. Még csak kis pont. Ki tudja, milyen? kicsoda? — de tudom, hogy fiatal... Valami van a levegőben.

És mindez csak azért van, mert az égen nincs felhő, mert a szellő langyos, mert valahol fönt a Várkertben a virágágyakon egy-két bimbó pattan, mert a Dunán hangtalanul siklik a fehér hajó, a „Buda“ — és mert a rakodópartok alján mezítlásos gyerekek visonganak és ostoraikkal ütik,

hajtják a pergő csigát és bolondul boldogok, hogy az bolondul forog... Mert forog az élet és Évi is ettől a nagy forgástól szédül, amit ez a napfény megindít lángostorral, hogy megcsapja a lelket. A lélek is a tél buslakodása alatt valami fiókban aludt, most itt van, künt van, forog.

Évi magában nevetett. Milyen ostoba vagyok! Már doktorhoz akartam menni, pedig csak tavaszodik... Kinyitom a szememet és mindent látok... Doktor... Szeme ráesett a kivágott cikkekre, amit a sánta inas nyomkodott a négy kis veresedő gumigombbal az ablaküvegre. Kék ceruzával íródott a cikk fölé: budaiak, legyetek büszkék Buda nagy fiára! Azután következett a cikk „Most harminc esztendeje avatták doktorrá Semmelweis Ignácot...” Hát ez kicsoda? Évi mohón olvasta, hogyan fedezi fel Rokitansky tanár a budai fiúban a zsenit. Hogyan fedezi fel ő maga a gyermekágyi láz okait. Hogyan arat áldásvetésből csak keserűséget. Az ész elborul, mert a lélek nagy, de az ember gyöngé... Igen, itt az arcképe — szegényes fametszet, de ebben a szakállas arcban még e fametszeten is látni a fanatikus szemeket. Végig betűzte. Feledte, hogy imént még lépésein gondolkozott. Feledte, hogy a napsugarak mondtak neki valamit. Feledte, hogy messze útra látott, melyen jön feléje a fekete pont: az ismeretlen vándor, akivel találkoznia kell a keresztútnál.

Ahogy Semmelweis nagy, szomorú sorsát olvasta, elkomolyodott. Micsoda nagy ember, és mennyit küzdött a gyáva nagyképűséggel, míg taníthatta, hogy mi a legnagyobb jótett. Nem a gyermeket visszaadni az anyának, hanem az anyát visszaadni az apró gyermeknek. De szép is ez, mormogta magában az okos leány, a prairiek leányának csúfolt Évi. Mégis csak legszebb az orvosi pálya.

Tovább bolyongott és újra szerette az életét. Mosolyogva tért ki az ostorozó gyerekeknek, hogy lábával véletlenül se lökje fel a bokája felé perdülő játékcsigát. Hadd forogjon, forogjon a tavasz...

Ekkor hirtelen valami kegyetlenség történt. A véletlen. Ah, az a véletlen mindig kegyetlen és gyáván támad. Az egyik mezítlábas fiúcska, aki annyira örült pergő, bűgő csigájának, hogy meztelen, vézna karjaival úgy hadonászott, mintha száz sovány karocskája lett volna, vakon

rohant berregő játéka után, mely egyenest az arra baktató deszkás fuvar felé karikázott. Féltette az ő párkrajcáros kis facsigáját azoktól a komoly nagy lovaktól. Hátha összetiporják. A gyerek maga is a kese sörényű lovak elé került. Azok a jóságos, otromba állatok dehogy is akarták bántani a kis csigát, meg azt a ficánkoló kis fiút. Az egyik szelíden el akarta tolni útjából az ugráló kis embert és irdatlan lábával egyet balra suhintott. Mit tehet róla, hogy az okos emberek éles vasat vertek patájára... A Gyuri, ahogy a többiek hivatották, szótlánul terült el a kövezet buckáin. Szerencse, hogy kis barna feje éppen oda dőlt, hol a kiszolgált gránitok között kibújt az akaratos, élni akaró kis gyom.

Évi elfeledte, hogy az imént még minden lépésnél gondolkodott. Futott, mint a vizsla. A gyerekek elmenekültek, mert a gyerek ösztönszerűleg menekül a szép piros vér elől. A nyers fuvaros lehajolt és lábánál fogva húzogatta a mozdulatlan kis fiút.

— Hé, szedte-vedte kölyke, majd adok neked, engem bajba hozni... Szakra, hol is van egy tanu, hogy magad szaladtál a lovak elé. Kis gazfickó, te...

Évi pillanatok alatt ott térdelt a gyerek mellett. Rászólt a nyers kocsisra.

— Ne óbégasson. Hordja el magát. Inaljon a legközelebbi patikába, kötöszert...

Ő maga meg előkotorta remekbekészült kis zsebkendőjét és azzal törölgette a kis Gyuri vérvő fejét. A csukott szemből törölte a port, a nyitott sebről a szivárgó vért. Ezt a kendőcskét édesanyja himezte neki, akkor, mikor a szép Cziráky kontesz kelengyében dolgozott. Láta, hogy sötétednek vörös barnára a kis kendőn az ölelkező betűk, az „L” és az „É”....

Míg ő foglalatoskodott, a gyáva fuvaros nem loholt a patikába, hanem elnógatta a nagysörényes Bodort és Szőkét a rakodópartra. Már ott lent rakták is a deszkákat valamelyik dunai hajóra. Mert a fuvarosnak van ideje lustálkodni és káromkodni önmaga számára, de nincs csi-petnyi munkaideje — másnak, aki bajban van.

Éva erős leány volt. Hátára zökkenett a kis Gyurit és cipelte, maga sem tudta, hova — maga sem tudta, meddig

bírja. Érezte, hogy valami itt-ott szép fehér blúzáat langyosan érintgeti, mintha meleg ujjak tapintának a vállát. Egy-egy vércsöpp... Vitte a patikába és most már nem gondolkodott egyetlen lépésén sem...

Édesanyja otthon megdicsérte. Ádám szeretettel hátba ütötte és elnevezte „Miss Nightingale“-nek az orosz-török háború irgalmas nővére után. Pár nap múlva eljött a kis Gyuri bepólyázott fejével és apró ibolyacsokrával. Nem lett nagyobb baj — a jó öreg Bodor nem akarta bántani a kis facsigát, sem őt. Másnap már a Pasaréten nagy vita indult. Évi kijelentette, kereken, ahogy szokta:

— Édesanyám, választottam. Én doktor akarok lenni...

Az özvegy a fejét rázta. Helyette mindig Ádám beszélt.

— Szoknyás doktor! Hahaha! Budán vagy Pesten... Vagy Istenháta-Félegyházán... A fakultás közelébe sem eresztenek, Évi... Hahaha...

Nem használt. Éva, igazi asszonyi makacssággal tüstént beállt kuruzslónak. A kertben törött szárnyú verebet szedett föl és bekötözte. A legközelebbi házikóban, Pintéréknél, a déli vasút bakterjának familiájában a kis Piroson megállapította a lázat, ágyban tartatta és elkülönítette a „rokkant“ Gyuritól. A lórúgás óta hittek ott neki, mint a csodadoktornak. De leesett az álla, mikor szeptemberben az egyetemen a kedves öreg dékán érdeklődő mosollyal adta tudtára, hogy magyar földön az aula még nem nyílt meg a leányok előtt. Éva őszinte volt és bátor.

— Istenem, mikor nálunk Amerikában minden megy... Mikor Oroszországban, hol a kultúra még mindig a paloták kapualjában koldul, megy... Mikor Lausanne-ban, hol mégis csak szabad emberek laknak — megy... Miért ne menne magyar földön?!

A jószívű, tudós dékán fejét rázta:

— Kis leányom, csodálom akaratát. Tiszteletreméltó nagy és szép a szándéka. Magam sem látom be, miért ne adhatná női szív, amit férfi fej kigondolt... De hát nem vagyunk nálunk Amerikában... Csak itt keleten, vagy középen, vagy a világ közepén — és várnunk kell a törvényekre...

Évi elkeseredetten kipattant:

— Fellebbezek!

— Ej, de keményfejű kis leány! Jó. Próbáljuk meg. Fölterjesztem ő excellenciájához...

— Hát az ki?

A méltóságos dékán úr nevetett.

— Hát Istenem — a kultuszminiszter ő excellenciája. Trefort Agoston...

— Az, aki 1849 után Eötvös Józseffel együtt idegenben bujdosott?

— Az.

— Akkor van szíve a honvéd árvája iránt... Az apám messzebb bujdosott. Amerikáig... Megpróbáljuk, Méltóságos uram!

Leérkezett a határozat. A miniszter Lázár Éva amerikai állampolgárnak megengedi, hogy az egyetem orvosi fakultásán rendkívüli hallgató lehessen és tanulmányokat folytathasson, melyek azonban orvosi gyakorlatra még nem jogosíthatják, a képesítések megszerzése esetében sem.

Éva megdöbbsent. Csak rendkívüli hallgató lehet. Mintha a betegség is csak rendkívüli valami volna. Hát csak azért, mert amerikai állampolgár... Erre nem is gondolt soha, mikor azt ismételtette: nálunk Iowában... Ezt csak most tudta meg irataiból. Hát magyarok sohasem lesznek betegek, hogy nem volna szükség olyan orvosra, aki nem csizmát visel, nem magyar nadrágot — hanem rokolyát? Ám jó. Semmi baj. Mire elvégzem, arra már lesz új törvény. Az idő halad. Magyarország is megy előre. Minden aggodalmáról hallgatott és az egyetemen szorgalmasan hallgatott, nem rendkívül, hanem rendesen...

Még ő állott be otthon számonkérőnek.

— Halljuk most Adámot! Méltán viseli-e a legelső embernek, minden kultúra első indítójának nevét!

Adám, a szüksézávú, kedvesen irigy és szeretetteljesen dühös is volt Éva első diadala miatt — és bőbeszédűen magyarázott:

— Engem nem fog tanítani tovább semmiféle professzor és semmiféle fakultás! Csak az egyetlen igaz mester, aki nem ismer különbséget az ABC és a rektori nyaklánc között. Ez az igaz mester, a legtudósabb, az élet. Ő volt a kiseddévóm Iowában a százados szálfák alatt — ő fog engem doktorrá avatni. Én önmagamnak őse vagyok.

Arra sem várok, hogy a diplomával az a bizonyos, régen megsült galamb számba repüljön... Tehát nem akarok édes jó anyámnál szegényebb anyám, a hazám, félrerakott kenyeren megélni, mikor már szegényes a buzatermése. Nem várom, hogy szobát, vagy legalább egy asztalt adjon, mikor szűk a hely már a megyeházán, hol nem az életet melengetik, hanem formákat gyártanak, melybe bele kel-
lene önteni a jövő emberét...

— Ha eddig iparunkat a német csinálta, ahol tudom, csinálom én. Szeretem az anyagot, mert beleszülettem. Megszerettem a fákat, ott az iowai őserdőben. Ma már testvérem a fa, mely itt nőtt valahol a Bükkben. Gyalulom, faragom. Legyalulom róluk az ősi magyar vadságot — belé-
jük faragom a magyar poézist. Eddig a vadságot csak tűz-
zel tudták a fatörzsről leszedni és a poézist csak bőséges melegéből szedték... Én magyar bútort fogok gyártani. Ez okosabb, mint egyre ábrándokról prédikálni és prédikálva ábrándozni.

— No meg szép is, ugy-e édesanya! Hát nincs egy-egy asztal vagy szekrény megalkotásában annyi költészet, mint akár valamelyik Jókai-regényben vagy Arany-versben? Tudom, akinek bútoraim, az én szemem mérése, az én kezem faragása, az én eszem tervezése — szolgálnak, sze-
reti őket, mint a vérségét... Egyik asztal gyülekezési helye a családnak. Rajta szegik a kenyeret. Ez az asztal a vendég-
szeretet tanyája, az eszmezsere országa. Az íróasztalnál születik a rend, remény, gondolat... A szekrény a szegé-
nyek vára, mert más várkastélyra nem tellett nekik. Tit-
kaiknak, gyűjtéseiknek bizalmasa — apró házi hombárja. Szóval barátja az embernek. Az a jó sifonér... És az ágy! Az élet szarkofágja. Álmok adója, erők adakozója, —
búcsúzások oltára...

— Meg aztán egy kis amerikai praktikum — hallod Évi, te amerikai állampolgár... — Ropogtatta ezt a szót. — Egyszer Horatiust olvasnak az emberek — másszor meg Beaudelairet. Egyszer Danton kiabál, másszor meg valami diktátor. Egyszer labancok a magyarok, másszor meg kurucok. De egy bizonyos, hogy lakni mindig fognak — tehát bútor is kell nekik. Ebből valahogy megélek, ha már ennem is kell, hogy élhessek. Szóval ha már derék fajtám

odaadta kereskedését az izmaelitáknak — én megkezdem a versenyt velük. Nem fognak csupa bécsi holmit ideszállítani! Kis ember vagyok és nem fognak kinevetni, mint az alispánunkat, aki trafikos mert lenni... Semmi baj. Ne nézz le, Évi — én is megkapom a nagy doktorátust, amit az élet oszt!

Erre a cikornyára Évi kacagott. Az özvegy elmosolyodott, de hallgatták tovább. Beszéljen a fiú, ha ennyire beszélhetnéke vagyon.

— Úgy ám, majd abból, amit az élet tanított, leadok anynyit, amit az okos ember becsületesen lead, ott, ahol, amikor kell. Ez a leadás a tapasztalatból az igazi adó, a föl nem élhető, el nem pazarolható adó.

Az anya komolyan és büszkén nézett fiára, de rámosolygott, hogy bátorítsa. Évi meg tréfásan föl pattant a székre és utánozta az asztról szónokló képviselőket.

— Íme, az én nagy programbeszédem a nagy kerületben, amit életnek nevezünk...

Leugrott Ádám karjai közé. Megcsókolta a serkedő, borostás arcot és kecsesen arcul legyintette:

— Ahogy hallgattalak, Ádám — sajnálni kezdtem, hogy te csak gyalulsz és faragsz — és nem inkább népvézérkedel. De azért, ha úgy véletlenül mégis férjhez mennék, te bútorzod be otthonomat homelike. Vagy talán előkelő leszek és appartementjaim lesznek. Hogyha pedig nem köti be senki a fejemet, mint ahogy ezt nálunk mondják, itt Budán és a jó Trefort miniszter ő Excellenciája megengedi, hogy ne csak kuruzsoljak, hanem gyógyítsak is, te rendez be rendelőmet. De úgy ám, hogy aki betegen leül a székre, fiatalon pattanjon fel, aki meg lefekszik, az megszedi ágyát és megy... Hahaha...

Az asszony csak annyit mondott: fiatalság, bolondság. Talán a bolondság néha okosság... A fő, hogy dolgozzatok, de jól dolgozzatok!

Mást nem tudott mondani, mert valami lankadást érzett karjaiban. Nem bírta úgy kiterjeszteni szárnyait, mint régen. Igaz is, a madár is csak addig sátorozza szárnyait a fiókákra, míg bent pihegnek a pelyhes fészekben. A kiszáryaló madaré már az egész levegő, maga a nagy ég, vagy néha az anya mehet keresni a messze dülőkön a szár-

nyaszegetteket. Budán senki sem értette a bolondos amerikai magyarokat. Nem értették a fiatal leányt, minek gyűjti indexébe a kitűnőket, mikor az asszony főz. Nem értették a fiút sem, hogy nemes Lázár Ádám létere asztalosnak állott és e közben estente egyre olvasott, hogy az élethez járjon a doktorátusért.

Ádám ki is írta valahol Budán, az utcán: „Lázár Ádám, magyar bútorok gyára“.

Éva sorsa más lett. Asszony sorsa a — férfi...

A MEGFAGYOTT FECSKÉK

Karcsú, csinos teremtéssé szökött fel Lázár Éva.

Mikor kiállott a hajló őszi délutánon a pasaréti kis ház kertjébe és hátra vetette szép fekete fejceskjét, hogy csilánló szemmel kémleljen valamit a rezegő magasságokban, testvére, a fiú eldobogott mellette. A leány oda sem nézett. A fiú meghökölt.

— Hát már meg sem látsz, Éva!

A leány nem felelt. Tovább kémlelte a rezegő szépséget, mely a Svábhegytől a Hármas-határhegyig sátorozódott föléje, mint a haloványkék selyem, melyet átszőtt valami titokzatos aranyhimzés.

— Hej, hahó, Éva! Te köszent! Ébredj már! — kiabált a fiú.

A leány szája mellett a két kicsi gödörben megmozdult valami, ami ott észrevétlenül megbújt.

— Hát nézem, egyre nézem őket.

— Miket, tel? Bolondos leányzó...

— Hát a fecskéket...

— Nos — és aztán? mi van velük? Mit barátkozol velük? Itt hagynak. Nekik mindegy, hogy Lázár Éva ő szépsége itt marad...

— Hát csak nézem. Csak. Nyugtalanok. Keringenek. Kergetőznek. Cikkáznak. Nagy útra készülődnek. Ni, ott ni, a Rózsadomb fölött... Suhannak egymásután. Egy-kettő-három-tíz... Igen, éppen tízen vannak...

— Nem igaz. Nem tízen. Tizenegyet látok...

— Azért sem igaz. Egy-kettő-három-tíz!

— Csak azért is tizenegy fecskét látok. Ott fönt van az apró tíz pont. És — nagyot kacagott hozzá — itt gubbaszkodik a kertajtón a tizenegyedik fecske...

A leány elkomolyodott.

— Jó. Én vagyok a tizenegyedik.

— Ügy ám. Van benned valami a fecskemadárból. Karcsú vagy. Hosszú vagy. Feketében jársz. Két karodat magadhoz szorítod, mint a lenyugodott szárnyakat. Még a szemed is úgy jár nyugtalanul, mint a riadó madaré... — És nevetett hozzá.

— No, de ez csak jó maszk. Csak a lelked a fecske. Mindíg szeretnél röpdösni. — Hahaha! — De nem tudsz ám. Berakták a fészek szerháját... Onnan nincs ám ki!

Éva komoran összefonta karját. Le nem vette szemét az ég kékes selymén ide-oda rezzenő apró fekete nyilakról.

— Te... te! Te praktikus sáfár! te nagy amerikai... Te magyar yankee!

— Asszonynép ne tanítson férfit. Hallod, Éva!

— Ugyan, ugyan. Hát még a fecskék után sem nézhetek? Hát nincs jobb sora annak a madárnak, mint nekünk? Ha itt lepereg a leveles, szedelődzködik és odább száll, oda, ahol az ősz nem pörkenti rozsdássá a lombot.

— Szeretnék én is utánuk menni. A fecskék után. Velük menni. A fecskékkel. Máshová, el innét... Hát ez csak olyan természetes, mintahogyan a csermely vize arra fut, amerre útat nyitott neki a lejtő hajlása...

A fiú nagyott vágott karjával a levegőbe és gúnyosan szavalta:

*Abrándozás az élet megrontója,
Mely kancsalul festett egekbe néz...*

A bokrok mögül még egypárszor visszakiáltott:

— Fecske! fecske! — repülj fecském ablakára...

A nóta lassan elfogyott a pasaréti utak száraz bozótjai mögött. A leány meg tovább bámult a magasba, hol már nem lehetett látni a karikázó kis fekete nyilakat. Már ma éjjel útra kelnek az északi szél hullámverésében, mert odafönt az arannyal hímzett kékségben már szétmállott valami, amit mi idelent elneveztünk szeptembernek, — odafönt is

beosont valaki, aki beköltözik a lelkekbe is, — hiába csapjuk be előtte a lélek minden zsaluját. És ha ő jön, vele jön a kísértet, mely dolgos nyűgben, nehezedő álomban, jobbról is, balról is azt sugdossa: el innen! el innen!

...Furcsa, senki sem hallotta a fiút, de az este özvegy Lázár Andrásné is így szólította édes kis leányát: Nos, mi az, kis fecském?!

De megesett, hogy azok a fiatalok és már nem fiatalok, akik a csendes budai utcákon Lázár Éva után megfordultak, azt mondogatták:

— Helyes lány ez a kis fecske... Itt lebeg a kis fecske... Hova repül majd a szárnyaszegett fecske?

Az október olyan volt, mint a kedves öreg úr, akinek késő üdeséget ajándékozott a dolgos élet, — kisugárzó energiát az esztendők zivataraival kiállott küzdelme, derüs jószágot a májusból megtakarított napfény. A pasaréti kis kertben minden cserjén még aranyosan fogtak össze a pörkent levelek. Nem peregtek le, — még a csintalan szél sem merte bosszantani a szép, jószágos öreg urat, októbert. Lázárék kis vérszövetségnek minden tagját, a nélkül, hogy erről árva szót is váltottak volna, meglátogatta a titkos vendég, a vágyakozás, kifelé, ki az élet taposó malmának telepéről, ebből a kőfalas udvarból, ki, valahová máshova. Meglátogatta őket ez a váratlanul betoppanó, nehezen távozó vidéki atyafiság: a vágyakozás, aki máskor csak úgy husvét táján teszi meg körútját azoknál, akiket szeret. Első nap még kedvesen animál, — de ha soká marad, terhes vendég. Megakaszt minden bizalmas együttlétet, mert közbe furakodik. Megtorpantja a becsületes munkát, mert lekicsinyli. Egyszerűen nincs semmi érzéke a köznapi kötelességek iránt.

Az egyik ilyen októberi napon Lázárné jókedvűen jött haza angol órai után. Ahogy meglehelte a kis petróleumlámpa üvegcsővét, hogy ne pattanjon szét a szomorú lángtól, mesélni kezdett, — mintha csak úgy véletlenül beszélne.

— Gyerekek, mégis jó ember a rédei öreg gróf. Nem hiába, ő is végigkardlapozta 1848-at és Bach idején végigbújdosta Európát Jersey szigetétől Piemontig. Nem a vér és rang öleli szorosra az embereket, hanem a közös sors. A Lázár fiú közbe morgott:

— Azért még sem szeretek nagyurakkal cseresznyézni...

— Édes fiam, ez más lapra való. Ne legyünk hálátlanok. Ő megtartott engem minden intrikák ellenére unokái mellett és mindenfelé magasztalja az én angolságomat. Az ő szava pedig kenyér, — jó kenyér...

A gyerekek lélekzetvisszafojtva várták, hová gombolyodik a megkezdett fonál.

— Szóval a kedves öreg úr ma bejött hozzánk, a fiatalok angol órájára és zamatos magyarsággal angolkodott: How do you do? Akár zalai nyelvjárás lett volna... Elmondta, hogy vagy két hétre nagy vadászatot rendez Veszprém mellett, a Bakony alján. Meghívott engem is. Mindkettőtöket.

— Húzódoztam. Nem volnánk mi odavalók, mi szegény robotosok, a gögös feudálisok közé. A vadászat passzióját nem a templom egereinek fedezték föl. Mi nem vadászunk, mi ránk vadászik az élet. Minden bokorban lesben áll a gond, a magyar gond... Nem tágított. Jóízűen magyarázott.

— Kedves jó Lázárné asszonyom, nem igaz. Maga a legnagyobb Mrs. Nimród. Jobb, mint az egész főrendiház. Igaz, ott is lőnek szépecskén bakot... Ne pironkodjék, mint a leányzó a kiadó násznagy előtt. Ott New-Buda táján ejtett medvét lábzsáknak, szarvast rostra, — madarat nyársra. Amondó vagyok, a bölények maga miatt haltak ki... Meg aztán Lázárné asszonyom lóra termett magyar. Még ma is olyas szoknyát kéne hordania, mint a kalotaszegi menyecskéknek. Oldalt fölszeghető, — két felé vethető, hogy nyereg legyen a fauteuilje. Megállta helyét, — akarom mondani megülte szőrin a mustangokat abban a keserves emigrációban, a nyugati prairieken... Lóra termett. Nos, ha nem jön, — tréfásan megfenyegetett — elcsapom unokáim mellől és én oktatom őket angolra. Az pedig baj lesz. Ha Lord Salisbury audiencián fogadja őket, majd Ballagi magyar szótárában keresi, mit is mondtak... Jön. Punctum. ...Mit tegyek. Igent mondtam deresedő gyerekfejjel.

A fiú hallgatott. Éva halkan pihegte: És bennünket is meghívott?

— Hogyne! — mesélte tovább Lázárné, utánozva az öreg úr hangját. — Hozza magával azokat a pompás ikercsemetéket. Hallom, derekasan dolgoznak. Hála az Úrnak, hogy a

magyar végre dolgozik! Mindíg példázom a fiút az én fiamnak, ki költőnek született, már hogy pénzköltőnek. Példázom azt a kis árvalányhaját a leányomnak, aki azt hiszi, hogy a világ teremtése Eugénie császárné krinolinjánál kezdődött és az angol alkotmány Lady Chamberlain kosztümjében érte el teljét. Jöjjenek a fiatalok. Csinosak. — Az öreg végigmért. — Na, volt kitől örökölniök a szép fajtát! Pörög a nyelvük franciául, angolul. Nagyszerű Ciceronek lesznek. Jön a Bakonyba egynéhány külfországbéli vendégem. Keverünk együtt azoknak a galloknak és ángliusoknak fűszeres magyar levegőt! Ne lássanak bennünket feketének és sárgának, — négernek és kínainak, — mint ahogyan azon a pápaszemen át látnak, amit a Burg és a Ballhausplatz rakott kandi orrukra... Hadd lássák ebből a két modern magyar hajtásból, hogy nem vagyunk mind csak csikósok és kondások, hogy nem hegedülünk egész nap, nem hegedüljük éppen csak a körösi lányt, meg nem paprikázzuk már a reggeli kávé!

Éva nyitva felelte piros kis száját. Egyszer ki a napba! A fiú morcosan ismételte:

— Nem jó nagy urakkal cseresznyézni...

A leány szájára szorította forró tenyerét és ilyenkor ő játszotta az öregebb ikret. — Csitt, kis öcsém! Anyjuk tovább mesélt.

— Gyerekek, az öreg gróf az irodalmat is szereti. Erről is sokat csevegett. — Jó embereket találnak nálam, — úgy mond. — Nem csak próza leleskedik az őzbak és dámvad csapásain! Kihalászom íróasztala mellől Tóth Kálmánt, a poétát. Úgyis beteg szegény. Valamikor jót kacagtam Bolond Miskáján. Tudja az ördög, jól esik olvasni, amit az ember önmaga nem mer kimondani... Nem annak van igaza, aki nevet, — hanem annak, aki nevetet. Mondom neki: redaktor uram, valamikor szatírán hegyezett nyilatkat lövöldözött Smolen Tóni bugyogójára. Most gyilkoljon le egypár őzbakot. Ízesebb pecsenye az, mint az a másik... No meg aztán meghívtam még valakit! Szeretném kibékíteni őket... A Majthényi Flórát. Okos dáma. Ír. Nekem imponál az asszony, aki ír. A mieink csak leveleket firkálnak; azokat is a Briefsteller der vornehmen Dame új kiadásából írják ki. Én kibékítem ezt a nagyszerű emberpárt...

— Gyerekek, hát megyünk — az erdőbe. Egyszer megint az őserdőbel! — Az asszony szeme csillogott és hervadt arcán kivirágzott a régi szépség rózsája. Hát bizony, a lehullott fonnyadt szirmokból is megérezni az egykori rózsanyílás pompáját.

— Gyerekek, hát megyünk. Ott a magyar Bakonyban egyszer még azt fogom gondolni, hogy a iowai rengetegben bujdosunk... Kegyetlen élet volt, — de szép is volt... Édesapátok oldalán. Az volt ám az igaz ember! Megyünk a prairiebe, mely annyiszor kigyuladt... Itthon is benne égett párszor már szegény nomád népe...

A fiatal leány kacér hajlékonyságával körülbokázta az asztalt, — újjaival a castagnetta-csörrenését pattogtatta és dalolt:

*Nem mindig tankönyvek,
Nem a holnap gondja!
Leszek én egyszer még
A mának bolondja. Juhaj! hajrá! Olé!*

A fiú karjaiba fogta föl a ficáncoló Évát és bosszúsan rebesgette:

— Szóval megyünk, oda, hol a bakon, a kocsis mellett a helyünk...

... A kis pasaréti ház ablakai ma későn hunyták le szemüket. Hogy a petróleum-lámpa kiégett, egyszerre egyforma lett köröskörül az őszi éjszaka szürkésege. Ez éjszaka három összetartozó lélek álmodott valamit. Mind-egyik más és más mesét — a jövőről. A fiatal leány mellett reggel a padlón Jókai-könyv feküdt: Asszonyt kísér, Istent kísért. A fiú mellett a földön csavarogtak a mértan ákombákompjai. Az asszony még hajnalkor is kezében szorongatott egy régi, megsárgult levelet. Lázár András, bujdosó honvéd írta valamikor hozzá. A házban együtt volt egy befejezett — és két még meg sem írt történet.

*

Szépséges reggel, októberi reggel, nagy Bakony-erdőben. A vadászok kiszálltak a lesbe. A vizslák csaholtak; — itt-ott halkán zörmölt az avar. A levelek sustorgásából meg lehetett hallani, csizma vagy pata szántja-e szét a remekbe sárgult takarót. A tisztáson egymagában álmodozott az

óriás tölgyfa. Egy-egy vastag ága belékapott a nedves kékségbe, mint a csontváz karja; — a másik, a napkeletre néző oldalán egy-egy gallyon még mindig dacolt a zöldelő levélbokr az ősszel: csak rejtőzve bujkált a zöldebb lomb között a cserzett levél, mint fiatal fürtök között az első fehéredő hajszalak. De hát az ősz és az ősziülés jön és jön, nagybiztosan eljön...

Az óriás tölgy alatt zekéjébe mélyesztett kézzel támaszkodott Éva. Csillogó pillantással követte az őzet, ahogy kecsesen lépked az oldalt rezegő fényben, hogy szaglász gyönyörködve az avarban, hogy kapja föl szép kevély kis fejét, mintha mosolyogva tépné szét a feléje szállongó, szarvára tekerődő ökörnyálat. A leány nem vette le szemét róla. Szinte lomhán és mégis izgatottan támaszkodott a mohos szálfához; maga is utánozta az őzet, élvezett, szaglászott valamit, itta az erdő titkát, cimpái reszkettek és nem bánta a fehér ökörnyálat, ahogy barna hajkoronájába kapaszkodott. Nem hallott semmit, csak látott. Egyszerre azt is meglátta, hogy a fatörzs mögül valami fényesség szegeződik az őz felé. Ah, egyik vadász osont észrevétlen a fa mögé és célba kapja az őzet... Éva fúrge ököl-lel fölfelé üti a puskacsövet. A puffanás végigszaladt ideoda fától-fáig; az őz bak felszökkel, majd itt, majd ott jelenik meg a szálfák napos közeiben, mint a tovaillanó élet.

A vadász előre lépett. Fiatall, mokánybajuszú, barnaképpü férfi.

— Ez kicsit furcsa volt! — morogja durcásan.

Paul de Breton volt — a rédei gróf egyik vendége —, a „Téméraire“ sorhajó-délceg tisztje.

A leány nevetett és bátran a meglepett vadász szemébe nézett.

— Monsieur — a vadászat afféle gyilkos sport. — Nevetett. — Meg az őzpecsenye ízes is. De ahol én vagyok, ott senkisémm ölhet ártatlanokat. Nekem ez az őz — édes testvérem...

A francia meglepődött a leány pompás franciaságán. Lohadó bosszúsággal, majdnem otrombán kérdezte:

— Ma petite — pardon — Mademoiselle —, hát akkor mit keres itt a nagy vadászon?

Éva hamis mosollyal, önmardosó gúnyval tovább tréfált. — Én, a dolgozó szegény leány? — hogy mit keresek az úri öz-irtás közepette? — Az erdőt keresem, a levegőt, a piros arcot keresem. Az erdőtől ezt az emléket, a piros arcot akarom hazavinni a könyvek, a lombikok, a betegek közé... Nos, mondjuk úgy, ahogy most éppen Monsieur gondolja: én is vadászom. A szerencsét vettem célba — és talán éppen Ön üti fel — célzó kezemet...

Belepirult a talpraesett feleletbe. Belepirult, mert valahogy ő maga is érezte, hogy szokatlan dolog, a vadidegen fiatal férfival így évdni. Kötekedése közben észre sem vette, hogy a francia gavallér már csillogó szemmel nézgeti pirkadó orcáját, okos szemét, karcsú termetét, melyben volt valami édes testvére, a kecses öz egyéniségéből. A férfi a tölgyhöz támasztotta puskáját.

— Paul de Breton vagyok. Tengerésztiszt. Toulonból. Ejnye kisleány, másképp cseveg, mint a mi szalónjaink dámái... Tudja, hogy nekem tetszik? Honnan veszi ezt a hangot?

— Én, uram, a iowai prairiek leánya — vagy ha akarja, — a magyar prairiek leánya vagyok...

— És — nos, én sem vadászom itt — a pay de tzigans erdejében többé özre. De azt nem ígérem meg, hogy szívekre vadászni nem fogok!

Éva félkezét csipőjére tette és durcásan, kihívóan mérte végig a sudár-embert.

— Nézzen föl erre a fára. A rédei grófok tölgyfája. Azt tartja a család hagyománya, hogyha a család egyik sarja meghal, ugyanabban az órában letörik ennek a törzsnek egy-egy ága. Ha ez a fa az enyém volna, azt mondanám, az én végzetemben két gallynak kell egyszerre letörnie. Én meg az én uram, ha igazán szeretjük egymást — csak egyszerre mehetünk el... Érti kedves tengerész uram?

A férfi szeme komolyabban villant. Szórakozottan bámult föl a fára — a száradó gallyakra.

— Hm, szép babona...

Majd hirtelen megriadt; elkapta Éva derekát és tüzes csókkal hallgattatta el a felelő piros ajkat. Éva is fürge volt. Hátra taszította a fiatal franciát és fölkapta a fatörzs-

nek támasztott Lancastert. Rászegezte támadójára. Keményen mondta:

— Nem így képzeltem az első csókot... Szerencse, hogy ott, az a derék őz, mely újra erre felé kémlel, el nem árulja szégyenemet, mert imént megmentettem életét... Ne merjen hozzám érni, mert akkor nem a szerencsémre vadászom, hanem ma... én... emberre!

Paul de Breton, a deli sorhajótiszt, mozdulatlanul, mosolyogva állt előtte.

— Ó, azt hittem, az amazonok históriája mese... Ugy látszik itt, izé... a pousta de tzigans — még nevelt egyetkettőt... Bevallom, hogy nem hittem abban, hogy vannak még leányok, akik így berzenkednek a jóízű csók elől. Szép a piros harag, annyira szép, hogy majdnem színpadi. A Théâtre Français deszkáin játszanák meg így. Nos. Amerikában azt kiáltják: föl a kezekkel! Én ajkaimmal támadtam. Hát azok most mit tegyenek?

A leány még mindig zihálva hebegte:

— Csukja össze ajkait — és hallgasson. Hallgassa meg, hogy nálam a csóknak két föltétele van. Először, csak akkor, mikor az oltártól jövök vele... Tudja, ki az a „vele“? Igaz, a második föltétellel kellett volna kezdenem! Az a férfi, akit becsülve szeretek és szeretve becsülök. Maguknak a kaland — minden; nekem a kaland — kivégzés. Bonjour, Monsieur de Breton!

Odadobta a Lancastert az avarba, a szoborrá vált férfi lábaihoz. Zörmölt a sárga leveles. Lázár Éva kis csizmája alatt sustorgott a pörkent levél, melyre egykor a nyár írta nagy szerelmét.

A leány csak a dülőút benyílóján sandított vissza. A férfi meg ott állott a vén tölgy alatt, összefont karokkal. Észre sem vette, hogy a kíváncsi őz ballag mellette. Éva meg magában susogta:

— Kár. Csinos ember. Édes is volt a csókja, de tilos. Vagy talán csak azért édes, mert tilos? Hát ez az a világ, melybe vágyakoztam? Vissza! vissza a csöndes őszbel!

Este, mikor a vadászkastélyban találkoztak a vendégek az ízes bográcsok körül, maga az öreg gróf mutatta be Paul de Bretont Évának,

— Kedves kis fecskemadár! — ez Paul de Breton, legkedvesebb vendégem. Az emigrációban az ő apja, a derék jó Guy de Breton adott fedeleket nagy bujdosásomban. Nagy Nimród; minden az övé, ami él... Helyes fiú. Óceánokon bolyong. Kiköt és hajójára sziveket rakodik. Most pár heti szabadságon van. Maláriás volt szegény. Legyen hozzá kegyes irgalmas nővér...

Éva és Paul úgy tettek, mintha sohasem találkoztak volna. Mindketten felöltötték a konvenció maszkját és beszéltek özekről, magyarokról, cigányokról és tengeri viharról, Dumas fiáról és Baudelaire-ről. Paul de Breton megfenyegette Évát és Baudelaire „Les fleurs du mal” dalaiból szavalt:

Ne te verrai-je plus que dans l'éternité?

Hát csak az örökkévalóságban találkozhatom veled? De azért többet el sem mozdultak egymás mellől. A két fiatal összekötötte valami öntudat alatti titok. Az a rablott csók, melyet nem az ad vissza, aki rabolta, hanem annak kellene visszaadni, akitől rabolták.

— Pár nap múlva Éva otthon a Pasarét árvaságában nézegette a kalendáriumot. Istenem, Istenem, Mindszent hava, Szent András hava... babonák péntekje, zsidók szombatja. Furcsa, ami emlék, már nem is igaz. De — azért mégis várt. Nem tudta, mit vár. Várta a postát. Jött is valahonnan levél. Szép kék és mályvaszínű bélyegek ékítették. Az ülő géniusz. Postes français. Az állott a levélben:

„Visszajövök — azért, amit vissza nem adott. Agréez...ni, nem a szokott üres frázis: l'assurance de ma considération — hanem „l'assurance de non amour... Votre Paul de Breton“.

A leány az anatómia vagy a morfológia vastag füzetibe dugta a levelet. Tudta, hogy ezekhez sem édes anyja, sem a szemfüles Ádám nem nyúl hozzá.

*

Éva haloványan temetkezett a vaskos könyvek és jegyzetek közé. Maga elé rakta a morfológiát, anatómiát, bakteriológiát és a többi könyvet, melyek pusztá címétől

más úri leányok ijedeztek volna. Édes anyja cirógató szemekkel nézegette a fiatal teremtést. Észrevette, hogy baj van Éva hangulatával. Hamvas arca hervadozik, mint a dércsípte rózsa. Csillogó szeme fátyolozott, mint a holdfény, mikor udvara van. A dalos leány szófukar; — csak mikor egyedül van a kis kertben és gyomlálgatja az őszi gazt, söpörgeti a meghalt leveleket, dúdolgat magában. De mindig ugyanazt:

*Fütyül a szél, az idő már őszre jár,
Szebb hazába megy vigadni a madár;
Én is mennék, de mi haszna, ha velem
Mindhova eljön a bú, szerelem...*

Az anya csalhatatlan szeme látott valamit, amit más nem lát. Az anya a dalból hallott valamit, amit más nem hall. Megvárta, mikor a leány magolását megszakította és néhány korty citromos vizet készített magának... Világért sem zavarta volna a tanulásban — de a leány citromos vizet iszik... Ez ép annyi, mint mikor a fiú bánatában bornak esik.

— Évi, nehezedre esik talán a tanulás az orvosi szakon? Talán jó szivednek túlságosan fáj mások fájdalma, mások nyomorúsága? Talán fáj az elmúlás megfigyelése? Vagy undorod van a betegségektől? Hogy is vagyunk a colloquiumokkal?

Éva fiatal vére felszökött fehér homlokáig. Fölpattant és kirántotta titkos kis fiókját; meglebegtette indexét.

— Nem, — édesanyám, nem. Szeretem a tudást. Itt a bizonyosság. Dr. Lumnitzer Sándor, sebészet, — kitünő. Dr. Korányi Frigyes, belgyógyászat, — kitünő... Így megy végig. Anyám, én szeretem a szenvedő embert és azt hiszem, nincs édesebb boldogság, mint élő kínlódást enyhíteni. Istenem, de szép is lehet, mikor a láztól kipattogzott, cserepes ajkú kis gyerek megint először felül ágyacskájában és játszani akar... Nincs áldottabb, mint a dolgos embernek kinyitni a klinika ajtaját és azt súgni: ne félj, — menj bátran, újra dolgozhatsz... Nincs igazabb és áhítatosabb béke, mint alázatosan megállani a kórház egy-egy megüresedett ágya előtt és szeretettel arra gondolni: te szegény,

nem szenvedsz többé, mert kibékültél mindenkivel és megbékültél mindennel; — alázattal arra gondolni: hajolj meg az örök törvények előtt, mert tudós vagy...

Lázárné türelemmel hallgatta leánya tirádáit és most már biztosan tudta, a sok szó mögött valami titkos bánat rejtőzik. Aki valamit rejteget, ha fiatal, sokat beszél; csak az öregedő emberek némák ilyenkor.

— Nos, Évi, akkor beszélj. Nem édesanyádnak, hanem legjobbnak, leghűségesebb pajtásodnak.

— Anyám, a tudomány nagy és jó, de az út hozzá tuskós.

— Fiam, ez természetes. Minden igazság útja hosszú és tövises. Vigán kell vele megbírkózni, nem fakó kedvvel...

— Ah, nem így... Más a baj.

— Hát mi, kis angyalom?

— Az a baj, hogy az orvosi karon egyedül vagyok. Az egyetlen leány. Boldog volnék a prairieken, egészen egyedül. Ott nem érezném úgy a remeteségemet, mint itt, a sok-sok férfi között. Itt mindenki érezteti velem, hogy nem való vagyok oda; legalább magyar pátriánkban még áll a balhit, hogy a nő varrjon, mosson, hímezzon, regényt olvasson, nevetgéljen vagy reprezentáljon, — és mindenekelőtt szeressen vagy szeretkezzen, de hands off, ne nyúljon a férfi kenyeréhez. Belépek a boncoló terembe. Boóth Gede, ez a kedves úri fiú valahonnan Tiszahátról, rám vigyorog és kihirdeti a többinek: Ez az Éva orosz lány. Fiúk, nem „oroszlán“, — hanem „orosz leány.“ Oroszlánnak szelíd és gyöngé. Orosz lánynak éppen elég vad és erős. Csak úgy mondja, hogy amerikai magyar. Csak a nihilisták diákkis-asszonyok. Hallottatok Szasszulics Vjeráról? Hát nekünk van Szasszulics Évánk! Éljen a mi kis nihilistánk! — Csókot dobott felém, de hozzá tette: Félek tőle, mert szemekkel dobja a bombát! — Kikacagtak. — Úgy tettem, mintha nem is hallanám. De már is az aulában felém integet Kantor Dani, a zömök fekete kún fiú, valahonnan a Nagykún-ságról. „Isten hozott Medika Éva! Mikor cseréled át Medikus Évára?“ Rászóltam: hagyjatok békét! Valahonnan öblös hang rivallt át: Mulier taceat in ecclesia! Az asszony hallgasson a gyülekezetben! A tanterem hátsó padjából Rubint Fülöp, a beregi zsidó fiú cédulát csúsztatott fiókomba. Azt

hittem, valami jegyzetet kér kölcsön. — Gyűrött kis papírt húzott elő. — A szemtelen! Ez áll itt:

*Hippokrates Éva,
Adj egy csókot még ma!
Égesd könyved porrá, —
Csók avat doktorrá...
Szép rózsám, kis lányom,
Kezd a praxisodat
Asszonytudományon...*

A leány szép kis fejét édesanyja vállára hajtotta.

— No, gyerek, nem kell tragikusan venni... Fiúk tréfái, kik nem férnek bőrükbe. Fiatalság, bolondság. Más egyetemen is így van. Professzoraid meg fogják benned becsülni az első magyar női doktort!

A leány keserűen nevetett. Idegesen hadarta:

— Hogyne, megbecsülnek. Igen, túlságosan megbecsülnek. Nem beszélek arról a két-három áldott nagy tudós-ról, aki igazán jó hozzám, de a többenél, aki velem foglalkozik, érzem a fanyar mellékízt: mit keresel itt, te elvesztett bárány? Ez pedig utálatos érzés. A részvét öl; kitermeli a „csökkentértékűség komplexumát“. Ugye, milyen jól tudom már a szakkifejezéseket? Tudom már a „Minderwertigkeits Komplex“ magyar értelmét... Anyám, neked mindent meggyónok. Dr. Morelli tanársegéd annyira érdeklődik irántam, hogy külön órákban szeretne nekem praelegálni. Igen ám, az ő otthoni laboratóriumában. Dr. Bergmann tanársegéd meg a múlt pénteken a bakteriológiai intézetben derékon kapott. Úgy megtaszítottam, hogy a lombikok közé repült. Két lombik össze is tört. Megvérezte kezét. — Na nincs baj. Minden lombik üres volt, mert mi magyarok szegények vagyunk még a kultúrák kitermelésére is... Másként a jó Bergmant sem Billroth, sem Koch, sem Pasteur nem tudta volna megmenteni. .

Éva néma könnyekkel borult anyja ölébe és elrejtete arcát. Kócosodó kis fejét ép úgy furta anyja karjaiba, mint valamikor régen, mikor még dacos kis leány volt. Az asszony elkomolyodott.

— Szegény gyerek... Amerikában a férfiak a nőkkel nyersek, nem udvariasak, nem enyelegnek, de ott túl a nőt már bajtársnak becsülik. Nálunk a férfiak a gavallért játsszák. De négyszemközt a nő szemükben nem egyenrangú bajtárs, hanem — csak nő...

Hirtelen hangot változtatott.

— Évi — nem ez a baj! Te szeretsz valakit...

A leány lesütötte a szemét.

Édesanyja megcsókolta és megkeresztelte homlokán. Azután hirtelen kifordult a szobából. Két tenyerébe szorította fejét és magában beszélt:

— Nagy Isten! csak ne volna az a férfi — idegen! Emberpár két egymásnak idegen fajból: örökre összekovácsolt csalódás, két idegen lélek találkozása aranyozott boldogtalanság! — Az arany lekopik — és mindennek vége. Anya vagyok és nem állhatok gyermekem útjába, mert — mert szeretem! Pedig az igazi szeretet fölásná ezt az utat, hogy begyepesdjék... Istenem! Istenem...

*

A sovány, komor képű abbé a Notre-Dame egyik melékoltára előtt áldotta meg a fiatal emberpárt. Vértelen ajkán úgy hangzottak a gépies, suttogó formulák, mintha nem az oltár előtt állana, hanem valahol az oltár mögött. Szomorú az életben, hogyha akármelyik sorsáttalúton felebarátunkra van szükségünk, az élet legnagyobb mozzanatai csak számozott esetté vedlenek. A bíró bölcs vagy rövidlátó ítéletére számot ír. Mikor pereg az idő, ez a nagy homokóra, melynek minden homokszeme egy-egy ember-sors, mikor sárgul az ítélet papirosa, az ítéletbe írt győzelemből vagy vereségből, igazságból vagy igazságtalanságból nem az a fontos, kikről, mikről írták, hanem az a kegyetlen szám... Ez a szám a misztikus kulcs, mely kinyitja, ami volt. A klinikán nem az a fontos, hogy valaki szenvedett és Charcot vagy Pasteur segítségével fölkelte vagy örökre elesett. Fontos az eset iktató száma, ez a titkos kulcs, a klinika nagy gyötrődés-lexikonjában. Ez a sovány abbé is a sekrestye nagy børsarkos könyvébe bekanyarította a „297“ számot és utána írta: Paul de Breton Ève de Lazare... Még a néven is javítani kellett... A „297“

azt jelentette, hogy két lélek találkozott. Csak eset, pedig nagy esemény!

De Bretonné Lázár Éva ideges Pauljától csak egyet kért: ne menjünk tüstént a falak közé, hol a szerelem beteljesedik. Ez a szerelem csak köznapi váltópénz, melyre az élet uzsorásai fölváltják a lelkek ölekezésének aranyban szabott belépti díjat... Nem, még egyszer körülnézni. Felülről, a Notre-Dame egyik tornyáról, hol az étherig oldódó élet tele napfényel — és a torony kövei illatoznak, valami titkos illatot Hugo Victor meséiből...

Paul de Breton akaratos volt, mint a makrancos gyerek. Az oltár után, a holtomiglan után első szava — gyöngédtelen volt:

— Hát urad vagyok, Ève, vagy idegenvezető! Paul de Breton vagyok, a szerelmes, a boldog férfi! — vagy Thos. Cook ügynöke, 29. Rue Rivoli... Aki az idetévedt magyar dámának magyarázza Párizst!

Éva szelíden és elnehezedve rásímult a férfi karjára.

— Paul — most még azt mondhatom: akarom. Holnap — a nász után már csak azt mondhatom: kérem...

A fiatal pár fölballagott a Notre-Dame tornyára. A keskeny meg-megtörő csigalépcső hűvös homályában Paul nem látott, hallott, érzett, gondolt mást, mint hogy előtte suhan a körvonaltalan karcsú árnyék, kinek meleg a keze, puha a karja... Egész banálisan kicsúszott ajkain a semmit és mindent mondó szó: édes...

Megálltak egy keskeny körerkélyen. Éva szinte mereven kémlelte a diable penseur ösztövért rút ábrázatát. Min töprenghet a kis vízöntő ördög? Nézte, nézte a véznán szívós, elmélyedő okos köarcot. Paul rászólt:

— Mit nézed ezt a csúf ördögöt? Ő tetszik neked, nem én? Szerelmesen nézed... Micsoda nő vagy, Ève!! — Féltékenyen terítette tenyerét párja szeme elé, hogy eltakarja az ördögöt.

Éva szelíden, de szomorú nyugalommal levonta ura kezét és keblére szorította. Komolyan, de élesen suttozta:

— Paul! Paul! Szeretlek. De szerelmemnek sohasem szabad csalódnia. Nem a végsőkben csalódnia — nem; lehet, hogy talán majd egyszer más asszonyt ölelsz, mögöt-

tem, hogy ne lássam... Nem. Ez semmi. Csak útszéli gyarlóság. Érzésekben, gondolataidban és szavaidban nem szabad csalódnom. Min gondolkozik ez az ördög? Azon, hogy te nagyon szeretsz-e? vagy azon, hogy talán csak ritka darab vagyok a te gyűjteményedben? Egy — a sok között. Az, akit nemcsak azért fogtál kézen, hogy átvezess a szédülések hídján, hanem végig vezess a hosszú úton, amelynek mutató karfájára ez van írva: ÉLET. Kezet adtál, mert e kézfogás nélkül nem mentem volna veled... Szeretsz-e, vagy csak gyűjtőszenvédélyed szerzett meg? Paul! Paul! ... Így indult délre a fecske...

Pasarétre egyre ritkábban jöttek a rövid levelek. Éva sok szívet küldött haza, de kevés hírt. Lázárné otthon tovább dolgozott, mert ez az egyetlen orvosság. Dolgozni addig, míg a bölcsőben hozzánk fektetett nagy parancs meg nem állít valamit az embergépben. Halkan mondogatta maga elé:

— Nem. Hiába. Nem tudom gyermekeim sorsát igazgatni. Ez csak addig megy, míg a gyerek a bölcsőben fekszik. Mikor először felül — már nehezebb a sorsa igazgatása... Mikor a gyerek az első lépést teszi, már valaki eltolja anyai kezemet... A gyerek maga? vagy a jó Isten? — nem, nem! A sors vagy a végzet, vagy ahogy már hívják az élet e láthatatlan szolgabíráit... Azután valahogyan megmagyarázhatatlanul, érthetetlenül megszűnt minden gondolata. Egyetlenegy szóvá változott egész lelke: Éva! Éva! Évám!...

*

Lázár Ádám már teljesen önálló mester volt, híres mester. Egész Budán, egész Pesten csak úgy hívták: az amerikai asztalos. A legszebb magyar bútorokat ő tervezte, ő faragta. Bízott is önmagában. Nagynevű uraságok, pénzes gyárosok, régi és új gazdagok kilincseltek nála, az első magyar tervezőnél, hogy lakásukat ő tervezze, ő szépítse. Annyi dolga akadt, hogy nem is ért rá a nagy világban körülnézni, különösen azóta, hogy elment a kis Éva idegenbe, a még idegenebb jövő elébe. Azóta hallgatag volt. Csak azt ismételte: kemény fákon gyalulom le gondolataimat; ez az én társalgásom.

Egyik nap letelepedett remekbe készült íróasztalához, melybe beleépítette ambícióit és szeretetét. Kipattantotta a secretaire-t és kiszedte a vékony köteg fakuló leveleket, melyet Éva neki írt az utolsó esztendőkből, hogy elreppent a kedves pasaréti fészekből. Sorra újra elolvasta a fakuló lapokat és ijedten nézett benyíló ablakára, melynek táblájában saját arca tükröződését látta. Fölugrott, behajtott az ablakot: nem akarta arcát látni, mert azon még több keserűséggel olvashatta volna mindazt, ami ezekben a levelekben állott.

— És bánatosan olvasott — csak a levelekből...

1. levél.

Avignon, 18. . Február 2.

A vonatunk robog dél felé. Nézem a szép új kocsiban a három betűt: P. L. M. Ez most a legkedvesebb monogrammom: Páris-Lyon-Méditerranée... Párizsból, a világ szellemi fővárosából, a napsugár-meséig, a Földközi tengerre visz. Oda, hol nap süt. Oda, hol dél van.

A Provence-on át szaladtunk. Nászutamon. A nászhoz nincs köze senkinek, csak nekem, meg az uramnak. Az útról csak valami apróságot számolok be. Azt írom meg, ami legjobban megkapott. Ahogy elhagytuk Avignont, a táviródróton egyetlen madár didergett. Ott feketedett a téli opátságban. Beledidergett a hóval cukrozott dombok kékségébe. Itt maradt fecske volt. Elkésett a nagy népvándorlásról? Kórságos volt az őszi induláskor? Kitaszították pajtásai és elhagyták? Vagy egyedül próbál dacolni az időkel? Nem tudom. Nem kérdezhettem meg. Igen sebesen rohantunk el mellette.

Én meg csak magamra gondoltam.

Az a kis madár a dróton üldögél. Nem esik le, míg le nem fagy. Én meg — egész életemen át egyenes, keskeny dróton járok. Egyensúlyozok, mint a kötélháncos. Néha ép így kell gubbasztanom, mint ez itt maradt fecskének, hogy le ne essem. Azért sem esik le a ti

boldog kis fecskétek.

2. levél.

Cannes, 18. . Február 15.

... Istenem, — a Riviéra! Egyszerűen: part. Nem, sokkal több. Napos part, virágos part. Északon sohasem hívják az össziános partokat riviérának.

Itt legalább elhiszem, hogy az élet is csupa virág és csupa napfény.

És mégis...

Ma este hirtelen beborult és a mistral fújt. Erkélyünk alatt leverte a jázmin bontakozó fehér menyasszonyi ékeségét, leverte éppen az én Malmaison-rózsámat, akivel innen felülről, az erkélyről kacérokodtam.

Össze is szólalkoztunk — először — Paul meg én. Csak azért, mert a mistral fújt... De már szent a béke.

Mit is érne az élet — valami kis mistral nélkül?

Majd egyszer a régi fészekbe, hozzátok is hazaszáll

boldog kis fecskétek.

3. levél.

La Valetta, 18. . Február 20.

... Most Malta előtt horgonyzunk. Kopár hely. Izzó hely. Talán ez az oka, hogy botrányt csináltam. Tropenkoller. Így olvastam valahol. Magyarul nem tudom ezt a szót megírni.

A kikötő körül barangoltunk. Paul maltai leány után bámészkodott. Bevallom, hogy csinos volt az istenadta. Csinosabb, mint én. Fiatal asszornynak rettenetes fölfedezés, hogy vannak nála csinosabbak... És pedig nem csak otthonban, szalónban, hanem az út szélén is.

Palástolt dühömmel hátramaradtam Paul mögött. Nézem a mezítlábas, rongyos sehonnait, aki a parton leleskedett valamire. Csúnya, cingár, fekete képű koldús-bohém volt. Koponyája arab, — pofacsontja gall, szája, ajka sziciliái. Szóval mindenkiből csak harmad ember. Ezért egészen rossz ember, mert mindegyik fajtájából az a kétharmadrész hiányzott, melybe beleszorult a rendesség és a szív.

Gonoszul vigyorgott és ócska karabélyával a tenger felé puffogatott. Az átkozott minden puffantással célba talált... A reszkető fehér levegőből feketén hullottak a habzó

örvénybe a piciny halottak. A gyanutlan, az ártatlan fecskék... Akik a magyar dér elől ideköltöztek, hogy a déli nap vendégszeretetét keressék...

A kis halott foltok föl és le ringtak a habok hintáján, míg be nem kapja őket valami tengeri fajzat.

Odaszaladtam és öklömmel rácsaptam a rongyos karjára. Ez volt az első durranás rozsdás puskájából, mely nem ölt ártatlan életet. Nem esett semmi a tengerbe. Ő meg goromba volt; durva, mint a daróc. Zagyvalék kiabálásából csak egy olasz szót értettem, melyet le nem írok.

— És Paul, az uram? Nem állott pártomra. Haragosan magyarázta, hogy úri nő volnék, mert francia tengerész felesége vagyok, — tehát nem szabad feltűnést keresnem, proletárba belekötnöm. Másodszor meg mindent úgy kell venni idegen fajoknál, ahogy az van. Ő is célba lő kis madarakra. Harmadszor: én haragudtam meg, mert az a csinos maltai leányzó átnézett hozzánk és hangosan kacagott: engem nevetett ki.

Azért sem hagyom a fecskéket. Visszavágtam: mit szólnál, ha engem is csak úgy kedvtelésből pusztítana ilyen bitang...

Paul ott hagyott. Még a fülei is vörösek voltak.

Nem tudom, én békültem-e nehezen, vagy ő? Holnap odább vándorlunk. Paul megtiltotta, de a hajóról írni fogok az angol helytartónak... a madárgyilkos miatt.

Istenem, miért bántják déli nap alatt

szerető kis fecskéteket.

4. levél.

Alger, 18. . Február.

...Nálatok fagy. Itt tavaszodik. A parton kószáltunk Paullal, a szerelmes nagy diákkal a még szerelmesebb nagy diákleány.

A Mosqué de la Pêcherie patyolat kupolája, a Marabout de Sidi-Abd-er-Rahman cukor-tornya, a sötétlő, csillogó pálmák legyezői tele voltak repdeső fekete foltocskákkal. A mi fecskéink voltak. Magyar fecskék. Tüstént megismertem, hogy magyar fecskék. Megismertem nyugtalan-ságukból. No meg csicsergésükből. A mi rónáink tájszólásán csicseregtek... Akik összetartoznak, csodálatosan értik

is egymás nyelvét. Szóltam hozzájuk és üzentem haza. Mert tudtam, hogy ezek a fecskék Budáról jöttek ide.

De össze is koccantam Paullal. Ő azt mondta: que folie! Én azt mondtam: que merveille! Azt hiszem, kicsit féltékeny volt a kis madarakra, — egész Budára, — egész Magyarországra... Arra, hogy mi magyarok tudunk még a madárral is haza üzeni... Megálltam és mondhatom, talán lenéző és kicsit arrogans maszkot tettem fel. Ebben az egyben — a haza felé gondolásban — nem ismerek tréfát. Odaszisszentem:

— És ha eljön az idő, hogy még a hangomat is hazaviszi a levegő! — levélpapíros nélkül? — jó ismerős híradó ajka nélkül? Nos?

Paul nyersen szorította meg karomat. Szinte éreztem, hogyan kékül szét minden újja nyoma. Morgása is nyers volt.

— Akkor majd éppen nem lehet kibírni az afféle aszszonnyal, mint te, aki sohasem egészen azé, akihez tartozik!

Ez ocsmány gyanusítás óta nem szólok hozzá. Este meg karomon méreckséltem a kék foltot. Csúnya szigetek ezek az ember fehér bőrén... Paul újjai. Az első megalázás, mikor a férfi előszedi a védtelennel szemben az erejét. Még az este átsöktem Majthényi Flórához. Itt lakik a szomszédban, a Pavillon du Coup d'Eventail mögött... Legalább neki elpanaszolok mindent. Magyar. Szomorú szemmel nézett rám.

— Fiam, aki emberhez szegődik, elcserélte önmagát. Ostobaság. Ne panaszkodjál. Menj vissza és légy jó. Légy a jobbik.

— De...

— Semmi de. Fiatal lányok mindig tévednek. Istennek hiszik, aki csak gyarló ember. Hát még — aki idegen Istennek látszik...

Meghunyázkodtam. Flórát megcsókoltam. Haza osontam Paulhoz. Nem volt otthon. A Bar de la légion-ban dobézolt. Sebaj. Jó leszek. Jobb, mint ő, — a jobbik. Könnyű volt a szívem, mert mikor éjfél felé a Mosqué de la Pêcherie mellett elsuhantam, felköltöttem egypár alvó fecskét. Szóltam hozzájuk. Sokat üzentem haza velük, — üzent a ti

bolondos kis fecskétek.

Vallomást teszek. Azt mondjátok, mikor olvassátok, hogy hisztérika vagyok. Szó sincs róla. Minden tettem logikus.

Paul újra átkártyázta az egész éjszakát valami lebújban. Reggel mégis katonásan állott a hídon, mintha nem ő rengene, hanem csak a tenger dagálya.

Paul újra valami kaland után nézett. Odaliszkok után. Mórok meg akarták szalajtani. Ő nem riadt meg. Kiállt. Isten tudja — ő francia tengerész — és nekem mégis a régi magyar nótára kellett gondolnom: „vagyok olyan legény mint te, vágok olyan rendet, mint te“. A mórok dagadt szemmel menekültek. Az igazi Paul volt.

Este Paul úgy megfogta karomat, mint a vasbilincs. Szemembe nézett, azzal a csodálatos tekintettel, mely szúr. Furcsa szó a szempillantásra, pedig jó szó, mert fizikailag éreztem a szeme szúrását. Rövid volt és határozott. Fiam, add ide a gyűrűdet. Mind a hármat. Kártyaadósságomat a tengerészek élelmezési pénzéből fizettem ki. Ezt a pénzt vissza kell adnom még ma éjfélig. Egy-kettő. Fölsikoltottam. Paul, mit tettél!? — Keserűen nevetett. Asszony, tudd meg, hogy a férfi életében nem az asszony a legelső, hanem a — becsület. Odaadtam gyűrűimet.

Furcsa, hogy ezekben a szörnyű órákban egyre diákkori füzeteimben turkálók. Vágyom délre. Nekem ez a boldog diáklánykorom volt életemben a dél...

Német dolgozatom akadt kezembe. Hiszen nálunk azt tanították, hogy németül jól kell tudni. Senki sem érti a nyelvünket, hát tanuljuk a németet. Pontosan a klasszikusokon kellett tanulnunk, mintha az élet, közlekedés, a magyar elhagyatottság klasszikus volna. Éppen karácsonyra kaptuk házi dolgozatul tanárunk sajtáságos ötletét: Carl Moor jelleme Schiller Haramiákjában. Ha az ember nem tud tovább írni, mindig legjobb idézni. Ezért szeretnek az iskolások és a másodrangú emberek annyit idézni... Hát mit is írt Schiller hőséről: „Egy szellem, kit a legvégsőbb bűn csak a nagyság miatt ingerel, melyet

magába zár, az erő miatt, melyet kíván, a veszélyek miatt, melyek kísérik...“

Írtam Majthényi Flórának. Sevillába. Most ott van. Felelt kérdéseimre rövidesen, nemesen, hogy mit tegyek:

„Ha nem birod, hagyj egyedül. Ha birod, maradj vele. Akár elhagyod, akár nem — állj melléje, ha majd szenved.“

Maradtam. Nem Flóra tanácsára, hanem — mert régi dolgozataimban rakosgattam és Carl Moor jellemét olvastam. Ugy látszik, az igazi asszony érthetetlen és értelmetlen... Azt hiszem, még ma is szeretem ezt az embert...

Talán mindenki azt az életét éli, melyet megérdemel. És ezt érdemelte szegény Évátok.

6. levél.

Toulon, 18... November.

Sokszor kísért késő bánat, miért is kellett francia tengerésztiszt feleségévé szegődnöm... Értsétek meg jól: én Pault ma is bolondul szeretem, de benne a tengerészt gyűlölöm. Borzasztó, hogy ez a kettő, akit szeretek és gyűlölök, egy személy. Valaha a katekétám, az a jóképű, testes budai plébános arra tanított, hogy amit nehéz megérteni, arra azt kell magamban mondanom: „credo quia absurdum.“ Hiszem, mert lehetetlenség. Szóval vagy buzgó misztikussá kell válni, vagy töprengő tagadóvá...

Ti is higyjétek el, mert absurdum, amit fecsegek. Az én hifes frigyemben minden tragédiát az a takaros, elegáns uniformis idéz elő. Az a darab sötétkék posztó — rajta aranyvállrojt —, sárga rézgombok.

Mikor Paul felhúzza nyárspolgári gúnyáját, akkor mellettem lépked vagy mellettem ül — és én az asszonya vagyok. Vagy nem is én az övé, hiszen ilyenkor ő az enyém. Valamint belebújik abba a rézgombos köntösbe, a legnemzetközibb formaruhába — én tüstént csak senki vagyok, mert ő a tengeré — meg a hazájáé...

Magyarul: asszony hadihajóra nem szállhat. Ő elmegy. Én maradok. Megkezdődik az ő lelke vándorlása is, mert minden kikötőben más ember — más ő Cadixban — más

ő Portsaidban — más, valamint ötven csomónyira van tőlem...

Szóval egyedül vagyok. De nem ez a búbánatom. Én egyedül is erős volnék, én a prairiek leánya, — meg van bennem apám, anyám lelkének bátorsága. Az a bánatom, hogy Paul nincs — egyedül! Minden kikötőben megtalál engem nálam nélkül!

Egyedül vagyok. Ő nincs egyedül. Ez az egész baj. Nem panaszkodom — asszonypanasz ostobaság —, én csak gyónok, mert ez jól esik!

Ezért didereg

szerető fecskétek.

7. levél.

Toulon, 18... Szeptember.

— Nagy szerencsétlenség, mikor az asszony odáig jut, hogy gondolkozik — és gondolatai törvények, melyek megszégyesítése bűnhődést jelent, akkor is, hogyha a legbölcsebb, a megvesztegethetetlen bíró, a lelkiismeret felmentő ítéletet hozott.

Ilyen kegyetlen törvényt fedeztem fel, mert a gondolkozásig jutottam.

Ez a törvény: magyar asszony sohase válasszon más ország fiai közül.

Akármilyen összevalók, nem állhatnak egymás mellett mindenkor és mindenütt, mert mindegyiket holtig körülömlő valami, amit hazulról hozott magával, — ez a más levegő. Ész és ész meggyőzhetik egymást. Szív és szív összedobbanhatnak. Érdek és érdek szövetkezhetnek. De mindez éppen csak vasárnapokat jelent. Pedig a hétköznap öl, mert hétköznapon a két levegő sohasem keveredik.

Ah, ez a levegő titka...

Beszéljetez rá minden magyar leányt, hogy kerüljék más nációk legdélcegebb és legderekabb fiait is. Hajoljanak le a bojtárdomb parlagára — a nyugat ezeregyéj meséi helyett. Mert ez a levegő más és más!

Hej, csak bele lehetne tenni ezt a levegőt egy-egy kis borítékba — és küldhetnétek nekem belőle, naponta. Ez volna a legkedvesebb postám — írott betűk nélkül is.

Várja, várja a hazai levegőt szerető

Évátok

Toulon, 18... Március.

— Egyedül vagyok. Csak legalább volna gyermekem. Olyan kedves, jó fiú, mint Te, édes Ádám. Vagy olyan bolondos, mint én magam vagyok. Bizony Isten — olyan-nak nevelném, mint Te vagy, Ádám!

Nincs a háznál édes sírás, nincs édes mosoly. Nincs örö-mök öröme és nincs bánatok bánata. Nincs gyerek. Paul nem akar gyereket.

Azt hiszem, ez rettenetes dekadencia. Az önzők deka-densek. Emberben, nemzetben egyaránt.

Én azt képzem, egészséges vagyok, mint a fiatal csikó. Meghorkanok mindentől, ami dekadens. Egészséges vagyok, mint az a fiatal őz, melynek életét mentettem meg a végze-tes vadászaton. Ilyenkor szeretnék elszökelni a vadonba a civilizáció elől. Ez tiszta egészség.

Ha volna gyermekem, hazaszállnék vele a Pasarétre. Ott tanítanám az első három szóra: apám, anyám; a harmadik szó volna: fészek. Ezt becsülje a másik kettő után. De nincs gyermekem. Nem is lesz. Paul nem akarja. Két aka-rat, — egy szerelem. Ez azt jelenti, hogy mindig a másik akarat győz.

Az vagyok, aminek most írom magamat:

árva vándormadaratok.

Toulon, 18... Április.

Nem írok semmit. Paul még mindig kártyázik. Issza az abszintet. Azt hiszem, a kikötőben még ópiumot is szív. Az afrikaiak jobban bírják, mint ő, a fehér fajta... Leá-nyok után nem fordul már hátra. Csoda, hogy milyen ke-ményen tud megállani a helyén, mikor katona és parancsol a tengernek. Veszni termett; veszni termettem én is. Min-denüvé elkísérem, hogy vigyázzak rá.

Nem panaszkodom. Ti úgy sem értenétek meg. Ti meg-békültetek a téllal. Ti emberek, decemberek...

Régi gimnazista füzeteimben találtam valami régi ver-set. A tanárom diktálta le. Azt mondta, hogy Arany János írta, de nem jelentette meg. Ő olvasta kéziratban, még

1877-ben. Ezt a kis jegyzetemet illeszttem a levélbe. Helyet-tem elmond mindent.

Mária, bűneid meg vannak bocsátva...

— — — — —
*Oh, ne sujtsák a szelid nőt
A morál kemény szemöldi,
Hogyha női hivatását
Méltatlannak is betölti.
Láttam ily nőt esni porba,
Mivel férjét nem hagyhatta;
Elkísérte a nyomorba,
El a bűnbe, gyalázatba.
Védangyalként állt fölötte,
S míg tehette, védelmezte;
Mikor erre gyöngé volt már,
Hozzá romlott: úgy lön veszte.
Mint a hű eb kész urával
Elbujdosni, száműzött lesz;
Macska ott marad a háznál:
Új gazdát nyal, egeret les.*

— — — — —
Bocsássatok meg mindent Évának.

10. levél.

Toulon, 18... április.

Kedves jó Adám!

Ez utolsó levelem. Nem búcsúzom. Minek búcsúzkodni, ha hiszünk a viszontlátásban.

Röviden és világosan írok, szentimentális vallomások nélkül. Így csak az tud írni, aki már átért a másik partra. Én átértem. Előbb megtettem azt a tövises utat, mely a megváltáshoz vezet. Mögöttem a via dolorosa. Magamra vettem a keresztet, becsülettel vittem odáig, hol megváltom önmagamat is. Ezért úgy írom e levelet, mint apró rideg napi hírt:

„Toulon. Paul de Breton, sorhajótiszt és fiatal felesége tragikus véget értek. Ime, így szakad vége a sors kifürkészhetetlen végzéséből a fiatal boldogságnak. (? — e

kérdőjelet a napihírben nem találod, csak én írtam ide!) A fiatalasszony szenvedélyesen szerette a vitorlázást. Rávette urát, ki szintén rajongott e sportért, hogy szálljanak ki a tengerre. Mentek szerelmesen, boldogan. (? — megint az én kérdőjelem. Te érted, — a világ hiszi.) Váratlanul mistral kerekedett. A vitorlás elpusztult. Ők a tengerfenékre szálltak. Hero és Leander testét talán valamikor kiveti a Côte d'Azur hullámverése. A csónak roncsát halászbárkák fogták ki.

Kemény harcot folytathattak az elemekkel. Egyikük, úgylátszik, végső kétségbeesésében elvágta a vitorla kötelét. (Te Adám tudod, ki volt. A jó Isten is látta, de megbocsátott.)

Így kellett ennek következni. Valamikor első levelemben írtam, „mi volna az élet egy kis mistral nélkül?“ Igazam volt, ez a mistral volt szövetséges bűntársam vagy — áldozatkész barátom.

Jót cselekedtem. Aki megmenti szerencsétlen bajtársa becsületét, jót tesz vele. Aki önmagát megváltja, csak az Úr akaratát hajtja végre, mert az Úr megbocsátja az irgalmasságot. Meg talán velünk születik a jog arra is, hogy önmagunkkal szemben irgalmasak legyünk.

A többit Ti bocsássátok meg. Többet ér az a könny, melyet valakinek emlékül adunk, mint a könnyáradat, melyet valaki életével okoz.

Én Paulnak a Bakonyban előre megmondtam, hogy az én fámon egyszerre csak két gally törhet le. Nem csak az egyik. Én együtt megyek el azzal, akit választottam. Kemény voltam; a prairien születtem.

Anyámnak adtam utolsó gondolatomat. Mondd meg neki, — e nagy pillanatban jó kis leánya voltam. Noked jobban elhiszi, mint nekem. Noked, édes jó Adám, adtam utolsó csicsérgésemet... A te jó kis fecskéd voltam...

Ennyi a valóság. Minden más, amit rólunk jelenteni vagy ujságban írni fognak, szívtelen riporterek vagy nagyképű hatóságok tudatlan fantáziája.

Isten veled. Nagy szó ez. Ő, az Úr, velem volt, akkor is, mikor vétkeztem, hogy — üdvözüljek.

Évátok.

*

— Ádám szórakozottan lapozgatott a nagy angol lapban, mely még a széles új íróasztalt is majd letakarta. Akaratlanul is, gondolatűzőnek, a nélkül, hogy érdekelné, olvasott itt meg ott, összefüggéstelen sorokat. Szeme járt a feketebarázdás mezőkön, mint az eltévedt vándor a hómezőkön vagy a sivatagban. Olvasta: „Name of Col des Hirondelles, by Sir Leslie Stephen.“ A Col des Hirondelles neve. Írta a híres angol hegymászó, Sir Leslie Stephen. „Ahogy a hólejtőn a hágóhoz közeledtünk... valami megragadta figyelmünket. Kis fekete foltok sötétlettek a hóban... Tökéletesen mozdulatlanok... Hogy megtudtuk, micsodák e foltok, valami szomorúság szállt rám. A szegény kis testek, amik lábainknál feküdtek, fecskék elmúló maradványai voltak. Bizony, gondolkozóba ejtett, hogyan is verhetete le őket olyan hirtelen a vihar. Csak tízperces repülés, erős kis szárnyaikkal és menedékre akadtak volna Chamonix erdeiben, vagy szárnyuk átsegítette volna őket a hegyen túlra, Itália hozzájuk való klímájába...“

Lázár Ádám zokogva borult remekbe faragott íróasztalára. Először sírt a bölcső óta. Azt sírta, míg a nagy ujságot összegyürte görcsösödő markában:

— Csak tíz percnyi repülés... Évi, Évi, miért nem repültél el, — megfagyott kis fecském!

III. LÁZÁR JULIÁN VÉGZETE

APA ÉS FIA

A gémesdi pusztán megcsendült a kasza. Arattak, mert úgy rendelte Péter és Pál. Ez a két szent érti legjobban a magyar föld népét és ez a nép szereti is őket. Talán azért kérték ők nevük napját is éppen a kalászos ünnepére. Az a derék Péter apostol csöppet sem takargatta gyöngéit. Mikor meghökkent a poroszlók előtt, megtagadta az Urát. Bizony nem gyávaságból, hanem jámbor ravaszkodásból, hogy mentse, amit még lehet. Akár a magyar gazda — az idegen hatalom pribékjei előtt. De bizony a szent ember kirántotta kardját és lesuhintotta Málchus szolgájának fülét, mert nem birta ki az Igaznak gyalázását. Akár a magyar föld fiai, kik ilyféle szalmalánggal cselekesznek. Józanul útra kelt Rómából, mikor látta a szertelenséget, az esztelenséget, hívei nagy romlását. De midőn találkozott az Úrral a határban és „Quo vadis domine“ kérdésére megértette a választ, tüstént megfordult, becsülettel meghalni, mert csak egy kötelesség van, egyféle: kitartani végesvéig. Jóságú, egyenes ember lehetett; ezért kapta a mennyeknek kulcsait. Az egek kapujánál nagyon jó kapusnak kell állani a vártán, mert különben senki sem kerülhetne oda befelé... Csak Szent Péter könyöröghette ki az aratásra ezt a ragyogó eget, ezt az aranysárga kenyéráldást a mezőkre. Szereti ő a szegény magyarokat, mert megérti őket...

Szent Pál meg megtért ember, hát igaz ember. Aki megtér, az meggyőződéses férfiú. Ezért írt olyan komoly leveleket minden városba, ahol keresztül ment. Szigorú, komoly leveleket. Csak ő imádkozhatta le ezt a kemény munkát, a kegyetlenül izzó munkát, hogy a magyar rögön is érezze ez a földi népség, miként csak véres verejtékkel

lehet betakarítani, ami földettúró nemzetségek keze nyomán sarjad.

A forróság permetezett az egekből, esett, dőlt, hogy szinte súlya volt. A kalászosok büszkén és boldogan hajoltak oldalt, mint ahogy hullanak a derék katonák, kik tudják, hogy önfeláldozásuk nem volt hiába, hanem új életet jelent. Az egész mező anyává változott, kinek jóságát nem lehet szavakkal megírni, kincsekkel fölmérni...

Az agyaggá égetett legények föltúrték borjúsájú ingük ujjasát. A kaszák egyszerre, pompás ritmusban suhantak, villantak, hogy nincs a világon tökéletes tánc, mely ennél ütemesebb volna. A legnagyobb erő mozgat mindent, az éhes élniakarás és ezért maga az Úristen állott a földművesek örök hadseregének élére. A marokszedő lányok hajladoznak, mint a rezgő-ringó pipacsok. Az egyik csintalan leányzó, kinek kenderhajában búzavirágkoszorú kélik, rákezdi:

*Búzát kötöttem keresztbe ...
Ahány szem van ezerbe,
Annyiszor jussak eszedbe ...*

A kaszáló legények közül kivált egyik és megcsípdeste a tovaficánkoló leányt.

— Majd adok neked, Rózsi, hogy más is eszedbe jusson!

A meztlábás kisbéres, aki maga után vonszolta szamarát a kerekes hordóval, nagyhangon kínálta hordaja langyos vizét:

— Igyék egyet, Jóska bátyám, hogy ne legyen olyan kutya melege a Rózsitól... Akarom mondani: a naptól...

Éppen felbukkant a dülőúton két ember, Lázár Henrik és a fia, Mihály. A legények süvegeltek, csendesen, tisztelen. A leányok fürgébben forgatták a sarlót. A két Lázár kézzel integetett nekik.

— Édes jó fiam — szólt az apa —, okos fiataleberré cseperedtél. Úgy beszélhetek veled, mint a legjobb barátommal. Elmondok neked mindent, ahogy volt.

Mentek egymás mellett, mint két jóbarát. Két egyforma ember. Ugyanaz a termet, ugyanaz a lépés, ugyanaz a pillantás, csak egyiknek a haja már átszövődött az élet havával, mely már sohasem olvad el. A másiknak barna fürtjeit

megborzolta a langyos szellő, éppen úgy, mint lábaiknál a fűszálakat. Az egyiknek, akármilyen egyforma volt a pilantásuk, a szeme összehúzódott a reggeli verőfényre, mintha le akarna csukódni és már csak azt látná, ami volt... A másik szeme tágra nyílván nézett bele a fényességbe. A lélek, mely e szemek mögül nézett ki a nagy világba, még várt valamit. A természetben minden egymás után következik, csak az embernél mehet egymás mellett — lépést tartva — a téli ember és fia, a tavaszi ember.

— Hát igen, fiam — szötte akadozva Lázár Henrik —, fiatal fejjel én is meghallottam a belsőmben azt a parancsot, melyet nem hozott hozzám a bécsújhelyi katonai akadémiába sem a levélbe zárt hírmondó, sem emberi ajkon át dörgő vagy susogó szuggeszció, még a könyveknek mérföldekre egymás után sorakozó soraiba rejtett gondolat sem, mely néha élő embernél hatalmasabb tanítómester. Pesten a múzeum előtt valaki kimondta: talpra magyar! — és én is meghallottam, osztrák mundérban, császári tradíciókkal preparált levegőben, áldott jó anyám védelmező karjaiban is. Meghallottam, mint ahogy meghallja március hívását, a többi serkedését a fűszálak hajtása a hótakaró alatt. Mentem az üzenésre, hogy mindnyájunknak el kell menni!

Ezért azután tizennyolc esztendőre becsapódott mögöttem a pántos kapu. Hét lépés balra, hét lépés jobbra. Ez volt életem egyetlen útja, tizennyolc esztendőn át. Könnyen bírtam, mert hittem abban, hogy megnyílnak a börtönök zárai. Kilépek és élém ujjong az, amit tizennyolc éves fejemmel kerestem. Azt hittem, az élet is beszámítja javamra a tizennyolc csöndes esztendőt. Ad az élet valami jót cserébe azért a sokezer hites ébredésért és sokezer temető-lenyugvásért... Hiszen minden virradással vártam valamit és minden esti lehajlással, hogy a darócra szorítottam fejemet, egy napot életemből temettem. Tudod, hányszor ismétlődött ez? Kiszámítottam, 6305-ször, mert ennyi napot töltöttem a fogságban... Tudod, hogy ez annyi, mintha a költő mindennap olvasatlanul felperzselné egy-egy írását, melybe beleírta a lelkét. Hazajöttem, nem találtam itthon mást, mint magyar mártírrá vált német anyám sírját, melyen burjánzott a gyom, fejfája körül a

csalán. Még önmagamat sem találtam meg, mert az az ember, aki a börtönből tizennyolc év után kilépett, természetesen nem az volt, aki oda tizennyolc esztendő előtt belépett...

— De ki az ördög látott volna szívesen itthon magaszőrű embert? Nem voltam én sem kellemes vendég.

— Először én is örültem, hogy nem törődik velem senki. Fiam, akinek tizennyolc éven át egyetlen társasága önmaga és dacos, meghasonlott, melankólikus férfiak — a politikai foglyok kedvetlen sora —, embereké, akik minden eseményhez délibábos, de bukott regényt szőnek, nem társadalmi ember többé; remete, mint akár a körülkerített lepra-telep lakója.

— E szegény ördög, ez a Sysyphus tudja, hogy szétpattant meteorokból nem bír új csillagot formálni. Ezek a remények édesek voltak, mint az álom, de mégis éppen csak badar, cudar mesék. Fantasztikus, édes, tipikus magyar álmok voltak, melyekből a porkoláb kazamatakulcsának csörrenése ébresztett föl. 1851. Kossuth kiköt az Újvilágban. Jönnek az amerikaiak csupa dollárrá válva. Kinyílnak a börtönök. Kinyíltak, hogy az örök jobban végigmérhessék még szívünket is. 1852. Kossuth kiköt Southamptonban. Kufsteinig hallatszik Birmingham, Manchester, London ujjongása. Jön Anglia. Kinyílnak a börtönök. Kinyíltak, hogy fölrakják a nehéz vasat, mit kár volt levenni rólunk. 1852. december. Louis Napoleon Bonaparte császár... Segít az a száműzötteken... Kinyílnak a börtönök. Kinyíltak, hogy karácsonyra a vár kápolnájába mehessünk imádkozni... Hálát adni, hogy olyan kegyelmes dolgunk van... 1855. A Krimben háború van. Az idegen légió előtt omlanak Bilderling erődei. Hah, vérzik az orosz... Kinyílnak a börtönök. Kinyíltak, hogy munkába vigyenek a pribékek — báli cipőket fabrikálni bécsi dámáknak... 1859. Garibaldi átlép a Ticinón. Urbán generális osztrákjai rückwärtskoncentrálnak San Fermónál. Jönnek az olaszok... Kinyílnak a börtönök; ki is nyíltak, hogy a napi ráció felére kisérvjenek, mert kell a kenyér Ausztria katonáinak, kik még mindig béklyózzák a szabad népeket. 1864. Garibaldi Quartóból vitorlázik Marsaláig; csak 1064-en vannak, de a „Mille“, az ezer között ott van

Türr meg Tüköry. A magyar nóta beszökött hozzánk, nem tudom, Kufstein villámhárítóján, vagy kazamatáink kulcslyukán. Szerezte valami bujdosó diák a Tiszamentében, nagy szomorú jókedvében, „Garibaldi csárdás kis kalapjáról“... Italia farà da se... Jönnek az olaszok, megcsinálják ők a magyar sorsot is — úgy maguktól. Kinyílnak a börtönök. Kinyíltak, hogy Béri Balogh Endre vörössapkás ezredest elkísérhessük a vártemető rögébe...

— Szóval második évtizede jöttek; jöttek egyre angolok, franciák, olaszok... Édes fiam, nem jött senki, ahogy a magyarért nem fog jönni soha senki, mert nem atyafia senkinek. A magyar csak Ázsia szegény vándorlegénye. Alamizsnát, szállást, útmutatót adnak neki, de szabad otthont — azt már nem! Mások összezúzott reményeit negyedévente újra összeragasztani, fiam, nem olyan foglalkozás, mely az embert kedves vagy kedvelt causeurré neveli...

— Ahogy ott, a falak között cipőket varrtam kecses asszonyi lábakra, lehettem volna talán a falakon kívül derék csizmadia. De ehhez megint kicsit túlságosan sokat tanultam egyebet is. Ott állt tizennyolc esztendeig rozoga, rozsdás táborigyám lábánál a vastag francia szótár, apró, rossz betűivel, az angol szótár apró, éles betűivel, az olasz szótár apró, kerek betűivel. Rácsos ablakban találkoztam három nagy nemzet lelkével, de csakis a lelkével. Nem jöttek értem. E nagy nemzetek egyetlen fiával sem találkoztam soha. Országuk egyetlen dülőjén sem ballagtam soha. Aki pedig csak szótárból ismeri a nagy világot, nem mulatságos ember. Maga is csak szótár; akkor veszik elő, mikor kell. Megnéznek benne egy-egy ritkább szót, azután vissza vele a polcra.

— Aki valaha politikai fogoly volt, nem lesz többé kedves és kedvelt ember, csak csendes ember. A remetének könnyű szeretnie az egész emberiséget, mert nem találkozik az ember gyarlóságaival, sem hitványságaival. A remete öre a verőfény vagy az éjszaka, a viskó vagy sivatag. Társa maga az Isten, aki vele van, akár a mi Megváltónk, akár Allah, akár Buddha. A politikai fogoly nem szereti többé az embert, mert ezt a fajtát csak a szabadságát letörő bírák és a rabságáért virrasztó őrmesterek képviselik szemében.

A politikai fogolynak az ember — fáj. A fogoly társa csak ez az őrmester, aki mint a jó gazda, belakatozza a csűr, hogy ne lopjanak be ebbe a csűrbe mindent elrágcsálógéret — szabad gondolatot.

— A politikai fogoly talán érdekes? Nem érdekes, mert 1849-ben rengeteg volt belőle; minden magyar familiának jutott házipéldány. Egyszerűen értékét veszítette, mert voltak érdekesebbek, azok, akik bitón végezték, vagy legalább azok, akiket in effigie akasztottak, vagy az emigránsok, akikről még hinni lehetett, hogy visszajönnek és hoznak is valamit. Az új nemzedék únja a hazatérő foglyokat, mint a modern fiatalság az ásatag régiséget. Patinás vagy régi, vagy furcsa, de hasznavehetetlen. A gyerek fél tőle, mert hazajáró léleknek tartja, aki csak apa vagy nagypapa meséiben él. Akiről mesélnek, fiam, az olyan kevésbé él, mint a klasszikusok, akiket már nem olvasnak, csak tanítanak.

— Hát kinek kellett a magamféle ember? Én tizennyolc évvel régiebb voltam mindenkinél, aki körülöttem élt. Megbámultak, mint a kísértetet. Külsőleg semmi sem maradt abból, amit a deli 48-as fiú ígért. Szobaszín, szobaránc, szobaszem. Fénytelen szem, melyről csak akkor leng el a fátyol, mikor meglöbban benne tizennyolc esztendő minden éjszakájának mécsese; a gyűlölet.

— Jöttek erre is szépséges úri dámák. Szorongatták kezemet és meséltetni akartak. Mert nők szeretnek kellemesen borzongani. Mert pár napig érdeklí őket, aki másként élt, mint ahogy helyi szokás élni. Tengernyi ahl-ot és ohl-ot hallgattam meg. Meg-megálltak előttem, de nem maradtak velem. Vittek valamit lelkemből, de sohasem hoztak egy pehelynyit sem abból a rettenetesen nagy szóból: szeretlek!

— Szóval az én tizennyolc esztendőm, mely ott maradt Kufsteinban, nem kellett senkinek; ha ott is maradt, velem járt, mint a kopott ruha, vagy a görcsös bot.

— S mit törődött velem az a csodás valaki, mindenünk, akit nemzetnek hívunk? Egész magyar fajtám örült, mint a lábadozó beteg. Örült az első napsugárnak, mely be-szalad hozzá az először kitért ablakon. Örült az első falatnak, amit skrupulusok nélkül lenyelhet. Örült az első lépésnek, amit fájdalom nélkül megtehet ápolójára támaszkodva.

Szóval örült a napsugárnak, mit a hatalom ígért, örült a falatnak, amit máskép hivatali koncnak is nevezhetünk, örült az első lépésnek, melyet megtehet, mint ábrándozó poétái mondották, az új ezerév útján. Ebben legjobban támogatták a derék ápolók, kik kiegyeztek mindennel, mert a jó ápolónak ki kell egyezni minden veszedelemmel, mely betegét fenyegeti, hiszen megárthatna neki a hangos szó, igaz szó, az energiapazarlás, — a túlságos akarat, az élni-akarás. A beteg, aki lábbadozik, boldogan felejtí társait a szenvedések korából, szóval a rekonvaleszcencia nem szereti a reminiszcenciát. Akit halottaiból föltámasztottak, felejtí a multat, mert csak jövőt ismer, nem, rosszul mondom, nem jövőt ismer, hanem csak a mát.

— Ez volt a levegőben, melyet először szívtam, mikor 1867-ben egyetlen vagyonommal: az összevissza bélyegzett rab-elbocsátási igazolással bedirigáltak a rozoga harmadosztályos vagónba. Hiába volt már nekem gyors az élni való élet, mikor elvesztettem tizennyolc esztendőt és takarékos voltam minden perccel. Csak a csigalassú személyvonatra kaptam „marsrutát“ a magyar határig, mert nem voltam többé honvédtiszt, hanem visszavedtettem a 76-ik gyalogezred Mannschaft-jába, oda, hova 1848-ban Bécs-újhelyről kimustráltak. Ebben a levegőben hallgattam az egészen új, ismeretlen parancsokat: Innsbruck, alles umsteigen! Bischofshofen, alles umsteigen! Wien, Marchegg, alles umsteigen! Senki sem sejtette, milyen rettenetes kerseres átszállás ez nekem, mikor 1848-ban szálltam be meggyőződésem rohanó vonatába és tizennyolc esztendeig utaztam ugyanabban a fülkében igazságom felé és 1867-nél szállottam át...

— Otthon legelőbb is édesanyám sírjához mentem. Úgy éreztem, egyedül ő várt rám. Meglátod, igazán ő várt haza egyedül, mert halála után vagy tizenöt esztendővel épp úgy gondoskodott rólam, mint valamikor régesrégén a kis fiúról.

— Vérségem szanaszéjjel. Lázár András, egyik unokabátyám, Iowában porladott. Önmaga végzett. Kis ikrei valahol Budán tengődtek. Másik unokabátyám, Lázár László, olasz földön tovább folytatta, amit 1849-ben kezdett. Andrassy Gyula gróf, akit in effigie fölakasztottak,

miniszterelnök. Derék ember, áldott ember, de nem tudott mást hozni a volt honvédeknek, mint azokat az aranyakat, amiket a nemzet adott a királynak. Nem tudott mást hozni, mint amnesztiákat. Szóval alamizsnát azoknak, akik mindent vesztek; kegyelmet azoknak, akik a magyar rögéért szembeszálltak a négy világtájjal. Ennyi az egész. Hazajöttem; sehol semmim. Az ősi föld idegen kézen, új földesúr, mert valamikor egy magyar szeretett élni és fia meghalni akart, de nem tudott meghalni... Anyám odaadta — a becsületért. Az új földesúr idegen volt. Neve mindegy. Osztrák volt. Jó ember. Mikor meghallotta, hogy hazajöttem, üzent botosispánjával. Szava volna hozzám. Ott ült a régi Lázár-ház tornácán. Nem teketóriázott; kérdezte, akarok-e kasznár lenni a birtokon, mely valaha apámé volt. Isten tudja, nem éreztem annak visszásságát, hogy szolgáljak ott, hol eleim urak voltak. Egyszerűen elneveztem magamban magyar sorsnak és boldog voltam, hogy valaki kenyérkaréjjal kínál. Őszinte is voltam. Bevallottam, hogy annyit értek a kasznársághoz, mint a matróz a lovasattakhoz. Hiszen 48-ban katona voltam. Tanultam Disziplinlehret, Heeresgeschichtet, Taktikát. Kufsteinban megtanultam franciául, angolul, olaszul. No, meg tudok báli cipőket szabni, varrni, verni. De hát mindennek édeskevés köze van a szántáshoz, boronáláshoz, a fű növésehez, göbolyók etetéséhez, birkák úsztatásához.

Az új földesúr nevetett.

— Herr von Lázár, mindezt nagyon könnyű megtanulni. Csak éppen — jó parasztnak kell lenni. Ez a jó parasztság benne van a magyar ember vérében. Aki tizenyolc esztendeig hinni tud igazában, az csak becsületes ember lehet. Nekem fegyelmezett emberre van szükségem. Aki tizenyolc évig raboskodott, csak megtanult valami fegyelmet. De nekem, mint osztrák főúrnak, ön, Herr von Lázár, itt külön alkalmas. Ön 1848-ban magyar honvéd volt, aki — mondjuk kertelés nélkül — levonta a végső konzekvenciákat. Az itteni magyar nép szeretni fogja, mert az még ma is 48-ban él és vár valamit. Hogy mit, maga sem tudja. Csak egyre kérem: ne politizáljon. Mi ott Grácban ezt úgy mondjuk: Hallgatni, tovább szolgálni...

— Ez a derék osztrák, aki a magyart úgy törte velem, mintha minden szónál halszálka akadt volna torkán, nem akart németül beszélni. Hiába bizonykodtam, hogy értek hozzá. Jó édesanyám Staffler-lány volt... Mosolygott. Magyar a divat... Rebellesek voltak, de derék fickók... Újra átcsapott a magyarba. Apropos, jó édesanyja... Tudja, miért kérettem ide? Miért fogadom meg? Apám, Ritter von Brandau ezredes bajtársa volt Staffler generálisnak. Egész karriérjét az áldott Excellenznek köszönhette. Mikor — úgy talán 1853-ban lehetett — szegény kis Fannytól, aki már akkor nagyon leromlott, megvettem ezt a birtokot, hogy dobra ne kerüljön, ő a halálos ágyán még egy levelet írt nekem. Olvassa, Herr von Lázár...

Felém nyújtotta a gondosan hajtogatott, gyászpecsétetes kis írást. Szívemet torkomban éreztem... Istenem, Theresienstadtban kaptam ilyet utolján... Éreztem, hogy kisebbedem édesanyám előtt. Kisebbedem kisfiúvá. Valósággal kikaptam kezeiből. Mit sem törődtem azzal, hogy itt ő az úr, én csak a szegény, még meg sem fogadott kasznár. Olvastam. Némán, de mohón, mert nemcsak szemeim szaladtak végig az áldott íráson, hanem bizony még fejem is követte a sorok irányát, ide-oda...

„Kedves jó Viktor! Tiéd lett mindenünk. Ószinte vagyok. Jobb szerettem volna valami derék magyarnak eladni. De hát inkább jusson tisztességes kezekbe, mint otromba kalandornak vagy hitehagyottnak. Szegény magyaroknak most nincs pénzük. Nincsenek idehaza. Tudod, miért nincsenek otthon. Bujdosnak vagy rács mögött várják a virradást. Tudod, az én fiam, Henrik, nehéz vasban sínylődik. Mert odaállott a néphez, melynél helye volt. Ellenséged. Te is ma ellenségem vagy, mert én is magyar asszony vagyok. Én már nem várhatom idehaza, mikor börtöne rácsai kinyílnak. Kedves Viktor, mikor valamikor megnyílnak ezek a rácsok, adj Henriknek kenyeret. Tudod, kinek! Lázár Henriknek, a legderekabb magyarnak, aki büszke. Tehát értsd meg jól, ne alamizsnát kínálj és ne kegyet. Ezt magyar ember nem fogadja el. Kínálj neki munkát és felelősséget. Ezt büszkén is elfogadhatja. Az igaz ember büszkesége neked jó tőke. Ez a levél testámen-

tomom. Nem hagyhatok mást gyermekekre, mint amit ebben a levélben megírtam. Einen letzten innigen Gruss. Fanny.“

— Nem adtam vissza. A másik megértett. — Tartsa meg, — szólt szárazon, de volt valami melegség rövid rendelkezéseiben. — Tartsa meg. Odaadom emlékül. Nálam meg dolgozhatik, míg nem botlik jobb sorsba. Kasznár úr, jószágigazgatóm majd közli a beosztást, a deputátumokat.

— Mintha sietett volna. Jól esett sietése. Csak annyit feleltem: Nem fog bennem csalódní... .

— Fiam, így gondoskodott rólam anyám, tizenöt esztendővel sírbaszállása után... . Paraszt lehettem az ősi földön... . Szántottam, vetettem, arattam. Mert szántani, vetni jó és aratni — az istenáldotta gyönyörűség. Az a béke kegyelme, az élet telje. Kezeltem az öregbéressel, a számadó juhással. Ezek voltak az egyetlen előkelőségek, az egyetlen méltóságok, akikkel összekerültem. Ezek a szűkszavú, egyszerű emberek lettek az én úri kaszinóm. Az öregbéres remekbe készült dohányzacskót készített nekem a korcsmárosnak a gémeskútba esett macskájából. A számadó juhász olyan botot faragott első szabad karácsonyomra, melyen rajt volt Hunortól és Magyartól minden nagy magyar az aradi tizenháromig. A bot fogantyúján saját arcomat ismertem meg — én voltam tehát a legnagyobb az ő szemében. A csordás ökörszarvból sótartót fabrikált ékes színekkel, szép magyar ornamentumokkal. Az öreg könyves ember volt. Véletlenül jöttem rá. Mikor egy ízben a csorda a véghelyi lápos mellett delelt, az egyik szépszarvú ökör, a Káplár, keleti méltósággal baktatott be a legelő bársonyába. Szuszogva lökte le nagy fehér fejét, hogy megropogtassa, amit Isten adott. Ekkor láttam, hogy mindkét szarvára kis csomag vagyon kötve. Leoldom. Vizsgálgatom. Az egyikben Jókai, a másikban Petőfi... .

— Hát mi az Bódi bátya... . Künt a legelőn nemcsak gondolkodik, hanem még talán olvasgat is?

— Hát igen, néha napján. Vén koromra megtanultam a betűvetést, lányomtól. Ezóta olvasok. Addig nappal jól mulattam: muzsikált a madár. Éjjel is jól mulattam: mesélt a Göncöl, pistyogott a Fiastyúk. Villogott a Csaba útja. Most ősz fele, hogy elmén a madár, szépen muzsikál az a

magyar igric... Szépen mesél a másik, a mesemondó...
A betűk ismeretségét az én kislányomnak köszönhetem...

— Így került a beszéd először a Marica leányra, mert
összel elmentek a Gulyásék muzsikusai, a madarak. Mert
októberben elhallgattak Gulyásék mesemondói, a csilla-
gok...

— Én meg már gyűlöltem minden asszonyt, aki erre ve-
tődött üveghintón. Úgy néztek rám, mint a falusi oláh az
erdei vademberre. Úgy bántak velem, mint az irgalmas
apácák a félig holt emberrel. Mondok: Gulyás uram, hát a
lánya?

— Még meg van.

— Hogyan: megvan?

— El akarta gyűrűzni az Algárdi István. Hatökrös gazda
innét Zirc mellől. Özvegy. Isten nyugosztalja első hitese-
feleségét. Utötte. Marica mondja: szógáni megyen. Neki
nem kell gazdag ember, ki veri az állatot — vagy az asz-
szonyi állatot.

— Jó. Egyeztem Maricával. Aki üt, rossz ember. Aki visz-
szaüt, igaz ember. Ha valaki Maricámhoz nyulna, én üt-
ném le, de agyon. A lány az enyém. Én vérségem. Nekem
fiam. Csak az motoszkál bennem, ha leszalad a csillagom,
ki viselné gondját!?

— Én. Adja hozzám gazdaasszonynak.

Végig mért keményen.

— Ügye, igen!

— Keservetes. Nem szeretem, ha lányom oda menne,
hol nincs más fehérnép a háznál. Szemrevaló leány. Ha a
ténsúr tizennyolc esztendő tizenötöt szenvedett is becsülettel a
házáért, még nem angyal, hanem ember...

— Megbecsülöm. Sohsem bántom. Tisztességgel várom.
Hát lehet?

— Löhet. Ha megy, mehet.

Kezet csaptunk. Lehetett. A dolog ment. Jött. Marica,
jött hozzám. A te jóságos édesanyád.

— Hetekig észre sem vettem, hogy a házban van még
valaki körülöttem. Láthatatlan maradt — és ha láttam, hát
nem láttam. Azt hittem, minden jó onnan van, hogy újra
szabad vagyok és nem csukódik rám a pántos várkapu.
Ezért nincs soha por a szobámban. Ezért nincs fésülés a

köntösömön. Ezért patyolatos a rámváló. Ezért ízes minden falat. Ezért alszom újra édes álmot. Ezért látom meg ködön túl is a kék eget. Ezért szeretem újra az embereket — a vak koldustól a pandúrig, a kisbírótól az alispánig, — szerettem a derekasokat és a semmiháziakat. Csak azért — legalább úgy hittem, — mert újra szabad vagyok. Egyszer azután történt valami, hogy kinyilt a szemem. Édesanyám kis miniatűr-képmása előtt mindennap virág nyílt. Az, ami éppen virít, hóvirág, gyöngyvirág, ibolya, muskátli, ha más nem volt, árvácska vagy pipitér. De volt. Ezt mégis valaki odateszi. Ekkor vettem észre először Maricát.

— Ezen a napon többet szóltam hozzá, mint a jó reggeltre jó reggelt, mint a dicsértessékre a mindörökkönt. A sorsról beszélgettünk. Arca olyan volt, mint a piros élet. A szeme csupa verőfény. Élet, meleg élet. Azt mondta: jó az Isten, azt veri, akit szeret.

— Keserűen odamondtam: hát akkor engem nagyon szerethetett az Úr.

— A derék parasztlány az ő makacs, nagy hitével szebben magyarázott mindent, mint a legbölcsebb bibliás ember. Egyszerre éreztem, hogy szeretem hallgatni csicsergő szavát, mely úgy szólt hozzám, mint 18 esztendeje senki. Megértettem, hogy azért szebb és jobb minden, mert valaki törődik velem, törődik nemcsak szegényes köznapi létemmel, hanem törődik lelkemmel, igen törődik Lázár Henrikkel, a hazavetődött honvéddel. Hát ezért szebb és jobb minden és nem azért, mert éppen csak szabad vagyok. Mikor az este kiment a dolgára, hirtelen előre hajolt és valahogyan a kezét végigsimította homlokomon, mintha elvenne onnan valamit. Dolgos kezét puhának éreztem; el is vett onnan minden gondot és töprengést.

— Így volt. Emberek lettünk egymás mellett. Egymásnak. Mikor senki rám nem nézett, ő felnézett rám. Éreztem, hogy a sors igazságtalanul formál jogokat és kasztokat, de a lelket nem osztja igazságtalansága szerint. Egyiknek többet ad belőle, mint a másiknak. A lelket nem osztja rang szerint. Összekerültünk, ő meg én. Ő az egészség, a fiatalság, én az élet vesztese, az elégett lélek. Tudtam, hogy az igaz kötés csak az, hol a nagy törvény köt, melyet igen

régen hoztak. Nem kötáblára írták, hanem úgy — a szívbe. Értesz, fiam, Mihály?

— Értelek, édesapám.

— Ezért kerültünk össze a nagy törvény rendelkezése szerint. A mi találkozásunknál nem a könnyelmű úr hajolt le az útszéli virágért, hanem vadrózsabokor adott ékes ott-hont a lebukott úrnak. Én becsületes voltam. Azt mondtam Maricának: légy, fiam, feleségem. Ő még becsületesebb volt. Azt felelte: miért? talán majd egyszer... Ma, az, aki rab volt 18 esztendeig, ne reteszelve el maga mögött az utat, hol a retesz az én kezem volna. Ne kösse magát hozzám, aki talán lefelé húzom. Talán majd egyszer... Majd akkor, mikor magam jövök és kérem a nagy becsületet valakinek. Nekem elég becsületnek a gazdám becsülése. Bánom is én ezt a cudar világot... Ez a te édesanyád. Gyóntam neked, én leventém. Ötödik esztendőben voltál, mikor beirattunk a nagy könyvbe, hogy kettőnké vagy; addig csak édesanyádé voltál. Hittük, hogy az a kis papiros kell neked ajánló levélnek. Pedig azon a kis papiron két hitvány kis szám ellenségeskedik egymással. A kereszt-leveledben az évszám kisebb, mint kettőnk házassági leveleiben. Négy esztendeig voltál Gulyás Mihály, az ötödikben lettél Lázár Mihály, pedig a Lázár név az én sorsomban egyet jelentett a bibliai Lázár nevével. Most beszéljünk arról, merre vezethet a te utad, hogy soha meg ne botolnál a két számban. 1868 és 1873 messze vannak egymástól.

— Mindent tudok, édes apám. Anyám már elmondta.

— Elmondta?! — rezzent össze az apa.

— Igen, édesapám — suttogta a fiú, szemlesütve. Már nem vagyok gyerek. Karácsonyra, húsvétra, meg így aratásra vetődöm haza a pápai gimnáziumból. Mikor vakációm van. Most utolszór, mert készen vagyok azzal a tanulóssal. Ilyenkor, mikor itthon vagyok, estente anyám velem imádkozik, mint akkor, mikor még afféle szoknyában jártam. Észrevettem, hogy most komolyabb, mint régente, mikor még gyerekpajtása voltam. Kérem: mit bánkódik anya?

— Azt felelte: csak úgy. Tanult vagy. Okos ember lettél. Az asszony egész nap meglehet gyereke nélkül, mert nappal más gyereke van: a gond. Ez elég síró-rívó, rakon-

cátlan csemete. De mikoron este léssen, valami megkérdi bennem: mi legyen a gyerekből? Ilyenkor, édes fiam, jól esik veled együtt imádkoznom, mint régen, mert én csak olyas szegény, földszagú asszony vagyok...

— Kérdem: édesanyám honnan veszi ezt a furcsa szót?

— Uraktól hallottam, fiam, uraktól, akik erre jártak. Hát az is vagyok. Büszke vagyok, hogy magyar földből lettem, magyar földbe megyek vissza. Tudom, hogy a bazsalikomnak nincsen rózsallata. De hát ez mind nem baj. Csak az a baj fiam, hogy te is fiam felemás vagy. Ezért jó veled imádkoznom. Egyikünk a másikért, másikunk az egyikért. Ekkor nem gondolkozik én szegény fejem, mi lesz veled. Tudom, helyettem megcsinálja az Isten. Ő majd jól csinálja.

Lázár Henrik izgatottan vágott közbe:

— Fiú, mi az, hogy felemás?

A fiú szelíden intett kezével, mintha végigsímogatná a kalászos táblát. Mintha az a kalásztenger meg is értette volna: keze simítása szerint hullámzott tova.

— Anyám megmagyarázta. Felemás vagyok. Apám úr volt, anyám csak földszagú parasztasszony. Talán ezért vagyok annyira egytestvér a kalászokkal. Szántani szeretnék. Vetni és aratni... Aztán évekig apátlan voltam. Talán jobb is lett volna nekem, ha egészen jó paraszt anyámé maradok. Éreztem, csak nem értettem...

— Mikor érezted? — döbönt közbe az apa.

— Hát tüstént a gimnáziumban. Először éreztem létem igazságtalanságait, hogy nem minden fiú állt velem szóba. Nem értettem, miért kéretődzik el mellőlem az alispán fia, a Tommy gyerek, mikor az első padban egymás mellett ültünk, mert mindketten tiszta jelesek voltunk. Egyszer az egyik cingár ficsúr, — a véghelyi uraság, a többinek kacagva mesélte: a Lázár-fiú csodagyerek. Nincs több olyan a kerek világon. Csodagyerek biz az, — ötesztendős korában született. Apja-anyja csak 1873-ban léptek házasságra, — ma 1880-at írunk és a fiú mégis már 12 esztendős... Hát ez nem csoda? Pénzért mutathatja magát... Apám, hát ez a felemás szó értelme...

A két egyforma ember szótalanul ment egymás mellett, a téli ember és fia, a tavaszi ember. Az, amelyiknek fejére

már lepelyhedzett az élet hava, most hirtelen öregebbnek látszott, mint az imént. A feje előbbre hajlott és némán belekarolt a fiatalba. Szinte megtapogatta a fia karját, nem csupán árnyék-e a fiú, nem önmagának vetítése-e a teljesteli nyári verőben. Talán csak délibáb régi időkből, mely őt magát fényli elébe tizennyolc aranyfényű esztendejével. Bizony úgy érezte, önmagába kapaszkodik. Újra erőre kapott és kiegyenesedett. Megnőtt a fia mellett.

— Bolondságok. Az életben én megyek előtted. Járom utaidat és ellódítom, aki elédbe áll. Én... én...

A fiú szelíden hozzá húzódott.

— Apám, mindenre csak egy szavam van: szeretlek. Mégis...

— Ugyan, fiú! És édesanyád? Csak egy nemesi levél van, amit a szívbe írtak. Ő nagyasszony! A földszagú asszony nagyasszony! A földből árad a hervadó magyar világ újhodása. Nem engedem bántani ezt a földet, egyetlen virágszálát sem. Isten mosolya a virágszál, Isten mosolya az emberi virágszál, ha vadon nőtt is, — az olyan asszony, mint ő.

A fiú kedvesen, de határozottan felelt.

— Édesapám, tőled örököltem, amit a leggazdagabb ember sem tud összegyűjteni fiainak, ha csak önmaga nem kapta már ajándékba. Az észet. Kis anyámtól is örököltem, a józanságot, mely meleg, mint a nap, hideg, mint a december, kegyetlen, mint az elmúlás. Apám, te honvéd voltál, tudod, hogy három fegyverrel: vitézséggel, ügyességgel, no meg egy kis szerencsével armádiákat lehet legyőzni. Csak egyetlen nem lehet legyűrni soha, még hogyha ezer magyar év minden honvédje sorakoznék ellene: a világ előítéletét...

— Fiú, ne fecsegg! Honnan szeded ezt? Ez mind nem tizennyolc éves fiú okoskodása!

— Apám, főtisztelendő Jármay Endre professzorom...

— Hát ő verte beléd?

— Hát főtisztelendő Jármay Endre professzorom mondtotta a filozófiai órán: aki igazságot keres, ne keresse másban, csak önmagában. Egyedül fog maradni, mert az igazságnak nagy ára van: az elhagyottság. Másszor meg azt

mondta: az élet két part. Vannak emberek, kik folyóvíznek születtek. Vagy az egyik, vagy a másik part téríti le őket a patak útjából, vagy ők szaggatják meg az egyik vagy a másik partot, a másét... Ő mondta nekem: az Úr előtt — csak emberek vannak...

— Hát a főtisztelendő professzor...

— Igen megbeszéltem vele. Bencésnek megyek. Már nevet is választottam. Én leszek a Julián barát. Keresem az igazi őshazát, mint valamikor az a másik Julián barát, a tatárjárás előtt...

Lázár Henrik kezei görcsösen összehúzódtak.

— Romantika ez, fiam, — iskolai romantika...

Elhallgattak. Éppen mellettük surrantak a marokszedő lányok a terebélyes fa alá, a távoli harangszóra. Pajkosan, de mégis tisztességtudóan lekapták a két férfi kalapját és búzakalászt tűztek mindegyikhez. Aztán kézen fogták egymást, csak úgy, összekulcsolt egy ujjal, ringadoztak, lepke-táncot roptak, daloltak. A fiatal, nyers, egészséges hangok beleütödték az izzadt levegőbe, mintha ezüstpoharak koccannának össze:

*Búzáat kötöttem keresztbe,
Ahány szem van ezerbe:
Annyiszor jussak eszedbe...*

Apa és fia kedvesen elköszöntek. Az egyik tűzről pattant, feketeszemű, a Külső Tass Jánosék Magdája még egyszer utánuk osont és még három kalászt csent a fiatal Lázár kalapjára.

— Három a magyar igazság, — úgye úgy, Mihály úrfi!

Úgy tűzte a kalapra, hogy napperzselt barna, meztelen karja hozzáérjen a fiú arcához.

A két férfi tovább ballagott, egymás mellett, egyformán. Összefonódott bennük az idő, amely elment és amelyik még csak jön. Egyszer álltak meg, az udvarház előtti pal-lón. Szavukat már senki sem hallhatta, nem hangzik idáig. Látszott, hogy az apa azt mondja: unokát!

A fiú azt mondhatta: Határozottam. Ez erős, mint a halál. Az Úr előtt csak emberek vannak...

A kis kertajtó rozsdás retesze halkán csettent a zárba.

ITT VOLT LAZÁR JULIÁN

Egymásután a refektóriumba surrantak. Csönd. Csak a természetes kétágú ezüstgyertyatartókban sercent egy-egy láng, hunyorgott, meghúnyázkodott, majd újra bátran és büszkén lobbant fölfelé, akár az ingadozó, de győzedelmes lélek. Némelyikük bőrkötéses kis imádságos könyvet húzott elő, mások a talárjukból álluk alatt lehúzódó köntös-sávba rejtették kezüket. Lesütött szemmel hallgattak vagy együtt mormoltak a többivel. Elhangzott a prior mély hangja, mint a figyelmeztető harangütés: ne nos inducas in tentationem... A refektórium kitért nagy ablakain áradott be az odakünt kibontakozó rügyek misztikus, epedéseket termő illata és minden megteremtett léleknek megsúgta a visszatérő élet csodaszép újjászületésének hírét. Az ablakok alatt ágaskodó százados hárs gallyairól rövid, halk csicsérgés hallatszott. Valami apró madár békés jóéjszakát kívánt párjának. A teremben percekig csak a kések és villák ütődtek a rakott tálakhoz. Az ízes falatok és lélekbe aranyló kortyok után tüstént összevissza gomolyodott a szóbeszéd, mint a kilökött és visszaugró vetélő. Az epés arcú, szikár Csornai Cézár ingerkedni kezdett a hordó-kerekre hízott Tary Luciánnal:

— Szomszéd, a drezdai múzeumban láttam az egyik választófejedelem ebédlőasztalát. Akkor a sarlószerű kannyarulatot vágatott az asztalba, mint a — Quarnero... Hogy helye legyen teli gyomrának. Majd szólok a priornak, hogy neked is vágasson ilyen öblöt az asztalba. Lucian, Lucián, elfárad két kezed, ha olyan messziről kell a fátyányerost a szádhoz szállítani. Keserves a fuvar, mikor így hegynek viszik a rakományt...

Lucián páter nem sértődött meg. Szélesen nevetett és fölhaltotta serlegét. Hátraszólt az inasnak: Jancsi, még egy itcét a badacsonyiból. — Tovább tréfált:

— Föloldozom az öreg Noét. Nagyobb fölfedező volt, mint Columbus, nagyobb fölhaláló, mint Newton. Ő ültette a venyigét. Hogyha bárkája nem éppen az Araráton akad, hanem itt valahol Badacsonynál, akkor — azt hiszem — három fia is becsípett volna...

Szemben a két történettudós, Abdai Márkus és Regőc Máté rosszalva nézték a két jóképű bencés évődését. Ők azon vitatkoztak, ki volt Anonymus?

— Én, — kezdte tüzesen Abdai —, merem állítani, hogy Anonymus III. Béla királyunk udvarában élt. Úgy merem állítani, mintha ott találkoztam volna vele. Tüstént bebizonyítom...

— Már pedig én — ellenkezett finnyásan Regőc, — IV. Béla jegyzőjének vallom. Visszaadom diplomámat, ha nem így volna...

Az élet tisztelője, a kövér Tary, megint csak tréfált:

— Nézzétek a két evangélistát. Mindegyik a maga evangéliomára esküszik. Jó szerencse, hogy nem volt V., VI., VII. Bélánk... Akkor volna sok Anonymusunk...

Az összenőtt szemöldű Barna Barnabás hátrasimította fölfésült sörtehaját és a talárjába rejtett ujságokból egy-egy sort olvasott föl. Ezt dobta az ételfogásokba fűszernek és glosszáit meg attikai sónak.

— Halljátok. A Pesti Hírlap írja: Gróf Berényi Gyulát fehérvári püspökké tették meg. Nálunk minden gróf, akinek Fortuna asszony nem rakott bölcsejébe egy-egy hitbizományi alapító okiratot, püspöki pásztorbotot kap játéknak. A grófok tarsolyukban hordozzák a pásztorbotot, mint az ismeretes közlegény a marsallbotot. A tudós meg a paraszt jó kolduló barátoknak. A stallum a grófoké. Nálunk az új magyar hitbizomány a püspökség...

Sebtében bekapta a levest, mely már kihült. De tüstént újból felolvasott valamit, hogy megakadt előtte a pecsenye. Jó cikk... Eötvös József egyik mondásával kezdi: „Miként a pincék nyárban hidegebbek, úgy bizonyos emberek szíve kihül, mihelyt körülményei nyájasak lesznek...” Hát ezt ugyan el lehet mondani Tisza Kálmánra... Annak szíve nagyon kihült a magyar néppel szemben...

Barnabás volt az örök ellenzék; ezért szívesen hallgatták. Ma azonban Beszenyei Maurus vitte el a pálmát, mert csak imént érkezett haza Győrből. Körülvették: mesélj. Mi ujság Győrött?

— Nem éppen épületes. Az alispán felesége odébb állt valami csinos kapitánnyal...

Az askéta képű fiatal Innocentius testvér közbe morgott:

— Nem lehetett áldás olyan frigyén, melyben kettő a hit. Nem lehetnek egyé, akikben két lélek lakozik. Az asszony kálomista volt.

Maurus, aki különben matematikus volt és a két Bólyairól írt tudós könyvet, fejét csóválta:

— Innocentius fiam, hű maradtál nevedhez. Ártatlan vagy. Hát ennek a kis győri esetnek aligha a reformáció az oka, hanem egyedül az én szakmám, a matézis. Számok, fiam, sokat mondó számok. Nagynevű alispánunk 52 esztendő, az asszony meg 25. Csak éppen megfordította a sors a számot. A számok az élettel egyre sakkognak. Mindíg mondom, hogy a számok a történészek, a regényírók, a nemzetgazdák. Azzal a tíz kis számmal meg lehet magyarázni mindent, ami Ádám óta a világon történt...

— Csitt — intett a jó Csornai — már megint csupa világi dolgról fecsegték...

Maurus barát nem hagyta magát:

— És a gyóntatószékben nem hallgatok végig csupa világi dolgot? Talán az a sok menyecske mind csak a bibliáról beszél?

Barnabás páter rendületlenül megakasztotta a fogások rendjét. A Budapesti Szemléből olvasott fel.

— Nézzétek, mit ír ez a komoly szemle! „Mintha Aquinói Szent Tamás elveivel a modern korban lehetne valamit kezdeni?...“ Szabadkőműves hang, — az igaz —, de minek is magasztalja viszont Schlauch bíboros ő eminenciája a középkort? Ami volt, az tegnap, — ami van, az a ma...

A prior ketté szelte a kések és villák csörrenését, a vitatkozások apró forgószeleit, mert hangosan kinyilatkoztatta:

— Ha a liberálisoknak ti vagytok a fekete sereg, legyetek vitézebbek, mint Corvin Mátyás fekete serege. Küzdjétek a toll kardjával, a tudomány védőpajzsával a hit lobogója alatt, melyet aranyosan szegélyez a nemzet kultúrája...

Hirtelen fölállt. Mélységes csöndben sorakoztak valamennyien.

Tisztán, keményen és mégis esdekelve hangzott a prior tompa szava:

— Ne nos inducas in tentationem...

Lázár Julián szándékosan választotta a Julián nevet. A barát emlékére, aki valamikor elment keletre, az őshazát keresni. Ő is itt a magyar földön azt az ismeretlen őshazát akarta megtalálni, mely jobb, szebb, erősebb minden régi-nél. Lesütött szemmel, lehorgasztott fejjel, talárjába mélyesztett kezekkel baktatott föl cellájába. Nem gyújtott gyertyavilágot; úgy érezte, most bűn volna földi mécsest lobbantani, mikor ablakán benézett egy csillag, ezer csillag, miriád csillag, — a képzelet legparádésabb, a tudás legtitokzatosabb illuminációja. A bontakozó rügyek kifogyhatatlan, fűszeres illata omlott és omlott a cellába, mint a vágyakozások nesztelen és mégis tomboló hullámvérése. Az ablak előtt a gallyakon megint megszólalt a halk, kedves csicsérgés. A madárpár valami szépet, nagyon szépet mondhatott egymásnak... Julián barát levetette magát az ablakhoz tolt székre. Az imént erősnek érezte magát, mint a keresztes vitézek, és most egyszerre fáradtak, hogy zsibbadtak karjai. Hangulata csupa ünneppel volt tele; mégis reszketett, hogy minden ünnep mögött köznapi leleselkedik. Hallgatta a csöndöt és ez a csönd távoli egyre hangosabbodó kórusként szólt hozzája: ne nos inducas in tentationem... Úgy érezte: közel az Isten és messze az ember. Megborzongott a langyos éjtszakában és akaratlanul is azt suttogta önmagának: közel az ember és messze az Isten!

Fölriadt; a cella ajtaja nyiladozott. Először csak remegő, viaszsárga kezet pillantott meg az ajtón betartott gyertya szivárványos kis udvarában. Majd megismerte a kései látogatót, — Barnabás volt, a kritizáló, a zsörtölődő, az elenzéki páter. Szó nélkül besurrant. Leillesztette gyertyáját és elfújta. Julián csak körvonalait látta. A másik szemközt, szintén a nyitott ablak mellé telepedett.

— Igazad van, Julián. Így jó. A sötétségben nagyobb a lélek világossága.

Julián kedvesen köszöntötte.

— Legyen áldott, aki az Úr nevében jó...

— Hadd el most a kenetet. Én most próza leszek. Tudom, hogy te most gondolkozol vagy ábrándozol. E kettő egymást kizárja. Aki ábrándozik, az odacsapta a valóságokat — és ezért bőkezű. Bőkezűen osztja szívét annak, aki éppen rászorult. Mert gazdag. Mert rendelkezésére állanak az álmok kimeríthetetlen kincses tárai. Ez jó nekem, mert adod szívedet. Vagy — gondolkozol. Ez is jó nekem, mert most gondolkozó fejre van szükségem a magamé helyett.

— Barnabás, boldog vagyok, ha fejemet is használhatod. A szívem úgyis a tiéd.

— Gratias. Nem rég vagy közöttünk. Hát még többet tudsz arról a szép, bűnös, gondárvizes életről, mint a többiek, kik áldott szándékokkal, köfejtő tudományukkal, gépiessé fegyelmezett áhitattal morzsolják az élet egyetlen adományát, az időt és megnyugosznak abban, hogy tető van a fejük fölött, izes tál vagyon előttük és ők a tankönyveiket jobban tudják, mint a gondjaikra bízott diákok... Mert sokan vagyunk ilyenek. Én nem. Bevallom, hogy tévedtem, mikor hivatásnak hittem, ami ábránd volt csupán. Mea culpa! Szerzetesi álruhában is világi ember maradtam... Ez bűn vagy naivitás, vagy őszinteség hiánya. Mindegy, de nagy baj.

Julián valamit mondani akart. A másik keményen leszorította kezét, mintha ez a kéz akart volna valamit szólani, vagy ő ezzel a szorítással akarná elnémítani az ajkat.

— Csitt. Még ne. Azért jöttem hozzád, mert fiatal vagy és a fiatal ember mindig irgalmasabb, mint az öreg ember. Az öreg ember szereti a bölcs Salamont játszani és ezért kegyetlen, mint Salamon. Azért jöttem hozzád, mert a te talárodban van még valami az erdő-mező szellőjéből, még nem ládaszagú és dohos, mint a kolostor clausurájába zárt köntös és lélek. Embert keresek, nem papot, aki hivatásos gyakorlatából már megszokta más botlásainak meghallgatását. A fiatal pap először még visszarezdül, mint a húr a hangvilla ütődésére, de aztán később már nem is hall semmit, mint ahogy a tengerparti halász sem hallja a hullámverések ritmusát.

— Julián, nem tehetek róla, de ez a mi papi kasztunk — bocsásd meg, hogy ez a pogány kaszt szó csúszott a

nyelvemre — mindig a kötött beszédet juttatja eszembe. Akármilyen nagy poéta írja is le ezt a kötött beszédet, a verset, a szava nem végtelen: a szava csak út, amit elérjzólnak mérföldkőcövekek, árkok, nyárfasorok. Ezek a rímek, a verslábak. Ezzel szemben még a paraszt próza is végtelen, maga a nyílt mező, maga a puszta. A mi papi életünk is kötött beszéd. Mindenütt a mérföldkövek, az útmutató karfák, meg az árkok... Ha nem követjük az útmutatót, befordulunk az árokba. Akármilyen szép az utat jelző nyárfasor, árnyéka nemcsak az útra esik, hanem a tövén vetett kalászra is és ez árnyék nyomán üresebb és ritkább ez a kalász... Fiam, a papi lélek kötött beszéd, megköti a mérték, a dogma, a refrain, a kenet, sokszor egyszerűen a póz. Fiam, a legnagyobb költő is bűnös ember és mindig nagy poétának akar látszani...

A sötétségben halkan suttogott a másik szava, mert sötétben mindenki halkabban beszél...

— Barnabás, nyugodt lehetsz. Ebben a szobában csak ketten vagyunk, te és a másik ember. Senki más...

— Köszönöm. Mikor a rendünkbe beléptem, arra ítéltem magamat, hogy majd akkor, mikor az idő nekem is kihirdeti az elmúlás nagy törvényét, mely csak három betű: Vég — nyomtalanul tűnjek el. Voltál már a kriptánkban? Kőlapok a falban. A szent jel. Utána egy-egy semmis név. Senki sem sír utánunk. Senki sem átkoz. Senki sem virágozza tele fejfánkat. Fuimus. Mindegyikünknel lefelé lehet fordítani a fáklyát. Saját törzsünk utolsó sarjadéka vagyunk. Azaz így kellene ennek lenni és így tartja a közhit. Pedig ez sokszor nem igaz.

— Hogy ha annak az Árpádok korából való kápolnának leghidegebb kövéhez szorítom is homlokomat, halántékomban mégis piros vér lüktet. Hogyha naponként és óránként megbékülök is azzal a gondolattal, hogy vissza kell térnem a föld porába és szívem is, öklöm is belesemmisül ebbe a porba, hogyha szentül vallom is, hogy lelkem, ez a nyomorult valami, föltámad ragyogó hajnalok virradására, ahogyan apostolok és doctores theologiae és világi idealisták remekül, de mindig tehetetlen, mert törvényszerűen tudatlan tollal megírták, mindig ott kísért bennem a halhatatlanság gondolata. Nem azé a képzeleti vagy mulékony

halhatatlanságé, amit az utókor frázisokban, kétes értékű hálából, az akkor élők hiúságából, vagy tudja a Teremtő, propaganda célból ajándékoz. Nem, kísért annak a halhatatlanságnak gondolata, melyet a teremtés ojtott belém, a halhatatlansági ösztöné, mely ott ég a vércseppekben, mint a tavasz törvénye és ott kísért a gondolatok tükrén vagy alján. Miért ne éljen utánam is ember, ki nevemet viseli, becsületesemét óvja, munkámat folytatja, aki én vagyok más kiadásban, mert orcája egy-egy rejtett vonása, szemének váratlan csillanása, hajszájának egy rezdülése, kezének egy mozdulata és talán egész meggyőződése az enyém!

— Ebből ered minden földi baj, ami pedig természetes áldás. Hiába minden férfiúi hivatás, hiába minden drákói katonai vagy papi fegyelem, hiába minden mélységes tudomány, akár az Anonymust, akár Galileit, akár Horatiust, akár Szent Ágostont magyarázgatjuk! Az emberi életnek van zamatja, amit sem mártír-akarattal, sem lángelmével, sem ünnepi fogadásokkal nem lehet félretolni... Tudod, fiam, mi ez a zamat? Az asszony. Az ő suttogását vagy kacaját hallod a börtön és a kolostor falán, akármilyen vastaggá is rakatta ezeket a falakat a király vagy az érsek, a nagy vagy a szent Maecenás. Az asszonyt oda is befalazta hozzánk Kőműves Kelemen, a tizenkét kőműves. . . Az ő mosolya átrepül, mint a délibáb, az El-Esham sivatagán át, az oda bujdosott remetéig. Mindezt nem lehet az eredendő bűn igazságtalan legendájával elintézni, mert ez a kérdés megölhetetlen. Jámbor barát vagyok; belsőleg meghasonlott pogány. Tagadok, mikor azt mondom: az Isten nem teremthetett bűnt, csak törvényt; ami pedig törvény, az nem lehet bűn... Az asszony — asszony, akár szimpla parasztlány, akár a szellem és szépség választottja, egyszerűen — van. A charme ezerféle, mint a virág, a pipitértől az orchideáig...

Julián sóhajtott. Barnabás hallgatott. Majd hirtelen fojtott izgalommal beszélt.

— Végre pontot teszek unalmas értekezésem után. Julián! én szerettem és szeretek... Hogyan lehet valakinek megparancsolni: szeress, de sohase légy szerelmes! Mikor igazán csak az tud szeretni bárkit, aki maga is leg-

alább egyszer szerelmes volt. Szerettem. Fiam van. Szeretek...

— Vallottam egy-két szerzetes társamnak. Akit valami visszásság nyom, annak kell valaki, aki erről a visszásságról tud. Tary Luciánál kezdtem. Érzem, gyávaság volt nála kezdeni, de hát a kövér ember, a bonvivant, mindig elnézőbb, mint az aszkéták... Ez a jóképű Lucullus jóízűen kacagott: „Csak annyi baj legyen, Barnabás! Emberi dolog. Előfordulhat mindenkivel. Ne bánkódj!...” Menekültem tőle. Nem értette lelki küzdelmeimet és önmagát alkalmazta az én tragédiámra... Az epés Máté testvérhez fordultam. Ítéljen az felettem, kegyetlen szigorúsággal... Összeráncolta homlokát. Legalább magáról hallgatott. „Lássuk csak — okoskodott —, a fő, hogy a rendet botrányba ne keverd. Igaz, barátnak nem lehet magánvagyonra. Tehát valószínű, hogy az a személy nem perelhet... Nem lesz botrány...” A fiatal Innocentiust kerestem fel. Bűnhődjem. Az nem ismer kegyelmet. Úgy nézett rám, mintha maga Lucifer volnék. „Apage Satanas! Tarts penitenciát. Imádkozzál rózsafüzért. Térítsd meg azt a bűnbánó Magdolnát...” Istenem, egyik sem akarta megérteni, hogy fiam van, akit véghetetlenül szeretek!

— Elmentem az öreg Csornai Cézárhoz. Az élt. Tapasztalt. Az bölcs és jó, mert humora van és aki nevet és neveltet, azzal nyugodtan lehet őszintén beszélni. Az öreg úr összehúzta vizenyős szemét. Föl és alá járt cellájában. Minden lépése olyan volt, mint a kopogás az ajtón. Az a kopogás azt jelenti: érted jönnek, kopog a bakó vagy a nagy kaszás. Úgy járt fel és alá, hogy papucsos lába a hosszú kókusz-szőnyegen maradt, nesztelenül, csak botja, melyre támaszkodott, koppant nagyokat a szoba régi, kehlheimi padimentomán. Mintha minden koppantás után a lelke men suhintott volna végig ezzel a bottal. Alázatosan álltam ott. Ez a láthatatlan suhintás jó nekem. Csornai jó ember. Bölcs ember, mert hír szerint sok csapás érte és a csapások sora a legnagyobb iskola, több: nagy egyetem. Tudtam, bölcs ember, mert keleti ember. Ő a székely földről vetődött ide a pannonok halmára. A tizedik fordulónál megállt és megmérlegelt szúrós pillantásával.

— Fiam, ne bánkódjál, erős hited megmenthet. Azért még senki el nem kárhozott, hogy fia volt. Tudom. Magam sem voltam még a tisztító tűzben, de tudom, hogy ott nem azok az apák égneek, akiknek nem az apaságot szánta a hivatásuk. Az apákká vált papokat csak a régi nagy festők gyújtják alá képeiken. Firenzében, a San Miniato al Monte templomában... Kopott freskó. Mikor néztem, nekem is borsózdott a hátam. No meg Pisában. A Campo Santo pompás freskóin. Hm. Hogy is hívták a festőt? — nem emlékszem. Valami Giotto vagy Buffalmacco... A nevet mindíg rosszul jegyeztem meg... Na, hidegvér. Nem kell vezekelned. Elég vezeklés maga a gond és a felelősség tudata. Hidegvér, fiam...

Megint fordult egyet és visszadöcögött hozzám öreges lépéseivel. Szúrós szeme már nem volt szúrós, de naívan ravasz.

— Mondd, van-e valami férfirokonod, aki még nem kötött ki a házasság révében? Mi? Valami Barna-ivadék...

— Nem értettem, mit akar. — Igen, atyám, van. Unokaöcsém. Őt is Barna Barnabásnak hívják. Véletlenül. Ő a keresztségben kapta a Barnabás nevet, amit én csak a rendben választottam.

— Nagyon jó. Van-e valami titkos pénzecske?

— Az ugyan nincs, de van valami családi örökrészem.

— Nagyon jó. Akkor minden rendben van.

— Hogyan értsem, atyám?!

— Látszik, nem csavaros az eszed, te nagyképű Pannón! Nekünk Háromszékben jobban fognak egymásba eszünk csavarjai... Semmi baj. Hogy ne kételkedjél bennem, rád bízom saját titkomat. Ne dőlj hanyatt. Nekem is van fiam. Ő is már deresedő halántékú ember. Derék. Becsületes. Odasegítettem az élet magaslatára. Én is holtiglan szenvedek alatta, hogy sohasem mondhatom neki: édes fiam. Hogy ő sohasem mondhatja nekem: édesapám... Mert árnyékot vetne utaira, ha tudnák, hogy az én fiam. Juj, az emberiség ostoba...

Rám emelte botját és úgy fenyegetett, mint aki nagyon haragszik. De fölocsudtam, hogy nem rám haragos. Az emberiséget fenyegeti botjával és én csak ez a jelen nem lévő emberiség vagyok szemében.

— Igen, ha igaz keresztényi megoldást tanácsolhatnék, azt mondanám: vesd le papi köntösödöt. Menj az oltár elé és nyujtsd kezedet az anyának. Add nevedet és becsületedet fiadnak. Mert az emberiség ostoba és minden mögött, ami nincs a megszokott külsőségekbe öltöztetve, sugdólózik és intrikál. Buta szó: törvénytelen gyerek. Zabi gyerek. Hát minden gyerek a törvény szerint születik, ergo nem lehet törvénytelen. Kiugrott pap... Ez is kedves jelző. Az ember sorsát nem lehet eldönteni, eldől az magától... Mégsem adhatom ezt a tanácsot, mert nem véthetek a Rendünk ellen.

Fordult. Visszajött.

— Hát vedd rá az asszonyt és legény-atyádfiát, hogy köszenek házasságot. Örökrészedet meg add a gyereknek, — akkor ők házasságot is kötnek, mert pénzért az emberek nemcsak gyilkolnak, de házasságot is kötnek... Akkor a fiúnak van neve, — a te neved. Van takarékkrajcárja, mi-ből útnak indulhat. Te pedig, mint jó rokon, szeretheted is néhanapján, egy kicsit — a fiadat... És mint jó rokon, tanácsaiddal még dirigálhatod is előre...

— Elképedve hallgattam. Csak annyit nyögtem:

— Hát ez a komédia minden, amit tanácsolhatsz?

Valósággal dobolt a botjával.

— Komédia... komédia... Mindennap százszor kell komédiát játszani. Így parancsolja az élet okossága. Hát nekem megnyugvást hozott, amit komédiának mertél nevezni. Nekem is volt elszegényedett unokaöcsém, aki véletlenül ugyanazt a nevet viselte, mint én. Odaadtam neki jusomat. Elvételtem vele az asszonyt. — Gúnyosan hangsúlyozta: — Csak azt cselekedtem, amit kényelmes uralkodók és léha hercegek nem egyszer megtettek: szárnysegédekkel házassítják össze az esett asszonyukat. Végre a külsőség mindegy. Mielőtt a rendbe léptem, Csornai Gergely volt a nevem. Mindegy, az asszony ma is Csornai Gergelyné, csak hogy ura nem én vagyok, hanem a nemesalmási telekkönyvvezető... A jó rokon, ki eladta nekem nevét, férfiúi szabadságát, nem ugyan egy tál lencséért, hanem a nemesalmási cserepes tanyáért. Szóval, egész csomó okirathamisítást követtem el, mert névazonosság alapján teremtettem törvényességet. Elkövettem a gyer-

mekcsempészést, vagy családi állás elleni vétséget, nem tudom, hogy is hívja a kódex... De jóvátettem a jóvátehetlent. Visszaadtam a köznyelven becsületnek nevezett rangot az asszonynak, akit valamikor Isten előtt szerettem. Valóságának látszó események történéseivel megvásároltam a tisztességet annak, aki már úgyis dicsőséges méltóságot viselt, a legdicsőségesebbet e földön, az anyaságot... Leakasztottam a koloncot, a törvénytelen származást, fiam lábáról, amit én akasztottam rá. Mert a törvénytelen származás olyan, mint az egér, melyet magaddal cipelsz a válladra vetett elemózsiás-zsákodban vagy tarsolyodban. Előtted surran be minden ajtón, melyen kilincselned kell. Kenyérkérdésben, katonai szolgálatnál, házasságkötésnél, mindenütt és mindenkor. Az a finnyás ember, akitől sorod függ, már kisilabizálta az életed nagy útleveléből, hogy édesanyád nevét viseled. Az apát agyonütötte a nád... Ezt az átkozott tollhibát kivakartam fiam keresztleveléből. Szóval kicsit hamisítottam, megváltoztattam azt, amit sem égen, sem földön nem lehet megváltoztatni, vagyis hogy a nemesalmási telekkönyvvezető elsőszülött fia az én szívemből való. Így jár az, aki lemondást prédikál és lázad a természet, az élet törvényei ellen és eleget akar tenni emberi törvényeinek...

— Tanácsot akartál. Adtam. Most föl is út, le is út, kedves jó Barnabás. Megyek, mert már délelőtt tíz óra. Meg kell innom a köcsög langyos tejet, ami talpon tart...

Otthagytott.

— Julián, hát nem borzasztó? Balzsamot kerestem, mely meggyógyít és a körmönfont ügyvéd tanácsát kaptam. Életet kerestem, komédiát írtak élém...

— Mit mondasz te nekem, Julián?! Érts meg, kétféle ember van. Az egyik fajtája láthatatlanul vívja meg a nagy páros viadalt önmagával, az idegen énnel, aki bennünk lakozik. Ez a fajta ember sárkányölő Szent György. De vannak emberek, akiknek kell valaki, hogy mögöttük álljon és igazgassa kezüket a viadalban, mint Mihály arkangyal, vagy a Faust meséjében a Mephistopheles. Julián, talán az utóbbiak fajtája sem a legutolsó, csak az Isten úgy végezte, hogy gyerekek maradjanak... Kapaszkodniok kell

valaki kezébe vagy valaki köntösének szegélyébe, mikor átmennek a szédítő nagy hídon...

Barnabás hirtelen fölugrott és a másik a vállain érezte a két kemény, erős markot, s mégis, mintha ez a két kéz jobban esdekelt volna, mint mikor összekulcsolódik. Julián halkán felelt:

— Várj, Barnabás. Sötét van. Az ember sohase tanácsoljon sötétben. A lélek jobban lát, mikor süt a nap. Az Úr világosságot gyújtott a léleknek is, hogy az meglássa igaz útjait. Az ember mindig akkor döntsön, mikor süt a nap... Barnabás, most hallgass és húnyd le szemedet. Gyerek vagy, ki kapaszkodni akar, — hát légy gyerek, aki engedelmesen szunnyadni is fog, mert tovább adtad gondodat nekem. Mikor fölvilágít a virradás, te sem vagy többé ugyanaz az ember, aki most itt lehúnyta szemét. Az ember minden ébredésnél más, mint aki előző estén volt. Az álmatlan töprengés keresztútra vezet. Az álom tisztít. Az ébredés okos tanácsot ad. Felelek neked, mikor már süt a nap...

Elhallgattak. Julián már csak a másik vaskos, nehéz kezét érezte tenyerében. Ez a kéz már meg sem rezzent.

Odakünt már érett a fény és serdült az élet. Csoda történt. Aki énjeivel küszködött, ott szendergett előtte. Az alvó barát szempillája alatt csillant valami szivárgó forrás, a könny, amit ébren sohasem sírhat el a férfiú; legkevésbé az a férfiú, ki a hitnek és a tudománynak szegődött örök jobbágyul. Fölrázta Barnabást.

— Süt a nap. Most már határozatsz!

— Hallgass meg, Barnabás. Én is úgy láttam meg a napvilágot, hogy áldott édesapám és áldott édesanyám nem éltek az emberi törvény szerinti szövetségben. Csak a nagy törvény szerint, mely találkozásukat elrendelte. Ők akkor léptek az Úr elé együtt, mikor már — én szerettem őket...

— Barnabás, kelj fel és menj. Vedd szívedhez, akit választottál és aki gyermeket adott neked. Légy a párja az Úr előtt is, nyíltan és szabadon. Szeresd gyermekedet, nyíltan és szabadon. Az ember járjon mindig egyenes utakat. Téged a sors apának teremtett. Nevelj hát igaz embert és igaz magyart. Ego absolvo te.

Mielőtt Julián megakadályozhatta volna, Barnabás lehajolt és kezét csókolt a fiatalabbiknak. Nem volt a megálázkodó szerzetes, hanem csak a gyerek, aki kapaszkodhatott valakibe, legalább a másik ruhája szegélyébe, hogy tántorgás nélkül átmelessen a szédítő, a ringó-rengő nagy hídon. Julián kikísérte a hűvös folyosóra. A nagy frontfalon, hová mindig csak éppen április néhány napján esett a beosonó reggeli nap, aranyfátyolban csillogott a régi kép. A képen az Isten, ki emberré lett. Körülötte csupa gyerek. Szól hozzájuk. Kihangzik a képből: eresszétek hozzám a kisdedeket...

Julián megragadta Barnabás karját. Mintha a nagy elbocsátásnál könnyíteni akarna azon, ami úgy szorít — valahol a lélek táján. A homlok alatt. A szív fölött. Odavonta a másik szerzetest, aki most már csak talárja szerint volt pap, lélek szerint máris kilépett a rendből; odavonta a kép alá és kedvesen mutatott éppen arra a barna kisgyerekre, akire legbőségesebben ömlött a verőfény. Barnabás, nézd, ez lehet talán a tiéd...

Pár perc múlva Julián cellája ablakánál állott. Látta, hogy a domboldal ösvényén nekiszegett fejjel ballag Barnabás. A többiek megszokták, tudták, hogy az „ellenzéki“ páter szeret magában nagyokat járkalni, neki a ragyogó reggelnek, neki a sudaras esőnek, sokszor neki a fölkapart hónak, mely csíp, mint az arcba vágott fehér parázs. Csak Julián tudta, hogy Barnabás most — megy. Többé nem jön vissza. ... A magános ember elment.

Délfelé Julián is kiballagott a domb szélére. Benézett a kerek toronyba, mely ott álmodik a domboldalon régi időről. Fölkiáltott a keskenyedő falomokba benéző égkarika felé: Én Istenem! Én Istenem! Csodálatos, fájdalmasan hullámzó melódiák feleltek vissza. Mintha vele együtt százan és százan jajdultak volna de profundis, ugyanúgy, ahogyan ő. A hangok lassan olvadtak le a falomokról és lassan behaltak a kerek, rezegő kékségbe, mintha ott valaki csitítana in excelsis. Maga sem tudta miért, mikor lehajtott fejjel kilépett a kerektoronyból, még egyszer föl kellett kiáltania: Éli, éli lamma sabaktani! Azután kiszaladt a napos lejtőre.

Az ég tavaszodása selymesen, folttalanul, ráncatlanul sátorozódott föléje. Tüstént biztosabbnak érezte magát, mert látta, hogy valami kerül föléje, ami védi minden ellen. Lépései alatt széthajoltak az első fűszálak. A harmat útjába pergett, mintha csupa gyöngyön járna. Kivetette gondolatait a kizöldelt hantokra, le a fehérló falvakig, a messzeségben megcsillanó toronygombig. E gondolatok szétkavarogtak, mint sok-sok fiatal csikó, mely elszáguld a béklyó, a pányva elől. Visszanézett a nagy kolostor felé, melynek tömérdek ablakába be-benézett az élet aranyköntösű tündére. Ott van a cellákba bezárva az örök fegyelem, az örök tanulás. De jó, mikor a gondolatok úgy kiugrálhatják magukat, ahogy akarják.

Itt minden fűszál, minden lomb látta az Arpádok korát. Hiszen akkor is éppen így tavaszodott, nyílott, rügyezett. Milyen gyöngék ezek a rügyek! — mégis ezer esztendőn át visszajöttek... Ki taposhatta ezeket a fűszálakat? Melyik magyar keresztes vitéz tűzött sisakjára egy-egy levelet erről a cserjéről? Ah, hogyan ugráltak gondolatai, éppen mint a kivert fiatal csikók... Már átugrották az árkot, már a szomszéd táblákon legelésztek.

Leheveredett a gyöngé gyöpre és maga elé suttogta: az én Megváltóm sem szerette a falakat... Kiment a hegyre beszélni, elvándorolt a kalászok között apostolaival Emausba... Nem szerette a falakat... Fölnézett. Éppen a bencések kriptája alatt talált magának heverőt. Föltápáskodott, gyerekesen odasompolygott a falhoz, melyen a négyszögletes faltáblák, vagy a négyszögletes rések jeleztek, hol álmodik már valaki és hol várakozik még az utolsó rév. Tudta, hogy az ő száma a 89-es fülke. Odasompolygott és gyerekesen fölírta a köre: itt volt Lázár Julián... Valahogy irigyelte azt a Barna Barnabást, aki elment.

Újra összegyűltek a refektóriumban. Elhangzott a prior mély harangszava: ne nos inducas in tentationem... Oda kellett bámulnia az imádság alatt is Barna Barnabás helyére. Üresen állott a szék. Senki sem beszélt-róla. Igaza volt Barnabásnak. Ha meghal a bencésbarát, senki sem hullat könyvet érte, senki sem átkozza. Nem marad utána semmi,

nem marad utána senki... Barnabás is a Rendnek meghalt. Nem beszélt róla senki...

Vagy tudták, hogy Barna Barnabás ide vissza fog térni? Csakhogy egypár esztendő múlva... Vissza fog térni, mint összenőtt szemöldökű, sörtehajú gyerek, a gimnázium első osztályába, és ellenkezni fog mindennel és mindenkivel. Vissza fog térni ez a Barnabás...

Julián barát magáról tudta, hogy ő Lázár Henrik törzsének utolsó sarjadéka. Utána nem marad más, mint az a pár kusza betű, amit ő firkantott a kripta fülke-résébe: Itt volt Lázár Julián... Csak ennyi marad utána, míg ezt is le nem mossa a beverdeső eső...

